

EU: rešitev ali problem?

**PREDVOLILNA RAZGRNITEV TEM
IN DILEM SKUPNE PRIHODNOSTI**

- Borut Pahor
- Ljudmila Novak
- Igor Lukšič
- Dimitrij Rupel
- Janez Šušteršič
- Romana Jordan
- Anej Korsika
- Robert Menasse
- Richard Millet
- Aleš Pavlin
- Jaka Lucu

Nova številka v prodaji!

DELO ŠT. 9 • LETO 3
JANUAR, 2014

**DE
FACTO**

ALMA KARLIN
Zadnja velika skrivnost
svetovne popotnice
in pisateljice

IRAN
Dežela brez
podnapisov

ŽVIŽGAČI
Naš človek
Edward
Snowden

Kaj je šlo narobe?

3,90 €

DELO, d. d., Dunajska 5, SI 1509 Ljubljana, 570864

Christopher Andersen
TEH NEKAJ DRAGOCENIH
Zadnje leto Jacka z Jackie

**REVIJA
+ KNJIGA**
Teh nekaj
dragocenih dni

CENA: 8,99 EUR

Knjigo je možno kupiti na
izbranih prodajnih mestih.

POSEBNA NAROČNIŠKA PONUDBA:

Letno plačilo s 25 % popustom (10 števil) = 39 EUR – 25% = **29,25 EUR**
Polletno plačilo s 15 % popustom (5 števil) = 19,50 EUR – 15% = **16,58 EUR**

080 11 99 | 01 47 37 600
narocnine@delo.si | www.delo.si

**DELO
DE
FACTO**

Naročnina velja eno leto in se po tem obdobju samodejno obnovi do vašega pisnega preklica elektronsko na naslov narocnine@delo.si ali na naslov podjetja Delo, d. d., Dunajska 5, 1509 Ljubljana.

Tokratna številka *Pogledov* je precej drugačna od dosedanjih: več kot polovica je namreč posvečena eni sami temi. Predvidoma bomo v prihodnje na ta način zasnovali vsako drugo številko, v tematskih blokih pa se bomo lotevali tako kulturnih kot širših družbenih vprašanj.

Kijev, november 2013

4-16 PROBLEMI

EU: REŠITEV ALI PROBLEM?

RAZGRNITEV PREDVOLILNIH TEM IN DILEM

25. maja letos bomo šli po letu in pol spet na volišča, tokrat zaradi volitev poslancev v evropski parlament, nato pa v naslednjem največ letu in pol še dvakrat: jeseni na lokalne volitve in najpozneje do 29. novembra 2015 še na državnoborske. Dodatna dimenzija evropskih volitev bo, da so (z izjemno izrednih županih v Mariboru) tudi prve po vstajah iz predlanske jeseni in zime ter prve evropske, ki potekajo v izrazitem znamenju krize – po nekaterih pokazateljih v Sloveniji celo bolj kot kjerkoli drugje v Uniji z izjemo Cipra.

V Sloveniji v nasprotju s številnimi drugimi članicami ni opaziti močnejših evroskeptičnih gibanj, morda tudi zato ne, ker je teža lokalnih problemov prevelika ali ker smo se za zdaj vendarle izognili zloglasni trojki. Očitno imamo EU še vedno za obetaven širši okvir svojega življenja in razvoja, ne pa za grozeč prisilni jopič kot njeni nasprotniki od Nemčije do Grčije in od Finske do Francije.

Sodeč po stališčih sogovornikov in avtorjev, ki sodelujejo v tem, doslej najboljše tematskem bloku v *Pogledih*, pa imamo zato tudi precej velika pričakovanja: predsednik republike **Borut Pahor** pričakuje, da bo v parlamentarnem mandatu 2014–19 prišlo do poglabitve Unije, ki se pred desetletjem z zavrnitvijo predloga skupine Giscarda d'Estainga ni posrečila, zato je bila EU institucionalno slabše pripravljena na soočenje s krizo. Tudi predsednika slovenskih krščanskih in socialnih demokratov, katerih poslanci sestavljajo največji politični skupini v evropskem parlamentu, **Ljudmila Novak** in **Igor Lukšič**, sta prepričana v evropski volilni uspeh svojih opcij, zaradi česar pričakujeta pozitivni odmev tudi v Sloveniji. Priložnost za vrednostno prenovo v evropskem kontekstu vidita tudi evropska poslanka **Romana Jordan** (SDS), strokovnjakinja za energetska in okoljska vprašanja, ter **Anej Korsika**, član Iniciative za demokratični socializem, morda politično najbolj radikalnega porajajočega se gibanja pri nas, ki ima somišljenike v grški Syrizi, nemških Die Linke in francoskih komunistih. O pozitivnih evropskih modelih pišejo ekonomist in nekdanji finančni minister

NASLOVNICA

EU: Rešitev ali problem?

Takole je pri Akropoli nad Atenami zaplapolala zastava EU ob grškem prevzemu polletnega predsedovanja. Še v času predsedovanja čakajo Grke ne le volitve v evropski parlament 25. maja, temveč v istem mesecu tudi lokalne volitve, na katerih se po raziskavah obeta zmaga Syrize.

Foto AFP / Louisa Gouliamaki

Janez Šušteršič, filmski producent **Aleš Pavlin** in športni publicist **Jaka Lucu**.

Več sodelujočih kot osnovni impulz evropskega združevanja navaja povojno spravo med Nemčijo in Francijo, zato objavljamo tudi prevod eseja nemškega pisatelja **Roberta Menasseja** in pogovor z evropocentričnim, kulturno elitističnim francoskim pisateljem **Richardom Milletom**. Najbolj kompleksno pa se razmerja med EU in Slovenijo loti večkratni zunanji minister **Dimitrij Rupel**, ki opozarja na pomanjkljivosti zunanjepolitične strategije obeh – ki so v obeh primerih posledica neprepoznanih interesov: v Sloveniji nacionalnega, ki bi presejal politične delitve, v EU pa nadnacionalnega, ki presega interese posameznih članic. V obeh zgodbah gre za ujetost v primež hladne vojne in razmerij med zmagovalci druge svetovne vojne, simbolno preseganje te ujetosti pa prepozna v gesti, da bi se Francija in Velika Britanija odpovedali svojemu stalnemu članstvu v Varnostnemu svetu OZN na račun sedeža, ki bi pripadel EU. Očitno bo ne le v naslednjih štirih mesecih, temveč tudi v prihodnjih petih letih tako v Sloveniji kot v Evropi veliko izzivov, ki bodo od politikov, še bolj pa od volivcev terjali pomembne tako srednje- kot dolgoročne politične in tudi razvojne odločitve. Ne podcenjujmo jih!

17 DEJANJE

CHRIS ECKMAN, GLASBENIK

ZVON

18 »NIČ VEČ OD POSRANIH ČRK«

O romanu Tadeja Goloba *Ali boma ye!* piše **Tina Vrščaj** in se sprašuje, ali bi Golobovo pisanje zvenelo kaj bolje, če avtor ne bi padel pod urok danes tako razširjene psihoze nezadovoljstva: ko samo še nesrečno gleda vse tisto, česar nima, drugi pa imajo.

19 ENIGMA STUPICA

Ob veliki retrospektivi slikarja Gabrijela Stupice v ljubljanski Moderni galeriji **Vladimir P. Štefanec** razmišlja o njegovem izjemnem talentu ter neprikritih demonih morda osrednje osebnosti likovne umetnosti pri nas v drugi polovici preteklega stoletja.

21-22 KRITIKA

KNJIGA: Georg Heym: Tat. Knjiga novel (Tanja Petrič)

KINO: Zeleno kolo, r. Haifaa Al-Mansour (Denis Valič)

ODER: Niccolò Piccinni: La Cecchina ali Nikogaršnja hči (Stanislav Koblar)

RAZSTAVA: Dušan Mandić: Vojak D. M. (Kaja Kraner)

22 PRVIH 5 ... PRIHODNIH 21 DNI

23 BESEDA

ROBERT LOZAR: Kje so gledalci, bralci in poslušalci?

pogledi

štirinajstdnevnik za umetnost, kulturo in družbo
izhaja vsako drugo in četrto sredo v mesecu

Pogledi ISSN 1855-8747
Leto 5, številka 2

ODGOVORNI UREDNIK: Boštjan Tadel
NAMESTNICA ODGOVORNEGA UREDNIKA:
Agata Tomažič
LEKTORICA, REDAKTORICA: Eva Vrbnjak
STALNI SODELAVEC: Matic Kocijančič
FOTOGRAFIJA: Jože Suhadolnik
TEHNIČNI UREDNIK: Matej Brajnik
OBLIKOVNA ZASNOVA: Ermin Mededović
OBLIKOVANJE GLAVE ČASOPISA: Matevž Medja
NASLOV UREDNIŠTVA
Pogledi, Dunajska 5, 1000 Ljubljana
T: 01/4737 290
F: 01/4737 301
E: pogledi@delo.si
S: www.pogledi.si

IZDAJATELJ: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana
PREDSEDNICA UPRAVE DELA, D. D.: Irma Gubanec
TISK: Delo, d. d., Tiskarsko središče
NAROČNINE IN REKLAMACIJE:
T: 080/11 99, 01/4737 600, E: narocnine@delo.si
DIREKTORICA TRŽENJA
Dragica Grilj, T: 01/47 37 463, F: 01/47 37 504,
E: dragica.grilj@delo.si
Oglasno trženje, Dunajska 5, Ljubljana:
T: 01/47 37 501, F: 01/47 37 511, E: oglasi@delo.si
SKRBNICA BLAGOVNE ZNAMKE: Monika Povšič,
T: 01/473 74 35, F: 01/473 74 06, E: monika.povsic@delo.si
DIREKTORICA MARKETINGA
Dolores Podbevšek Plemeniti, T: 01/47 37 580,
F: 01/47 37 406, E: dolores.plemeniti@delo.si
TISK: Delo, d. d., Dunajska 5, Ljubljana, Tiskarsko središče
ŠTEVILO NATISNjenih izvodov: 6000

Vse pravice so pridržane. Ponatis celote ali posameznih delov na katerem koli mediju je dovoljen samo s predhodnim pisnim dovoljenjem izdajatelja in navedbo vira.

Mestna občina
Ljubljana

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA KULTURO

Pogleda sofinancirata Mestna občina Ljubljana in Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije. Pogledi so začeli izhajati 7. aprila 2010 v okviru projekta Ljubljana – svetovna prestolnica knjige 2010.

Časopis Pogledi izhaja dvakrat mesečno, julija, avgusta in decembra pa enkrat mesečno dvojna številka. Letna naročnina s 25-odstotnim naročniškim popustom je 49,35 EUR z DDV, za naročnike Dela in Nedela s 40-odstotnim naročniškim popustom pa 39,47 EUR z DDV. V naročnino je vključena dostava na dom na območju Slovenije. Letna naročnina za tujino zajema naročnino in pripadajočo poštnino. Odpovedi naročnine sprejemamo samo v pisni obliki; odpovedi, prejete do 25. v mesecu, upoštevamo ob koncu meseca oz. ob koncu obdobja, za katero je plačana naročnina. Cenik in splošni pogoji za naročnike so objavljeni na www.etratika.delo.si.

Borut Pahor, predsednik Republike Slovenije

BOLJ RAZVITE EVROPSKE DRŽAVE SO PRAVILOMA SOCIALNO PRAVIČNEJŠE

BOŠTJAN TADEL, foto JURE ERŽEN

Najprej kot predsednik Državnega zbora RS, nato kot evropski poslanec, skozi tri najhujša leta krize kot slovenski premier in torej član evropskega sveta, zadnje leto pa kot predsednik republike že skoraj desetletje in pol zelo od blizu oziroma celo od znotraj spremljate dogajanje na vrhu EU. Kako bi ga opisali z vaše perspektive?

Zanimivo je pogledati dva prelomna dokumenta: *Lizbonska deklaracija* iz leta 2000 je bila izraz politične volje evropskih voditeljev, ki so se z njo zavezali, da bo EU v desetih letih postala najbolj dinamična, najhitreje rastoča, najbolj konkurenčna skupnost na svetu. V ta čas sodi dokončna odločitev za vzpostavitev valutne unije in tedaj je ne le evropske voditelje, ampak tudi javnost prevevala velika samozavest glede prihodnosti Unije. Prav odločitev o monetarni uniji je zaradi te evforije prehitela stvarno infrastrukturo; nihče si ni kaj dosti belil glave s tem, da je bilo v igri 19 nacionalnih fiskalnih politik – in ena sama moneta. Tega ni nikjer na svetu, tedaj, na prelomu tisočletja pa so voditelji gledali daleč v prihodnost in v prekipevajočem optimizmu sebe razumeli kot najbolj napreden del sveta tako v političnem kot gospodarskem kot tudi civilizacijskem in tehnološkem smislu.

Prej kot v desetih letih se je izkazalo, da ne bo tako, saj je v drugi polovici leta 2008 tudi v Evropo iz Amerike pljusnila huda recesija, na katero je bila Evropa popolnoma nepripravljena. Predvsem je bila na ta izziv nepripravljena institucionalno: to je bila posledica tega, ker se je večino vmesnega časa tja do 2004–5 pripravljala na sprejem evropske ustave (konvencijo o tej pobudi je vodil nekdanji francoski predsednik Valéry Giscard d'Estaing), ki je nazadnje klavarno propadla zaradi zavrnitve na referendumih v Franciji in na Nizozemskem. Unija je na tem pogorišču z *Lizbonsko pogodbo* decembra 2007 sicer zmogla najti kompromisno rešitev, a ta infrastrukturo in socialno ni zadoščala ne za potrebe krize ne prihodnosti.

Nastajanje *Lizbonske pogodbe* sem spremljal od blizu, ker sem bil tedaj v ustavni komisiji evropskega parlamenta, zato dobro vem, da je šlo za kompromis na eni strani med tem, kar je Unija nujno potrebovala za svojo pravno utemeljenost, in na drugi med tistim, kar si je želela – politično poglobljenost, ki pa je ljudje na referendumu očitno niso sprejeli. To se pravi, da je Evropa že pred krizo nekako politično opešala, nato pa jo je kriza še toliko bolj dotolkla. Kot takratni predsednik vlade sem v evropskem svetu neposredno spremljal, kako se je Evropa soočala z odsotnostjo mehanizmov za uspešno reševanje krize: znotraj obstoječih pravnih norm smo poskušali kovati instrumente skupne politike odzivanja na krizo, najbolj ambiciozen med njimi je bila gotovo nedavno ustanovljena bančna unija. Kdo bi si pred le nekaj leti mislil, da bo s koncem leta 2013 ustanovljena bančna unija, ki Evropski centralni banki omogoča vpogled v kreditne mape katerekoli komercialne banke v monetarni uniji? To je res velikanski premik!

Na začetku tega obdobja sta bila torej izredna samozavest in optimizem, sledila je referendumska injekcija realnosti z zavrnitvijo velikopotezne vizije prihodnosti Evrope, to pomanjkanje želje za poglobitev Unije pa je morala Evropa plačati s krizo, ki je pokazala ravno to, kako velika je dejanska potreba po globlji skupnosti. Izkazalo se je, da so za odziv na tako težke razmere potrebne temeljne institucije, se pravi evropski parlament z več pristojnostmi, celo evropska vlada, ki je zdaj praktično ni, saj gre za nekakšno kombinacijo med evropsko komisijo in evropskim svetom, ki pa imata omejene izvršne pristojnosti, potrebna pa bi bila tudi centralna banka, ki bi imela le eno fiskalno politiko v vseh članicah.

Na osnovi vsega tega sodim, da zdaj Unija čaka na majske volitve, po teh pa pričakujem, da bo prišlo do temeljite odločitve za naslednji poskus poglobitve, kar bodo po tako hudi krizi ljudje verjetno lažje razumeli. Lahek proces pa to zagotovo ne bo.

Omenili ste politične mehanizme in pravne norme v Uniji; temelj teh so seveda evropske vrednote: štiri svobode (prost pretok blaga, storitev, kapitala in ljudi), mir, blaginja – zlasti pri nas, a ne le pri nas, pa se vedno več govori tudi o pravičnosti. Bi se dalo reči, da obstaja evropska definicija pravičnosti – ali imamo ravno s tem težave, ker imamo nanjo različne poglede?

Za začetek: nobenega dvoma ni, da je temeljna vrednota EU mir, ki je bil dosežen s francosko-nemško spravo. To pomeni, da je Evropa utemeljena na prepričanju, da se med

državami in narodi išče tisto, kar jim je skupno, ob tem pa spoštljivo živi z razlikami. Evropa ni talilni lonec ameriškega tipa, temveč je skupnost *sui generis*, neke vmes med konfederacijo in meddržavno unijo, kar bo ostala tudi v prihodnje, ne glede na moje predvidevanje, da se bo sodelovanje poglobljalo.

Razmišljanja o pravičnosti so se izredno poglobila v času krize, najbolj v tistih državah, kjer je kriza neusmiljeno povečala neenakost, denimo v Sloveniji, Grčiji in na Portugalskem, pa tudi v kakšnih drugih državah, o katerih se manj govori, težave so pa podobne. Zavedanje javnosti, da v družbi obstajajo tako tisti, ki imajo več, kot tudi tisti, ki imajo manj, se je v krizi izostrilo zlasti zato, ker so v krizi bolj prizadeti tisti, ki imajo manj, saj plačujejo za grehe tistih, ki so pred krizo trošili in zaslužili več. O soočenju s tem govori koncept socialne Evrope: levica in desnica se pravzaprav ne razlikujeta glede tega, da ima Unija pomembno socialno komponento – in to je velika posebnost EU v primerjavi z drugimi meddržavnimi zvezami.

Zanimivo bo gledati, kako se bo Evropa odzvala na dva zgodovinska impulza: najprej na potrebo po redefiniciji razmerja med enotnostjo in različnostjo, se pravi, koliko pristojnosti so države pripravljene prenesti na Unijo, da bo ta povečala učinkovitost, obenem pa bodo države še vedno ohranile svojo medsebojno različnost; nato pa na potrebo po stopnji socialne pravičnosti oziroma solidarnosti, ki si jo bo Evropa še lahko dovolila, ne da bi ogrozila svojo konkurenčnost. To sta ključni vprašanji prihodnosti EU in videli bomo, kako bo nanju odgovorila nova ustava, ki bo po mojem mnenju sprejeta v naslednjih petih letih.

Ta eminentno politična vprašanja mora, kot ste že implicirali, spremljati nadgradnja evropskih institucij, verjetno tudi redefinicija razmerja med evropskim in nacionalnimi parlamenti: je v igri dvodomnost evropskega parlamenta, bolj neposredno voljena izvršna oblast?

Tako imenovani federalisti v EU, zlasti tisti, ki izrecno govorimo o Združenih državah Evrope, vedno zelo jasno povemo, kako bi se ta krepitev Unije odražala skozi institucije. Evropski parlament bi vsekakor moral postati dvodomen, spodnji del bi ostal pri sedanjem sistemu »en človek, en glas«, v zgornjem pa bi po vzoru ZDA in še nekaterih drugih imela vsaka država enako število senatorjev. V zvezi s tem je zelo pomembno vprašanje, katere pristojnosti bi imel takšen zgornji dom oziroma na katerih področjih bi imel pravico veta na odločitve evropskega parlamenta. To bi seveda pomenilo, da gre za tiste pravice, ki jih države ohranjajo v domeni svoje

suverenosti in ki zahtevajo tudi strinjanje držav, ne le večine prebivalstva EU. To so zadeve, s katerimi se bo morala ukvarjati evropska konvencija, ki bo po mojem mnenju ustanovljena po majskih volitvah in po prenovi evropske komisije na začetku novega mandata.

Se pravi, da že ob koncu prihodnjega mandata, torej do leta 2019 pričakujete prenovljen institucionalni okvir EU?

Prej bo seveda potreben referendum. Tudi v Sloveniji. Slovenci si ne smemo več dovoliti, da bi o tako pomembnih stvareh, kot je novo prenašanje suverenih pravic na organe EU, odločal samo Državni zbor, tako kot je bilo pri potrjevanju *Lizbonske pogodbe*. Če bo prišlo do omenjene konvencije in če bo ta pripeljala do nove pobude za evropsko ustavo, ta seveda mora na referendum. Moja naloga v tem primeru bo v največji možni meri na to pripraviti ne le politične in državne dejavnike, temveč tudi civilno družbo, da si bo želela razprave o tem izzivu in da ga ne bo razumela kot stvar zunanje, temveč domače politike.

Ob tem je treba dodati, da še zlasti ob morebitni nadaljnji širitvi Unije nikakor ni nujno, da bo stvar samo naše politične volje, ali bomo ostali v najbolj poglobljenem krilu EU. Marsikaj bo odvisno od naše kvalificiranosti za to: če bomo gospodarsko zaostali ali če pravno ali socialno ne bomo primerljivi z najboljšimi, morda sploh ne bomo povabljeni v družbo najbolj prodornih. Ni nemogoče, da bo šel projekt evropskega povezovanja v prihodnje naprej, ampak ne z vsemi državami, ki so danes del EU – ne gre za to, da bi kakšne države zapustile Unijo, možno pa je, da ne bodo v krogu prve hitrosti. Ne verjamem, da bi tako različno razvite države, kot so že v današnji osemindvajseterici ali kot šele bodo po morebitnem vstopu držav zahodnega Balkana ali celo Turčije, lahko delovale po enakih merilih. Evropa se bo najverjetneje morala razvrstiti po več hitrostih, vsaj dveh, če ne celo treh.

Vprašati se moramo, v kateri hitrosti vidimo prihodnjo Slovenijo. Težko razumem, da za večino Slovencev to ni vprašanje, ki bi jih zelo pomembno zaposlovalo, oziroma so do njega celo ravnodušni. Vedeti moramo, da je dejanska vsebina tega problema iskanje odgovora na vprašanje, ali in kako bomo bolje živeli. Osebnostno verjamem, da si to lahko zagotovimo le z vztrajanjem v Evropi prve hitrosti, ki nam bo omogočala ne le gospodarsko konkurenčnost, temveč tudi družbeno enakost.

Dejstvo namreč je, da v Evropi bolj razvite države praviloma veljajo tudi za socialno pravičnejše. Ta korelacija sicer ni nujna, pogosta pa je – v nobenem primeru pa ne drži, da bi bile gospodarsko razvite države bolj neenake. Ne go-

vorim le o skandinavskih državah, tudi denimo o Nemčiji, Nizozemski, Avstriji – to pač niso države, v katerih bi divjal posebno brezobziren kapitalizem. Seveda v njih obstaja neenakost in tudi v njih poteka dialog o legitimnosti teh razlik, ne boste pa v teh državah zasledili tako žolčnih razprav o radikalnih spremembah v družbi, kot jih poznamo iz držav, ki so gospodarsko manj razvite, ki jih je kriza bolj prizadela in v katerih so bili revnejši toliko bolj ranljivi, zato ni presenetljivo, da so besni in da razmišljajo o uporu sistemu. Ne vemo pa še, kam bo ta upor pripeljal: morda celo do zavrnitve evropske ideje kot referenčnega okvira za reševanje njihovih problemov. Če bi prišlo do takšnega dvojnega upora, se pravi tako proti nacionalni oblasti kot proti evropskemu gospodarskemu, političnemu in finančnemu okviru, lahko to vodi do podpore političnim silam, ki ne bodo naklonjene EU. Ne moremo izključiti, da bo na majskih volitvah prišlo do podpore tako levim kot desnim ekstremnim strankam, ki v Evropi vidijo problem, ne pa rešitve – Marine Le Pen, predsednica francoske Nacionalne fronte, ki bi po nekaterih javnomnenjskih raziskavah lahko postala največja francoska stranka v evropskem parlamentu, je prve dni januarja recimo že napovedala, da je njen politični cilj razpad EU. Podobne evroskeptike najdemo tudi v Veliki Britaniji, na Nizozemskem, v Avstriji, Belgiji, Italiji – na drugi strani pa smo tisti, ki v Uniji vidimo rešitev. Videli bomo, kdo bo v prihodnjih mesecih prepričljivejši ... Za zdaj kaže, da smo tisti, ki v EU vidimo rešitev, ali premalo prepričljivi ali preveč malodušni ali pa celo ravnodušni, medtem ko leve in desne sile od Syrize na grškem polotoku do stranke Pravih Fincev cvetijo. Mene kot Evropejca in kot Slovenca to navdaja s skrbjo.

Pri tem je paradoks, da ima EU problem s tem, ker *de facto* ni ne evropske politike ne politikov. Seveda obstajajo določene direktive in predpisi, ki veljajo v vseh članicah, ampak to je daleč od zakonodajne moči, kakršno imajo nacionalni parlamenti. In marsikomu je še to preveč, na primer vsem omenjenim pa tudi zlasti desnim gibanjem v nekdanjih socialističnih državah. Na podlagi zadnjih dogodkov lahko s precejšnjo verjetnostjo napovemo dva splošna rezultata letošnjih evropskih volitev: prvi bo enak kot vedno, namreč da vladajoče stranke v posameznih državah praviloma dobijo zausnico. Novost pa utegne biti, da bo zausnico dobila tudi proevropska politika, kajti številni v ravnanju evropske politike zase ne vidijo koristi, ki so si jih obetali, in bodo zato glasovali proti Evropi.

Moja napoved je, da v primeru evroskeptičnega parlamenta ne bo kaj dosti iz tega, o čemer sem govoril prej, saj bo namesto spodbujanja poglobitve Unije novi parlament to celo blokiral. To nas niti ne bi smelo presenetiti, saj se le malo več kot štiri mesece pred volitvami s temi temami še nihče zares ne ukvarja. Bojim se, da bo rezultat tega opazen vzpon izrecnih nasprotnikov EU – nikoli se namreč še ni zgodilo, da bi tako velika stranka, kot je omenjena Nacionalna fronta, javno napovedala, da si bo prizadevala za razpad EU. Sam ob tem čutim odgovornost, da nekaj storim, da se te ambicije ne bi uresničile.

Pa se tem težnjam lahko zoperstavi kaj drugega kot podobno eksplicitna, jasno profilirana proevropska, predvsem pa nadnacionalna politika?

Morda se res mora zgoditi močan volilni preboj evroskeptičizma, da se bo zaradi osuplosti proevropskih sil končno prebudilo zavedanje o tem, da ne moremo sedeti križem rok. Upam, da se bo to dogajanje vendarle razpletlo v poskus nove ustave EU. Naslednji korak pa bo seveda sprejem tega osnutka v posameznih članicah, pri čemer se bomo morali zavedati, da bo dejansko šlo za odločanje o prihodnosti za vsaj dve generaciji.

Pri tem se bo v vsaki državi treba vprašati naslednje: ali ima denimo Slovenija kakšno alternativo poleg EU? Seveda bi pretiravali, če bi dejali, da Slovenije brez EU ne bo, ni pa dvoma, da bi bila prihodnost naše države zunaj EU skrajno nepredvidljiva in zelo verjetno skrajno težka. Vrnili bi se v razmere tradicionalne geopolitike v teh krajih, ki pa smo jih Slovenci v zadnjem stoletju plačali s kar tremi vojnami. Tako visoke cene si najbrž ne želimo plačevati – EU pa pomeni mir, svobodo in blaginjo. Mislim, da se kot skupnost tega premalo zavedamo.

Že večkrat ste se izpostavili z izrazito proevropskimi stališči, tudi denimo na slavnostni seji evropskega parlamenta junija lani. Koga med vidnejšimi evropskimi politikami vidite med svojimi somišljeniki in celo sopotniki pri poglobljanju Unije?

Pred časom smo se pogovarjali o ustanovitvi kluba, v katerem ne bi bili le politiki, temveč tudi ugledne osebnosti iz družbenega, gospodarskega ter kulturnega življenja, ki bi se skupaj trdno postavile za idejo evropskega federalizma. Imeli smo nekaj začetnih pogovorov, nihče pa ni zamislil razvijal naprej. Jaz sem bil denimo izvoljen za predsednika republike in moja dolžnost je zdaj predstavljati državo Slovenije – ta pa trenutno sploh nima izdelanega stališča do Združenih držav Evrope. In četudi si nekaj želim kot državljani (tudi Evrope), moram to ločiti od uradnih stališč države, ki jo predstavljam.

Obstajajo pa politiki formata Gerhard Schröder, ki trenutno nimajo izvršnih funkcij, bi pa s svojim angažmajem gotovo vzbudili zanimanje evropske javnosti za to idejo. Po volitvah bo bolj jasno, kako naprej. ■

Slovenski nacionalni interes, zunanja politika in Evropska unija

V preteklem letu, dveh se pojmu »nacionalnega interesa« pripisujejo same negativne lastnosti. Glede na to, da med nosilce »nacionalnega interesa« prištevajo predvsem politično zaledje stranke Pozitivna Slovenija, je položaj naravnost paradoksalen.

DIMITRIJ RUPEL

1.

14. julija 2012 je ekonomist Igor Masten izjavil: »Danes lahko dodam, da je ideja nacionalnega interesa bankrotirala še etično in moralno. Večina nosilcev ideje v gospodarstvu je namreč v kazenskih postopkih. Ideja je bankrotirala tudi intelektualno. Ustvarili naj bi nosilce gospodarskega razvoja, naše suverenosti. V četrtem letu krize razvoja ni, gospodarsko suverenost pa lahko zaradi nesposobnosti reševanja težav kmalu izgubimo. Vse, kar lahko slišimo od glasnikov nacionalnega interesa, je pripisovanje krivde za nastale razmere izmišljenemu zunanemu sovražniku neoliberalizmu ...«

Leto dni pozneje, 28. julija 2013, je Jože Biščak napisal: »Danes je bolj ali manj jasno, da so bili menedžerski prevzemi spodbujeni s pravljičami o nacionalnem interesu, ki jih je razširjal prav Kučan, pri tem pa mu je pomagal ekonomist Jože Mencinger in še drugi tako imenovani staroekonomisti. Ideja, da lahko sami upravljamo in da zato tujcev sploh ne potrebujemo, ima zdaj v Sloveniji domovinsko pravico, državljanje je pa drago stala. Strašenje, da bodo tujci samo uničili gospodarstvo, se je zarezalo v vse pore družbe, toda nekatera podjetja, ki so jih prevzeli ali jih vodijo tuji lastniki, dokazujejo ravno nasprotno. Lep primer je farmacevtska družba Lek, ki je zdaj v skupini Sandoz, na prelomu tisočletja pa je bilo porabljenega veliko črnila o tem, da ga bodo Švicarji uničili, da ne bo razvoja, da bodo odpuščali, zaposlene spremenili v mezдне delavce. Nič od tega se ni zgodilo.«

2.

Kaj sploh je nacionalni interes? Nacionalni interes je skrb za koristi nacionalne – bodisi narodne bodisi državne – skupnosti. Glede na to, da narodi in države ne živijo v praznem in brezčasnem prostoru, je glavna skrb nacionalne oz. državne skupnosti njen obstoj, torej preživetje na mednarodnem prizorišču in v zgodovini. Če nas ne zanimajo koristi posameznih skupin (slojev, strank ...), ampak celotne (nacionalne) skupnosti, bi morali od čim večje večine njenih članov – s pomočjo volitev, referendumov, anket – izvedeti, kaj je po njihovem prepričanju koristno za skupnost in kaj je treba storiti za njeno korist. Predvsem pa: kakšen bi moral biti njen mednarodni položaj. Tu vstopamo na področje mednarodnih odnosov in zunanje politike, ki je prva pooblaščenca za zastopanje nacionalnega interesa na mednarodnem prizorišču. Narod in država, ki si nista na jasnem glede svojega nacionalnega interesa, ne moreta voditi primerne zunanje politike. Narod ali država, ki bodisi razpadeta bodisi se stopita z drugimi narodi ali državami, izgubita pravico do lastne zunanje politike, ki je v končni posledici tudi ne potrebujeta. Takrat izgubi smisel tudi nacionalni interes.

V preteklosti so nam nacionalni interes določali drugi narodi in druge države, ki so bili bolj ali manj brezbrizni do Slovencev, pri čemer so – včasih celo s pomočjo slovenskih ekspertiz in izvršiteljev – izkoriščali interesne (predvsem pa socialne) razlike znotraj podrejenega narodnega sistema. Vendar nam pogledov na »narodov blagor« niso vedno pripisovali oz. predpisovali le tujci, ampak so nam jih v skladu s svojimi posebnimi predstavami – na primer v časih t. i. socializma – pripisovali oz. predpisovali tudi samozvani nacionalni, tj. partijski voditelji, ki so pač »vedeli, kaj je dobro za ljudstvo«. O »nacionalnem interesu« smo začeli resneje razpravljati po osamosvojitvi, predvsem zaradi njegovega zlorabljanja za pridobivanje premoženja in oblasti nekdanjih nacionalnih voditeljev, ki so bili sicer poraženi v hladni vojni, vendar so nekako preživeli osamosvojitve. Nacionalni interes v nobenem primeru ne more biti »teorija« ali politika neke stranke ali skupine, ki bi bila naperjena zoper druge stranke ali skupine v isti državi.

V demokratičnem svetu se politične skupine praviloma trudijo prepoznati splošne interese in jim – vsaj do neke

mere – prilagajati svoje (delne) interese. Zmago in uspeh jim zagotavlja skladnost z interesi večine oz. njihovo čim bolj zvesto predstavljanje. Medtem ko demokratični sistemi praviloma preprečujejo prikrivanje in vsiljevanje, tj. neresnično predstavljanje delnih (posebnih, partikularnih ...) interesov kot splošnih interesov, se politične stranke večkrat težko uprejo takšni skušnjavi oz. tveganju. Uveljavljanje posebnih/delnih interesov pod pretvezo, da gre za dejanske, vendar neprepoznane splošne interese, je značilno za revolucionarna gibanja.

Da bi ugotovili, kaj je dejanski nacionalni interes, se moramo – kot rečeno – posvetovati z volivci, nato je treba njihovo naročilo kar najbolje predstaviti oz. uveljaviti na mednarodnem prizorišču. Leta 1990 je takšno naročilo izoblikoval plebiscit, pozneje, predvsem po letu 2008, pa sta se naročanje in izvrševanje naročil zapletla. Nejasnost naročil in nespretna zunanja politika sta potisnili Slovenijo na rob mednarodne relevantnosti.

3.

Glavno prizorišče za uveljavljanje slovenskega nacionalnega interesa je poleg domačega parlamenta seveda politično prizorišče Evropske unije. EU ima sama veliko težav pri razumevanju svoje vloge oz. poslanstva po koncu hladne vojne; ima pa tudi težave s svojo podobo v očeh drugih držav ali povezav. Stvar niti malo ni preprosta, ker EU ni enotna organizacija, kot so ZDA, Kitajska ali Indija, ampak je krhka, ranljiva in najmanj razdvojena. Danes govorimo o nacionalnih interesih držav članic. Če bi bila EU enotna organizacija kot ZDA, bi lahko govorili o nacionalnem interesu EU, pri čemer bi morali nehati govoriti o nacionalnih interesih držav članic oz. bi lahko govorili le o njihovih posebnih, lokalnih, manjšinskih ... interesih.

Kot rečeno EU ni enotna in nima svojega nacionalnega interesa. Da bi bila stvar še bolj zapletena, so do neke mere neenotni tudi njeni sestavni deli, čeprav se zdi, da pri večini članic obstaja temeljno soglasje (nacionalni interes) glede zunanje oz. evropske politike ne glede na politične stranke. Če zanemarimo dejstvo, da je področje zunanje politike v EU v glavnem v rokah držav članic, se z njim – v okviru t. i. skupne zunanje in varnostne politike (SZVP), skupne varnostne in obrambne politike, zunanje trgovine in razvojnega sodelovanja – največ ukvarja Svet EU za zunanje zadeve (SZZ), ki ga sestavljajo nacionalni zunanji ministri, predseduje pa mu visoki predstavnik za SZVP. Ta oseba je obenem komisar za zunanje odnose oz. podpredsednik evropske komisije, funkcionar, ki ga mnogi imenujejo zunanji minister EU. Če upoštevamo, da ima precej besede pri določanju zunanje politike evropski svet (ki ga sestavljajo predsedniki vlad/držav), lahko rečemo, da se z njo na najvišji ravni ukvarja 84 oseb (po 28 članov ES, EK in SZZ). Seveda se z zunanjo politiko – do neke mere – ukvarja tudi evropski parlament (766 poslancev), v katerem prevladujeta ljudska (EPP – 274 poslancev) in socialistično-demokratska stranka (S&D – 195 poslancev). Odbor za zunanje zadeve EP ima 79 članov, kar je malo v primerjavi z osebjem Evropske službe za zunanje dejavnosti (European External Action Service), ki šteje 3400 oseb, ki delujejo v 139 predstavništvih/delegacijah EU. Ta množica evropskih funkcionarjev in diplomatov tekmuje z zunanjimi ministri in z njimi povezanimi sistemi v državah članicah. Francosko ministrstvo za zunanje zadeve na primer zaposluje okrog 15.000, nemško okrog 7.000, britansko pa okrog 14.000 ljudi, ki se ukvarjajo z zunanjo politiko.

4.

Nejasno opredeljen nacionalni interes povzroča nejasno zunanjo politiko. V nebo vpjooč je primer *Arbitražna sporazuma o državni meji med Slovenijo in Hrvaško* (podpisanega konec leta 2009), ki je izzval referendum, ■

Ljudmila Novak,
predsednica Nove Slovenije

Evropski parlament je lahko dobra šola

BOŠTJAN TADEL, foto JOŽE SUHADOLNIK

Ljudmila Novak je na ljubljanski Filozofski fakulteti diplomirala iz nemščine in slovenščine in od diplome do izvolitve za evropsko poslanko leta 2004 poučevala, najdlje na Zavodu za usposabljanje invalidne mladine Kamnik.

S politiko se ukvarja od leta 2000, že leta 2001 pa je bila izvoljena za županja Moravč. Med opravljanjem mandata evropske poslanke je bila leta 2008 izvoljena za predsednico Nove Slovenije, ki ji jo je leta 2011 uspelo vrniti med parlamentarne stranke. Prve tedne po izvolitvi je bila podpredsednica Državnega zbora, nato pa v drugi Janševi vladi podpredsednica vlade ter ministrica za Slovence v zamejstvu in po svetu. Od izglasovane konstruktivne nezaupnice 20. marca lani je poslanka DZ.

Zadnja dva mandata je v evropskem parlamentu največ poslancev povezovala Evropska ljudska stranka ELP (mednarodna kratica je EPP), kateri pripada tudi Nova Slovenija.

Ja, imela je in ima največ poslancev, vendar to ni večina, kakršno poznamo recimo iz našega parlamenta – za izglasovanje raznih sklepov mora skupina EPP vedno iskati tudi podporo drugih skupin. In ob različnih temah prihaja do različnih povezav med strankami: včasih se naša skupina poveže z liberalci, včasih se liberalci s socialisti, včasih se, kot zdaj v Nemčiji, znajdeti skupaj ljudska stranka in socialisti itn. Meni se to zdi zelo koristno predvsem zaradi razvijanja dialoga, ki temelji na medsebojnem spoštovanju in spodbuja odločanje na osnovi argumentov. Takšen način dela v našem Državnem zboru pogrešam, saj namesto skupnih točk in prepričljivih argumentov vztrajamo pri vnaprej določenih vlogah pozicije in opozicije, ki sta po definiciji nasprotni in se izključujeta, ne glede na to, ali ima nasprotna stran dobre predloge in prepričljivo argumentacijo. To temo sem odprla tudi na nedavnem pogovoru pri predsedniku republike, saj sem prepričana, da imam z upoštevanjem dobrih predlogov drugih tudi jaz korist. Če kot vodja sprejmeš dobre predloge drugih, imaš tudi ti od tega korist – obenem pa tudi nasprotnikom omogočiš, da sodelujejo in v določeni meri uresničujejo svoje interese; v nasprotnem primeru pa se tudi oni vkopljajo in svoj edini interes vidijo v brezkompromisni kritiki.

Iz enakega razloga menim, da za Slovenijo ne bi bil dober večinski volilni sistem. Privedel bi do še večje polarizacije, zdaj pa obstoj drugih strank onemogoča preveliko radikalnost.

Se vam nadnacionalni okvir EU zdi pravšnji za preboj iz te krize, marsikje celo že resignacije, ki zlasti našo celino hromi že dobrih pet let?

Kot funkcionar v katerikoli evropski ustanovi brez dvoma dobiš širši pregled nad dogajanjem ne le v Evropi, tudi v svetu. Seveda pa z drugačnimi očmi gledaš tudi na Slovenijo in na stvari, za katere se pri nas zdi, da so lahko le takšne in prav nič drugačne – z evropske perspektive te stvari vidiš z drugačnimi očmi in slišiš tudi drugačna mnenja, saj Evropa o marsičem razmišlja drugače. Razmere v vsaki članici so seveda pogojene z njeno preteklostjo in z ljudmi, ki v njih živimo in se naša stališča skozi leta sooblikujejo s pomočjo domačih medijev. Od zunaj mnogo hitreje vidiš, kaj nam manjka oziroma kaj bi se dalo še narediti.

Seveda ima tudi Evropa vrsto težav: menim, da je administracija postala preobširna in da so postopki odločanja prezapleteni. Evropska komisija nekaj predlaga, o tem odloča evropski parlament, nato svet ministrov, pri pomembnejših rečeh sledi še ratifikacija v parlamentih članic – ob vsem tem se izgubljam v podrobnostih in papirologije je odločno preveč.

Dejstvo je, da je Evropa starajoča se družba in da smo izgubili mnoga delovna mesta na račun uvoza poceni blaga iz tretjega sveta. Zdaj poskušamo ustvarjati nova delovna mesta z dodano vrednostjo znanja, a to ni dovolj, da bi imeli polno zaposlenost. Priložnost vidimo v srednjih in malih družinskih

ta pa razdelitev volivcev na dva skoraj enaka dela. (Mimogrede: tudi ko se v Sloveniji ne bi vsi strinjali, da bi bil Ernest Petrič v primerjavi z Jernejem Sekolcem boljši predstavnik Slovenije v arbitražnem sodišču, ki se ukvarja s slovensko-hrvaško mejo, bi bilo nemara mogoče doseči nacionalno soglasje, da bi bil aktualni zunanji minister Karl Erjavec, če že mora biti član vlade, bolj primeren za ministra za delo, družino in socialne zadeve, za okoljskega, zdravstvenega, morda celo za obrambnega ministra.) To z vidika nacionalnega interesa nekoristno podjetje so spremljali izmikanje ameriškim investicijam, naklonjenost do avtoritarnih režimov (od Libije do Belorusije in Ukrajine), občudovanje Rusije, polemike o varčevalni politiki EU in Nemčije, predvsem pa usmeritev na Balkan, ki jo spremlja domotožje po socialistični Jugoslaviji, ki naj bi bila bolj posrečena država od Slovenije.

Zdi se, da se Slovenci razmeroma malo zanimamo za mednarodni položaj svoje države. To pomeni, da se razmeroma malo zanimamo za slovensko zunanjo politiko, še manj pa za zunanjo politiko EU. Na področju zunanjih zadev nismo preveč dejavni niti v Sloveniji niti v Bruslju, iz česar sledi, da na tem področju tudi nismo bogve kako vplivni. Nekaj težav imamo zaradi dolge zgodovine narodne podrejenosti in zaradi nedolge (23 let trajajoče) državne tradicije. Vendar je bistveni problem pešanje političnih elit. Gre za to, da – tudi ko bi se vsi strinjali glede nacionalnega interesa – nimamo primernih zastopnikov in mehanizmov, ki bi ga znali učinkovito predstavljati oz. uveljavljati, še posebej spričo okoliščine, da Slovenija zadnja leta »drsi v irelevantnost« kot država, kar je že spet povezano z drugorazrednostjo oz. omenjenim pomanjkanjem primernih predstavnikov, negativne selekcije itn.

5.

Kaj lahko Slovenija doseže v Bruslju? Fizične in tehnične omejitve so velikanske, poleg tega Slovenija na evropsko prvenstvo ne pošilja svoje prve postave. Takšno ravnanje je bilo nekoč značilno za predstavljanje slovenske politike v Beogradu. Vendar so bila, kot rečeno, ne glede na izvrševalce nejasna tudi naročila. Tu navedena naročila oziroma priporočila bi bilo treba preskusiti na primeren demokratičen način.

Da bi dosegla primeren učinek v EU, bi si morala Slovenija znotraj širšega igrišča, na katerem tekmuje 28 držav, določiti tudi ožje (zavezniško) igrišče, ki bi si ga morali določiti glede na tri najvažnejše dejavnike:

1. Predvsem ne bi smeli pozabiti, da je Slovenija gospodarsko tesno povezana z Nemčijo.
2. Nato ne bi smeli pozabiti, da je postala članica EU tudi Hrvaška.
3. Na koncu pa bi si morali vedno znova dopovedovati, da je Slovenija obenem sredozemska in srednjeevropska država, kar sicer deloma velja tudi za Italijo, ne velja pa povsem za Hrvaško; torej bi morali poskrbeti za prvorazredne odnose z Avstrijo, Češko, Hrvaško, Italijo, Madžarsko, Poljsko in Slovaško.

Poleg tega bi morali imeti pripravljena dva koncepta: koncept nacionalnega razvoja in koncept razvoja EU. Prvi koncept bi moral izhajati iz odgovorov na vprašanje *Kaj lahko (k dostojnemu skupnemu evropskemu življenju) prispeva Slovenija?*, drugi pa iz vprašanja *Kaj lahko (k mednarodni stabilnosti) prispeva EU?*

Tu ni prostora za temeljitejši razmislek o gospodarskih zmogljivostih Slovenije. Če bi vlada prepoznala dejanski

nacionalni interes, bi se morala najprej otresti ideoloških predsodkov in povezav s tradicionalnimi političnimi klienti, znižala bi davke, osvobodila in sprostila bi gospodarske pobude na področjih, ki so povezana s farmacevtsko ali npr. lesno industrijo, z letali in plovili, s prehrano, turizmom, vinogradništvom, zdravilišči ... Nato bi si morala zastaviti še važnejša vprašanja: kakšno EU potrebuje Slovenija? S kom naj se poveže in kako naj ravna v primeru, da se bo EU razvijala v smeri »vse tesnejše zveze« (ever closer union)? V primeru, da bo EU postajala federacija – kot veselo in ne preveč premišljeno propagirajo nekateri slovenski levičarji –, bodo seveda bolj od formalnih pristojnosti veljale prvorazredne osebnosti in dobre ideje.

6.

Po vsem tem se seveda postavlja vprašanje zunanje politike EU in koliko oz. kako lahko nanjo vpliva Slovenija. EU nima enotne, ampak skupno zunanjo politiko, ki je odvisna od soglasja oz. od vpliva velike večine članic. Kot smo videli pri primeru nekdanje Jugoslavije, je bila EU uspešna le v primeru Slovenije, tj. na brionski konferenci julija 1991, medtem ko je poznejša haaška konferenca tako rekoč propadla. EU se je zelo trudila na Kosovu, vendar bi bil tamkajšnji položaj – da ne govorimo o tragedijah v BiH in o obračunu z Miloševićem – brez posegov ZDA in Nata nerešljiv.

Pomembno dejstvo, ki vpliva na mednarodni položaj EU, je v tem, da je bila EU z združenjem Nemčije in Francije prva znanilka premagovanja dediščine druge svetovne vojne, nato pa je – s širitvijo in skupaj z Natom po letu 1989 oz. po 11. septembru 2001 – postala zmagovalka hladne vojne. V EU sta – kot je splošno znano – najvplivnejši članici Francija in Nemčija, od katerih je ena stalna članica Varnostnega sveta OZN, druga pa ne.

Deloma je usoda EU in njena zunanja politika povezana z usodo Organizacije združenih narodov (OZN) oz. z njeno morebitno reformo. Varnostni svet je sestavljen po volji zmagovalcev druge svetovne vojne, generalno skupščino pa obvladujejo zmagovalci povojnega protikolonialnega gibanja, ki se je decembra 1960 izrazilo v znani deklaraciji o koncu kolonializma (1514) in ki se pogosto povezuje z državami, ki so poraženke hladne vojne. Z drugimi besedami, OZN še ni dokončno pretrgala popkovine z drugo svetovno in protikolonialnimi vojnami. Njena reforma je odvisna od prilagajanja rezultatom konca hladne vojne, kar pomeni, da bi pomembne položaje v njej morale dobiti države kot Nemčija in Japonska, predvsem pa bi morala stalno mesto v Varnostnem svetu (namesto Francije in Velike Britanije) dobiti EU. Ideja, da bi generalni sekretar OZN lahko postal bivši slovenski predsednik Türk, pomeni spodkopavanje reforme oz. vračanje k hladni vojni.

Bistvene sestavine primerne zunanje politike EU (v okviru omejitve pričujočega pisanja) vidim v odločnem vztrajanju pri evropejstvu, torej pri evropski kulturi, ki je povezana z izročili humanizma, krščanstva in razsvetljenstva, predvsem pa s koncem hladne vojne. Evropska zunanja politika bi morala biti nujno povezana s severnim Atlantikom (NATO), s Sredozemljem in z Baltskim morjem; Slovenija pa bi se lahko odlikovala s previdnim angažiranjem pri razreševanju zapletenih odnosov EU s slovanskimi sosedi (Belorusija, Rusija, Ukrajina). ■

DR. DIMITRIJ RUPEL je bil pred osamosvojitvijo profesor na ljubljanski FDV, prvi in nato še večkratni zunanji minister Republike Slovenije, pa tudi župan Ljubljane in diplomat.

podjetjih, ki so v marsikateri članici EU uveljavljena stalnica, pri nas pa bi morali na tem področju narediti več. Brezposelnost smo doslej poskušali reševati z nekdanjimi industrijskimi giganti, ki jih je bilo zlasti veliko v Mariboru, zdaj pa se vedno bolj kaže, da se ta račun ne izide. Že v šoli bi morali dajati večji poudarek podjetnosti, tesneje povezovati znanje s potrebami gospodarstva in tudi izvesti ustrezne šolske reforme, da bi lahko izobraževali za poklice, ki jih dejansko potrebujemo. Vse to pa, še enkrat, v povezavi s podjetništvom: prihodnost je v družinskih podjetjih, kar se mi potrjuje tudi ob rednih obiskih na terenu. Najuspešnejša slovenska podjetja so takšna, ki so organsko in počasi rasla, zato imajo tudi najmanj finančnih problemov. Seveda veliko delajo in to vsa družina, ampak vedo, zakaj delajo in njihov razvoj gre po normalni poti. Zadeva je bila seveda ravno obratna pri tistih, ki so si obetali, da bodo na hitro postali premožni in so si pri tem želeli pomagati s prevelikimi krediti, nekateri tudi z nezakonitim prilaščanjem javnega premoženja.

Se o čem podobnem pogovarjate tudi na ravni povezanih strank za skupno platformo pred majskimi volitvami? Socialisti imajo denimo že tudi kandidata za predsednika evropske komisije.

Kongres EPP bo 6. in 7. marca v Dublinu in na njem bomo tudi uradno izbrali svojega kandidata za predsednika. Da so socialisti s tem postopkom dlje kot mi, je bilo pričakovano, saj je njihov kandidat, predsednik evropskega parlamenta Martin Schulz, na tako visoki funkciji, da gre lahko le še višje. Na lastne oči sem videla, da ljudje niso zadovoljni, če morajo sestopiti s kakšne pomembne funkcije in biti le običajni poslanci.

No, ampak zdajšnji predsednik evropske komisije Barroso je spadal pa k vaši politični skupini. Mar ni tako, da si velike poslanske skupine te funkcije bolj ali manj razdelijo med seboj?

Ni nujno, sploh z uvedbo predsednika evropskega sveta (na položaju je še vedno prvi, Herman Van Rompuy), kar je nekoliko spremenilo medsebojna razmerja – zadnja leta pa se zaradi krize tako ali tako govori, da ima nemška kanclerka Angela Merkel več besede kot vsi ostali skupaj.

V mojem mandatu 2004–2009 sta si funkcijo predsednika evropskega parlamenta (funkcije se zamenjajo po dveh letih in pol, torej na polovici poslanskega mandata) razdelila socialist Josep Borrell iz Španije in Hans-Gert Pöttering iz nemške CDU – v tekočem pa je bil predsednik sprva Jerzy Buzek iz poljske desnosredinske Civilne platforme, od januarja 2012 pa je Schulz. To je del zgodbe, se pa poslanci iz velikih držav znajo med seboj kaj dogovoriti tudi mimo strankarskih vrst. Kar pa ne pomeni, da niso mož beseda, nasprotno! V Bruslju tudi ustni dogovori veljajo.

Del zavezništev je političnih, del državnih, kako pa je z regionalnimi? Govori se o povezovanju južnih držav na eni in severnih na drugi strani, ki se v marsičem pokriva tudi z delitvijo na države dolžnice oziroma upnice.

Nekdanja ambicija EU je nesporno bila, da bi nerazvite države dosegle raven razvitih: zato so bili ustanovljeni kohezijski skladi, seveda pa moramo vedeti, da so tudi razviti od tega imeli korist, saj so v nerazvitih državah vodili razvojne projekte. Posledica tega je bilo tudi prekomerno zadolževanje, saj so države ob evropskem denarju še same najemale kredite, s katerimi so financirale še dodatno rast – a z nastopom krize teh kreditov niso mogle več vračati in pokazalo se je, da so bili načrti za rast preveliki.

Na tej točki se seveda zastavlja tudi vprašanje odgovornosti tistih, ki so ta denar s tako vnemo posojali, in tistih, ki so tako kot Nemčija krizo znali obrniti v svoj prid. A tudi v kohezijski sklad in za reševanje držav v težavah največ prispeva taista Nemčija, zato ima seveda določeno pravico, da odloča o pogojih. Sama Nemce sicer zelo spoštujem in jih tudi dobro razumem, tudi zaradi znanja jezika, in sem v času svojega bivanja v Bruslju z njimi veliko sodelovala. Imela sem odprta vrata v njihovo poslansko skupino in iz prve roke poznam njihov način razmišljanja: izdelajo načrt in potem naredijo vse potrebno, da ga izpolnijo. Če drugi nimajo načrta ali če ga ne izpolnijo, so za to sami krivi, Nemci pa niso pripravljeni v nedogled plačevati tega, da nekdo drug na njihov račun lagodno živi.

Nova Slovenija je na kongresu novembra lani svojemu imenu vrnila besedno zvezo »krščanska demokracija«. S pojmom krščanskega je že stoletja povezan tudi pojem dobrotelčnosti in pomoči ubogim, a vendar je v Evropi prevladal vtis, da se dandanašnji pojem solidarnosti povezuje predvsem z levo politično opcijo, konservativne politike pa bolj s prijaznostjo do poslovnih krogov. Pričakujete evropski volilni spopad tudi na tem področju vrednot?

Pri teh stvareh gre za temeljni odnos do države in zelo jasno se pokaže razlika med socialisti in krščanskimi demokrati. Pri nas se levo in desno delita bolj ali manj po ideološki ločnici – morali pa bi se zavedati, da krščanska demokracija v Evropi velja za sredinsko opcijo. Medtem ko socialisti trdijo, da mora o vsem odločati država oziroma da naj bo vse javno, in se liberalci zavzemajo za to, da bi vse prepustili trgom, smo krščanski demokrati v sredini: mi pravimo, da je treba ljudem dati možnost, da delajo, da ustvarjajo in da zaslužijo. Če namreč ljudje delajo in zaslužijo, država lahko pobira davke in ima sredstva za solidarnostno pomoč ljudem v stiski, v kateri se marsikdo znajde ne po lastni krivdi.

Po našem mnenju dajejo socialisti državi preveliko težo in se ukvarjajo samo z delitvijo socialne pomoči, liberalci se preveč zanašajo samo na trg, mi pa verjamemo, da smo glede tega zmerni, torej sredinski. Krščanski demokrati pravimo, da ima človek pamet in mora imeti možnost za učenje in za delo, država pa mora predvsem ustvariti pogoje, v katerih bodo ljudje lahko delali in bodo ustvarjalni. Zakaj ne bi bili najbolj uspešni in delovni državljani nagrajeni z bogastvom, saj z njim ustvarjajo nova delovna mesta, država pa ima od uspešnih državljanov korist, s pobranimi davščinami lahko pomaga tistim, ki si v danem trenutku sami ne morejo pomagati. Ta element predstavlja ključno konceptualno razliko med liberalci oz. socialisti in krščanskimi demokrati – žal imamo pri nas z razumevanjem tega kar precejšnje probleme. Seveda je to povezano tudi z našo preteklostjo, ampak če pogledate okrog sebe, boste ugotovili, da se večina slovenskih bogatašev uvršča na politično levico, saj so v času komunizma vse najpomembnejše funkcije zasedali člani partije. V času privatizacije pa so izkoristili to izhodiščno prednost in mnogi dobili tudi ugodne kredite zaradi političnih zvez. To je v največji meri pripomoglo k ponesrečeni privatizaciji. Tisti, ki sodijo na drugo stran, pa so si svoje premoženje praviloma sami prigrisodarili.

Menite, da bi utegnile biti prav evropske volitve priložnost za jasno predstavitev takšne platforme, ne le pri nas, po vsej EU, ter za nastop s specifičnimi obljubami volivcem?

Evropska ljudska stranka ima jasne smernice in brez dvo- ma bodo marca na dublinskem kongresu še konkretizirane.

Volilna gradiva se že pripravljajo, sama sem bila denimo na internem izobraževanju v zvezi s sodelovanjem z majhnimi ter srednje velikimi podjetji, saj na tem področju vidimo razvojno perspektivo. Kot nekdanja evropska poslanka lahko povem, da si kandidati resnično želijo tehtne debate o tem, kaj je in kaj bi lahko bila Evropska unija, katere so razvojne perspektive, in da bi se tako ukvarjali z res pomembnimi temami. Že dvakrat se je ob evropskih volitvah izkazalo, da so se mediji bolj ukvarjali s plačami evropskih poslancev, s škandali in lobiranjem, kot pa s tem, da nas EU »drži za vrat«, torej z negativnimi temami, ki jih nekateri z veliko lahkoto pripisujejo prikladno oddaljenemu Bruslju, s katerim državljani nimajo pravega stika. V takih razmerah nas nizka volilna udeležba ne sme presenetiti, je pa predvolilno obdobje gotovo najboljši čas za informiranje o tej meddržavni povezavi in o prednostih, ki jih uživamo zaradi članstva.

V tem splošno negativnem vzdušju si ljudje preveč zlahka rečejo, »ah, saj so vsi enaki«, in kar pozabijo na čase vseh mogočih ovir, ki se jih skoraj več ne spominjamo, mladi jih pa niti poznali niso. Morali bi storiti ravno nasprotno, v času kampanje bi si ljudje morali vzeti čas za poglobljeno seznanitev z EU in nato svoj glas nameniti tistim, ki zastopajo razvojne perspektive, kakršne si tudi sami želijo.

Verjetno je del odgovornosti tudi na strani političnih strank, ki so doslej morda premalo poudarjale evropsko perspektivo ter tudi na evropskih volitvah igrale »domačo« politično igro namesto jasne zastavitve evropskih tem in izzivov, ki zadevajo vso Unijo?

Na žalost res, a marsikaj gre tudi na rovaš medijev, ki imajo veliko moč pri usmerjanju predvolilnih debat. Pred volitvami junija 2009 je ljubljanska pisarna evropskega parlamenta organizirala celo vrsto okroglih miz po vsej Sloveniji in na številnih sem kot poslanka sodelovala tudi jaz, zato vem, da zanimanje javnosti in medijev ni bilo posebej veliko.

Mar ni to začaran krog? Ljudi ne zanima nekaj, o čemer ne vedo kaj dosti, in zato tudi ne vedo, kaj sploh lahko pričakujejo.

No, vsekakor mora vsaka država in vsak poslanec prispevati k informiranju svojih državljanov oziroma volivcev. Parlament tudi sofinancira obiske državljanov v evropskem parlamentu v Bruslju ali Strasbourgu. Sama sem kot evropska poslanka sprejela veliko skupin. V parlamentu je organiziran oddelek za obiskovalce, kjer v svojem jeziku prislunheje predavanju o delu parlamenta in drugih evropskih institucij, srečajo se tudi s svojim poslancem-gostiteljem. Marsikaj se vendarle dela za približanje teh ustanov volivcem. Mladi se z EU seveda seznanjajo že v šoli, pa tudi neposredno prek programa vseživljenjskega učenja in študentskih izmenjav Erasmus. Koristi EU dobro poznajo tudi občine, ki za svoje projekte črpajo evropska sredstva. Kljub temu pa državljani na splošno še vedno premalo poznajo delovanje EU, zato bi bilo res prav, da bi bil predvolilni čas vsebinsko polnejši. Dosedanji evropski poslanci lahko veliko povedo o precej pestrem dogajanju v Bruslju in v Strasbourgu, a tega ne znamo izkoristiti.

Okoljske teme so zadnje čase kar malo potihnile, a pred leti se je precej govorilo o potencialnem zavezništvu tistih, ki se zavzemajo za bolj skrbno ravnanje z okoljem, in verujočih, ki dolgoročno uničujoče posege v okolje razumejo kot vpletanje v »stvarstvo«, ki je del Boga. Do pravega političnega zavezništva navzlic potencialni usodnosti tega vprašanja še ni prišlo; se vam zdi, da bi to vendarle utegnili biti tema tega mandata, četudi ne bo predvolilna tema?

V našem programu jasno piše, da smo vsi odgovorni za stvarstvo, se pravi tudi za naravo, in da moramo torej odgovorno gospodariti z njo. To je tudi filozofija Evropske ljudske stranke. Ob tem iskanju možnosti razvoja si želimo čim bolj ohraniti neko ravnovesje – v nasprotju denimo z zelenimi, ki gredo v drugo skrajnost in ne dovolijo skoraj ničesar spremeniti. To je težka situacija, saj si po drugi strani vsi prizadevamo za povečevanje blagostanja. Mi verjamemo, da je treba iskati nekakšno smiselno ravnotežje: seveda moramo varovati naravo in ne pretiravati z izkoriščanjem naravnih virov ter z izpusti škodljivih snovi, obenem pa vendarle še vedno snujemo nove projekte, ustvarjamo nove produkte in stremimo k rasti skupnega blagostanja.

V EU smo vendarle nekako privilegirani, saj si lahko privoščimo skrb za okolje, manj razvita okolja pa poskušajo spodbujati zgolj gospodarsko rast, čeprav na račun okolja, kot recimo na Kitajskem, kjer po mestih ljudje hodijo z dihalnimi maskami. Žalostno je, da je pogosto med zaviralci bolj ostre okoljske ureditve tudi Amerika, Evropa je na tem področju res vzor, tudi kar se tiče spodbud za rabo obnovljivih virov energije.

Je Evropa, kar se tega tiče, res enotna?

Mislím, da je skupna politika kar trdna. To je preprosto zato, ker morajo države kandidatke izpolniti določene pogoje, ki jih postavljajo stare članice. Lahko smo ponosni, da je Evropa, vsem pomanjkljivostim navkljub, s svojo zmerno politiko varuh vrednot miru, demokracije in narave – tudi zato nam marsikdo v kriznih predelih sveta zaupa in zato ima mnenje EU v mednarodni skupnosti precejšnje teže. In celo če je Evropa pred stoletji veljala za izkoriščevalko preostalega sveta, zdaj marsikdaj nastopa kot zaščitnica tretjega sveta, Kitajsko pa npr. vse pogosteje omenjajo kot izkoriščevalko zlasti afriških držav.

Omenili ste, da se včasih le na pol v šali reče, da Evropo vodi Angela Merkel – ampak v novem mandatu ima nemška kanclerka (tako kot že v prvem) spet opravka z veliko koalicijo s socialnimi demokrati. Mar ni tudi EU nekakšna velika koalicija?

Gotovo. Je pa tudi tako, da imajo, vsaj v parlamentu, večje države tudi večjo težo, že zaradi večjega števila poslancev zasedajo tudi pomembnejše funkcije, ki se med državami delijo po določenem sistemu. Nemogoče je, da bi Slovenec postal predsednik evropskega parlamenta ali zgolj kakšnega pomembnejšega odbora, saj je vse razdeljeno po D'Hondtovi proporcionalni formuli. Poslanec ima največji vpliv na dokument, za katerega je zadolžen kot poročevalec ali kot poročevalec v senci. Tudi za predsednika evropske komisije se običajno med seboj domenijo večje države. Še najlažja pot za uveljavitev manjših držav je z dobrimi predlogi v evropskem svetu, kjer so zastopani ministri vseh članic – seveda morajo zato iskati zaveznice, v tem pa mi še nismo dovolj spretni. Starejše članice imajo te stvari veliko boljše premišljene, predvsem delujejo povezave med domačimi ministrstvi in evropskimi poslanci. Ob sprejemanju pomembnejših dokumentov sem večkrat opazila, kako so se poslanci iz iste države odločali, ne glede na članstvo v evropskih političnih skupinah. Skupine sicer sprejemajo svoja stališča, seveda so pa poslanci pri glasovanju samostojni, kar včasih pomeni sklepanje drugačnih zavezništev, kot so politična pripadnost neki skupini. Včasih pa tudi drugačnih, kot so nacionalna. Ni neobičajno, da na srečanju politične skupine poslanci iz posamezne države javno povedo, da določenega predloga ne bodo podprli. Tega spet ni tako zelo veliko, se pa države medsebojno razlikujejo: britanski poslanci so pogosto glasovali drugače in v zadnjih letih tudi zapustili Evropsko ljudsko stranko – do takrat se skupina ni imenovala le EPP, ampak EPP-ED, kar je označevalo še evropske demokrate. To so zanimive stvari, ki si jih pri nas zaenkrat še težko predstavljamo, namreč da v politiki obstajajo tudi interesi, ki se jih uveljavlja na ravni cele države, ne le političnih strank. Tudi zato je evropski parlament lahko dobra šola. ■

Igor Lukšič, predsednik Socialnih demokratov

Slovenci smo za neoliberalce čudaki

BOŠTJAN TADEL, foto ROMAN ŠIPIČ

Politolog dr. Igor Lukšič je redni profesor na Katedri za teoretsko analitsko politologijo Fakultete za družbene vede v Ljubljani. Med letoma 2001 in 2003 je bil tudi dekan te fakultete, politično pa se je uveljavil skupaj z Borutom Pahorjem; dolga leta je bil podpredsednik Socialnih demokratov, ki jih je od 1997 do 2012 vodil Pahor, le zadnja leta je Lukšiča na podpredsedniškem položaju zamenjal Patrick Vlačič. Prav ti trije so se tudi pomerili na zadnjem kongresu stranke maja 2012 v Kočevju – Lukšič je sicer tesno zmagal, nato pa v manj kot letu stranko pripeljal ne le v aktualno vladno koalicijo, temveč tudi na vrh javnomnenjskih raziskav, Pahor kot uradni strankin kandidat pa je jeseni 2012 prepričljivo zmagal na volitvah za predsednika republike.

Lukšič, ki je dolga leta veljal za ideologa iz ozadja, med drugim je bil v letih od 1995 do 2008 tudi glavni urednik revije *Teorija in praksa*, se je torej v operativni vlogi dobro znašel, četudi stranke ne vodi iz parlamenta, temveč predsedniško funkcijo opravlja vzporedno z redno zaposlitvijo na FDV. Seveda pa preizkusi na volitvah šele prihajajo – dosežanje poteze kažejo, da Lukšič ne namerava taktizirati, temveč bo brezkompromisno zastopal jasno profilirana leva stališča.

V kolikšni meri bodo evropske zgodbe tema majskih volitev?

Upamo, da v veliki. Novost teh volitev bodo kandidati za predsednika evropske komisije, ki jih bodo postavile večje politične skupine v evropskem parlamentu. Pobuda za to je prišla od socialnih demokratov in tudi postopek je praktično že končan, naš kandidat pa bo dokončno potrjen na konvenciji 1. marca v Rimu. Glede tega sicer ni kakšnih skrivnosti, kandidat je en sam, in sicer aktualni predsednik evropskega parlamenta Martin Schulz, član nemške SPD.

Verjetno vsaj tako pomemben del je vsebinska platforma, ki se prav tako že oblikuje. To dogajanje podčrtuje povečan pomen tako parlamenta kot evropske komisije, obstajajo pa tudi ambicije, da bi se politično okrepila vloga unije kot celote. Ena od teh zadev je vzpostavitev enotnega bančnega sistema. Na tem področju je denimo eden od predlogov socialnih demokratov uvedba davka na finančne transakcije, ki bi ga porabili za financiranje delovanja skupnih evropskih organov.

Socialni demokrati tudi ugotavljamo, da smo imeli v času, ko so večino vlad v evropskih državah vodili naši kolegi, se pravi v letih med 1998 in 2003, v Evropi povsem drugačno vzdušje in drugačne prioritete: poudarjalo se je znanje in delovna mesta, postavljen je bil cilj, da bi prehiteli ZDA – ko so večino prevzeli konservativci, pa se je znanje začelo odrivati, pojavile so se ideje o nižanju minimalnih plač in o povečevanju profitov, velika tema je postal finančni kapital, o ljudeh pa se je začelo razmišljati, da so strošek. Tak pristop nas je pripeljal v sedanjí položaj, ko se cena delovne sile znižuje, število nezaposlenih in profiti pa se večajo. Vse to vodi v smer, da so že resno ogroženi socialna država in njeni instrumenti.

Socialni demokrati gremo na evropske volitve z ambicijo, da se Evropska unija spremeni: v ospredje želimo postaviti nova delovna mesta, zdravje in šolstvo za vse ter revitalizacijo evropskega tržno-socialnega modela.

Del teh vsebin so v dosedanjih pogajanjih za veliko koalicijo s kanclerko Angela Merkel uspeli uveljaviti nemški socialni demokrati. A tako v Nemčiji kot še marsikje v Evropi – tudi pri nas – se pojavljajo še

radikalnejše leve struje: nemški Die Linke, grška Syriza, francoski komunisti, ali nas vrsta gibanj bolj ali manj v prehodu v strankarsko obliko. Se vam zdi, da bi socialni demokrati lahko sodelovali s temi radikalnimi organizacijami (ki denimo v nekaterih primerih tudi precej ostro nasprotujejo zasebni lastnini) ali podobno kot v nemškem primeru menite, da gre za zamisli, ki so predaleč od omenjenega tržno-socialnega modela?

Na evropski ravni se to vprašanje še ni zastavilo. Realno sporočilo nemških volitev pa je bilo, da je levica v celoti prepričljivo premagala desnico. To je dejanski razlog, zakaj so se socialni demokrati lahko zelo samozavestno pogajali in dosegli marsikaj, česar samo po relativni »teži« kot bistveno šibkejši koalicijski partner ne bi mogli. Če bi konservativni dvojček CDU/CSU vztrajal na svojih pozicijah, bi lahko ostal zunaj vlade, ki bi bila nato še mnogo bolj radikalna, kot bo predvidoma zdaj. V parlamentarni celoti so konservativci manjšina – in kdor ima manj, mora popuščati.

Radikalizirana levica je pač zaostren odgovor na zelo slabe razmere, ki jih povzročajo pobesneli kapitalizem. Po mnenju nekaterih gre škoda tako daleč, da ogroža že existenco človeške civilizacije. Če se aktualni trendi nadaljujejo še nekaj let, na svetu ne bo več prostora za določene skupine ljudi, v nekaterih državah za cele generacije – tudi v nekaterih evropskih državah, najbolj izrazit primer sta Grčija in Španija. Neoliberalni kapitalizem očitno za mlade ne vidi prostora, ampak jih kratko malo pahne v brezposelnost kot nepotreben strošek. V mentalnem okviru ljudomrznega tipa kapitalizma je to logična rešitev, saj so stroji cenovno ugodnejša alternativa.

Radikalizirana leva stališča so zaradi vsega tega razumljiva, vendar za zdaj ponujajo zgolj upor ali vračanje na socializme 20. stoletja. A to v politiki ni dovolj: v politiki gre za mandat za takšno spremembo, ki ima široko podporo in s kakršno so ljudje pripravljene živeti. Ideja, da bi s pomočjo abstraktnega modela pripeljali družbo od točke A do točke B, je pač premalo – bistveno je, da to spremembo morajo preživeti tako tisti na vrhu kot tisti spodaj. Zamisli o lustracijah ali izrinjenju tega ali onega iz političnega ali družbenega življenja vodijo v vojne oziroma revolucionarne rešitve, ki zahtevajo žrtve na obeh straneh in nikoli niso tako čiste, kot si predstavljajo tisti, ki sanjajo o njih.

Radikalci bi odpravili kapitalizem in domnevajo, da se bodo s tem rešili skoraj vsi problemi. Na Zahodu imamo danes problem produkcije, ki se je na večini področij izpela: ne govorim samo o tehnologiji in gospodarstvu, temveč o tako temeljnih stvareh, kot je koncept dostojnega, človeka vrednega življenja. Naše predstave o tem so enake kot ob koncu 19. ali na začetku 20. stoletja, razmere, v kakršnih danes živimo, pa so povsem drugačne tako glede izobrazbe in kulturnih standardov kot gospodarskih razmer in tehnoloških pripomočkov, kar vse govori o bistveno drugačni strukturi posameznika. Temu mentalnemu okviru iz tistega časa sledi tudi politično organiziranje z delitvijo na levo in desno – pa tudi z radikalno levico. Ta se kaže kot pobesneli anarhizem, ki hoče spremembo takoj, tukaj in zdaj. Za to išče podporo pri pobesneli javnosti in je nekaj tudi dobi, ampak, kot vemo iz dogodkov v zadnjem stoletju, po revolucionarnem vrenju, po letu, dveh, treh je treba živeti naprej in ljudje se tako ali drugače spet znajdejo sami s sabo. Napihneni radikalizem se hitro sprevrže v najbolj konservativno malodušje.

Marx se je tega zavedal in je opozarjal, da je revolucija mogoča le ob hkratni spremembi okoliščin – in ob samo-spremembi ljudi. Če ta samo-sprememba umanjka, revolucija ne doseže ničesar in nazadnje se spet vrne nazaj v nekakšno razredno grupacijo, v kateri so se le malenkostno zamenjali ljudje. Struktura družbe in posameznikov pa ostajajo iste.

Poskusi resnega spreminjanja načina produkcije življenja so doslej vedno propadli, ker so bili tako voluntaristični kot recimo samoupravni socializem, ki je izhajal iz predstave, da bodo ljudje vsak dan toliko in toliko časa namenili neposredni demokraciji in bodo zato pripravljene ob vsem drugem delu še neutrudno sestankovati – na vse te sestanke pa bodo prihajali vrhunsko informirani in poučeni o izzivih v državi, svetu, podjetju itn. In če bi to na začetku zadnjega stoletja morda še delovalo, je postalo v osemdesetih z začetkom razvoja računalništva popolnoma nemogoče, saj je mehanizem neposredne demokracije blokiral hitrost reagiranja na spremembe, ki so se začele z uvajanjem oziroma intenziviranjem avtoritarnih in avtokratskih momentov v zahodni demokraciji. Tem se ni dalo več slediti in dejansko bi debata morala potekati o teh ključnih zadevah, ampak v današnji fazi neoliberalne revolucije je jav-

nost kot prostor izmenjave mnenj oziroma kritike zamenjala trgovina. Kot filozof, celo kot družbeni kritik, si danes uspešen, če se dobro prodajaš. In zraven je neko drugo blago, edina tekma med vsemi temi blagi pa je to, katero se boljše prodaja. Nimamo pa recimo več debate o tem, kakšna naj bi bila dobra skupnost, kaj ljudje kot posamezniki želimo od svojega življenja in od življenja skupnosti.

Prostora za takšne pogovore danes ni. Ker ni v interesu nobenega proizvajalca blaga. Politične stranke to niso, saj se v njih ljudje predvsem prerivajo za to, kdo se bo povzpeli čim višje. Gospodarstvo tudi ne, saj mu gre samo za to, kdo boljše proda ta ali oni produkt, nihče pa se več ne sprašuje, ali je ta produkt sploh dober za človeštvo in kaj pomeni zanj. Tovrstnega premisleka o celoti, ki je v zadnjih dvajsetih letih zelo nereflektirano in samoraslo nastala v naši skupnosti, nismo niti začeli, kaj šele poglobili. To pa zato, ker takšne refleksije nihče ni pripravljen plačati, najbrž pa je niti prebrati ne bi več znali. Smo torej v položaju, kjer nimamo niti spodbud za mišljenje stanja, v kakršnem smo, kaj šele za prenos teh razmislekov v politične programe.

Ta pat položaj spominja na mačko, ki lovi lastni rep: kadar ga za hip ujame, se nam zdi, da smo dosegli izreden uspeh, ko ga spet izgubimo, mislimo, da je konec sveta, poanta pa je, da se nič vitalnega ne dogaja.

Vprašanje strategij in dolgoročne prihodnosti je običajno povezano s temeljnimi vrednotami posameznikov in družb. Glede vrednot se zdi, da si jih poskuša prilastiti drugi politični pol, ki pa pri tem pogosto deluje, kot da bi bil obrnjen v preteklost. Se v okviru evropske socialne demokracije pogovarjate o tem, da bi okrepili dejavnosti na tem polju?

Temelj socialne demokracije sta vrednoti pravičnosti in solidarnosti. Lassalova Delavska stranka, katere stopetdesetletnica je bila leta 2013, je prevzela tridelno geslo francoske revolucije in podenjen zapisala »Enotnost nas krepi!«, kar je izraz prav solidarnosti in pravičnosti kot nadgradnje »svobode, enakosti in bratstva«. Uspešnost socialno-demokratskega koncepta je v neposredni povezavi prav s prisotnostjo obeh vrednot – tri francoske parole so namreč lahko tudi gesla kateregakoli neoliberalca.

Pri nas imamo še nekoliko zaostreno situacijo, saj je desnica skozi Rimskokatoliško

cerkev poskušala ustvariti prepričanje, da je vse, kar ni »božno«, lahko le brezbožno, torej brez vrednot. Logični nasledek tega je, da tisti brez vrednot tudi ne spoštujejo ne zakonov ne narave, kar se je recimo pokazalo pri nasprotovanju pravicam istospolnih. Levica se je pustila ujeti v to past, ker se ji je zdelo, da bo z govorjenjem o vrednotah pristala na žargon, ki ni njen, zato se mu je izogibala, saj je kazalo, kot da zavezanost vrednotam pomeni nekakšen tradicionalizem v smislu, da ne pristajaš na absolutno svobodo vedno in povsod. V političnih gibanjih pa sta tradicija in identiteta, ki sooblikujeta prioritete, pomembni zadevi – v tem pogledu se bo socialna demokracija morala vrniti k določenim vrednotam in na prvo mesto postaviti življenje. To je konflikt z ameriško alternativo okrog vprašanja splava, kjer se desnica opredeljuje kot »pro-life«, levica pa »pro-choice« – to je nevzdržno, seveda je polno življenje temeljna socialnodemokratska vrednota, desnici pa je uspelo to reducirati zgolj na vprašanje abortusa. Pomembno je, da si to priborimo nazaj – iz gornje alternative se zdi, kot da je za nas življenje vprašanje izbire. Prosim vas – prva stvar je seveda ravno življenje, že v programu leta 1995 smo slovenski socialni demokrati zapisali, da je naša najvišja vrednota življenje posameznika, vse ostalo pa izhaja iz tega.

Za nas je torej ključno eksistencialno vprašanje, kako naj ljudje danes sploh preživijo. A ne le, da preživijo, temveč da polno živijo kot ljudje našega časa. To zahteva celovit premislek celotne civilizacijske zgodbe, ne zgolj vprašanja hrane, zraka in morda ekologije – to so področja, ki so predcivilizacijska, te probleme imajo tudi živali in rastline, socialnim demokratom pa gre za to, da preživimo kot ljudje.

Ali poleg obuditve vprašanja vrednot in davka na finančne transakcije predvidevate še kakšne konkretne ukrepe?

Prepričan sem, da bo velika tema zaposlovanje mladih, o tem je že bilo nekaj debat. Nemogoče je sprejeti, da neoliberalna Evropa daje tisoč šeststo milijard evrov za reševanje bank, za reševanje brezposelnosti mladih pa osem milijard – tj. dvestokrat manj. Zaposlovanje mladih ne more biti vprašanje trga ali v najboljšem primeru nekaterih minimalnih korektivov. Zame je to ključno vprašanje za preživetje Evrope!

Kako naj mladim sporočimo, da je Evropa nekaj dobrega, če ne znamo najti niti enega penija, s katerim bi poskrbeli za njihovo dobro počutje v tej Evropi? Ne smemo se čuditi, če mladi razmišljajo o tem, da bi si poiskali delo in s tem eksistenco v Aziji, Južni Ameriki, Afriki, ker se jim zdi, da je tam zanje več priložnosti – mi pa se slepimo, da imamo najboljši razvojni model! Razvojni model, pri katerem odreže celo generacijo?

Povezano področje je industrijska politika: Evropa je nereflektirano sledila zahtevam (na goltanje dobička usmerjenega) trga in svojo industrijo preselila drugam. Počasi se prebija spoznanje, da moramo to politiko zasnovati drugače, očitno v smislu, da mora Evropa spet začeti proizvajati izdelke, ne zgolj upravljati in snovati ter tržiti, skratka, ne biti omejena zgolj na intelektualne dejavnosti. V nasprotnem primeru bomo postali preveč odvisni od drugih.

Rešiti bomo morali tudi energetska vprašanja, tako na ravni posameznih držav kot celotne EU, zlasti v odnosu do ZDA in Rusije in vsaj posredno tudi Kitajske.

Brez dvoma bo vprašanje tudi politika do spolov – nekaj bo treba narediti, da bi več žensk prišlo ne le v politiko, kjer smo nekaj korakov že naredili, temveč tudi na ključna mesta v gospodarstvu in javnem življenju.

Velika socialnodemokratska tema v EU je že nekaj časa vprašanje ukinitve davčnih oaz: v teh vsako leto izgine okrog tisoč milijard, in če bi ta denar prišel v proračune držav, bi z njim lahko rešili večino problemov v zvezi z brezposelnostjo. To seveda ne velja samo za EU, vendar imamo že tu kar nekaj primerov na čelu z Luksemburgom, nekaterimi britanskimi otoki, »francoskim« Monakom – in ravno naša evropska poslanka Mojca Kleva Kekuš je bila snovalka evropskega poročila o tem, kakšno je stanje in kaj naj EU in posamezne vlade naredijo za to, da bo ta denar ostal v službi večine ljudi.

Številne od teh tem predpostavljajo višjo stopnjo integracijo članic EU kot doslej. Gre za korake proti Združenim državam Evrope?

Vsekakor je močnejša Evropska unija socialnodemokratska tema, liberalci so konec koncev že dobili svoje: prost pretok blaga, storitev in kapitala. Socialni demokrati pa se zavzemamo za poenotenje standardov, se pravi, da ne morejo biti plače nekje desetkrat višje, da ne morejo biti sredstva EU prilagojena razmeram v posameznih državah. Korak v to smer je bilo poenotenje plač evropskih poslancev, ki so bile prej usklajene z nacionalnimi, kar je bilo za revne države dobesedno mučno, je pa to logična posledica neokolonialne zavesti, ki je v EU še vedno prisotna. Teh nalog očitno ne bo reševal nihče drug kot socialna demokracija.

Se s temi stališči strinjajo tudi recimo nemški socialni demokrati?

Ko se je nemška SPD pred letom dni pripravljala na volitve septembra 2013, je bila kar polovica predlaganih ukrepov vezana na EU in na evropsko komisijo. Prepričani so, da je mesto Nemčije globoko znotraj EU.

Ogromna postavka (več kot tretjina) proračuna EU je skupna kmetijska politika, kar ni ravno socialnodemokratsko področje. A z ambicijo po večji prehranski neodvisnosti in celo samooskrbi pa to verjetno vedno bolj postaja tudi tema levice?

Gotovo, še toliko bolj, ker je to paradna francoska tema. Pri tem ni nepomembna vzporednica z industrijsko politiko: ker je Evropa kmetijstvo v nasprotju z industrijo ščitila, zdaj na prehranskem področju nismo tako šibki kot na industrijskem. Veliko težav bo s ponovnim zagonom industrije, vsak si pa lahko sam predstavlja, kaj bi pomenilo za cene hrane, če bi bili odvisni od drugih. Gre za popolnoma drug nivo: če imaš ali nimaš avta, je nekaj povsem drugega, kot če imaš ali nimaš kaj jesti.

Tudi v drugih državah se dogaja, da se socialni demokrati vedno bolj zanimajo za ta resor in poskušajo sooblikovati leve politike na tem področju. Časi stališča, da so kmetije nosilci reakcije, so davno za nami.

Kako pa je s prehajanjem evropskih zgodb v Slovenijo? Se pozitivne evropske tendence lahko uveljavijo pri nas ali imamo toliko specifik, da le v omejeni meri?

Ne dvomim, da se lahko uveljavijo, obenem pa sami ne smemo pozabiti na zaščito lastnih interesov. Če smo recimo prepričani, da je Luka Koper tudi v evropskem interesu, moramo seveda okrečiti železniško povezavo. Verjetno moramo tudi razmišljati o tesnejši povezavi s Trstom in vso regijo narediti zanimivo ter koristno za ta del Evrope. Gre za strateški razmislek, v katerem moramo poskrbeti za to, kar je pomembno za nas, hkrati pa moramo znati izkoristiti večje sinergije, ki jih omogoča mednarodno sodelovanje. In seveda moramo vedeti tudi, komu zunaj Evrope še ponujamo ta paket, so to Korejci, Kitajci ali še kdo? Potreben je globalen pristop, obenem pa jasno zavedanje, kaj je naš, slovenski končni cilj. Z evropskega stališča je namreč vseeno, ali se to blago pretaka skozi Koper, Trst, Reko, Ravenno ali pa samo skozi Hamburg in Rotterdam in je Sredozemlje namenjeno le turizmu. Najprej si moramo pri sebi razjasniti, kaj bi radi, nato pa poiskati ustrezne partnerje in najti pravo pot za izvedbo. Takšnih razmislekov je danes v Sloveniji premalo, preveč pa inercije v smislu »bomo že«. Tretji pomol je bil predviden že leta 1973, skupaj z njim pa drugi tir, saj brez ustreznega kopenskega transporta luka nima kaj početi – ampak še zdaj nimamo ne tretjega pomola ne drugega tira, ker smo železnico zamenjali z avtocestami, ki pa so zdaj že polne.

Vse to sodi v strateško predstavo o tem, kaj bi radi s to državo, z našo Slovenijo, in to predstavo moramo znati zagovarjati tudi pred evropsko skupnostjo. Tako močnega standarda policentričnega razvoja kot mi namreč nima nobena država, zato smo za evropske neoliberalce pravi čudaki: in res drži, gotovo bi se lahko odpovedali kakšni regiji in za državo bi bilo to ceneje, ampak kvaliteta življenja bi bila pa bistveno nižja. Socialnim demokratom je jasno, da je politika za ljudi in dvig kvalitete življenja vseh. ■

EVRO(PA) NA SODU SMODNIKA

Če bi moral kandidatom in kandidatkam na evropskih volitvah dati dobrohoten nasvet v enem stavku, bi bilo to nekaj takega: izognite se eksplozivnemu ekonomskemu populizmu. Moral pa bi jih opozoriti, da bo to težko. Nečemu tako zelo razširjenemu se namreč težko izogneš. Pravzaprav je tako razširjen, da ga še opazimo ne več. Za pomoč sem si zato izmislil tudi enostavno navodilo, kako prepoznati ekonomski populizem: to je takrat, ko misliš, da je Angela Merkel kriva za tvojo krizo in romunski priseljenci za tvojo brezposelnost.

JANEZ ŠUŠTERŠIČ

Zal ne gre za akademske razprave. Če bi šlo, bi z veseljem prvi zamahnil z roko. In ker ne gre za akademske razprave, seveda tudi ne gre za resnico. Gre za politiko. Za tiste vrste politiko, ki izkorišča primarne človeške instinkte, da bi krivdo zvrčala na druge in kovala politične točke z bojem proti namišljenim pošastim.

Žal tudi ne gre za nepomembno politično folkloro. Naši evropski kandidati bodo povečini dovolj stari, da bi se lahko spomnili zadnjih let rajne Jugoslavije. Zgodb o tem, kdo koga ekonomsko izkorišča, kdo živi na račun drugega in kdo plača zapitek. Ko večina ljudi takšnim zgodbam verjame in je zaradi njih pošteno jezna, jih lahko spretni politiki prepričajo v karkoli in pripravijo do česarkoli.

JE »NEMŠKO VARČEVANJE« RES KRIVO, DA SMO ŠE V KRIZI?

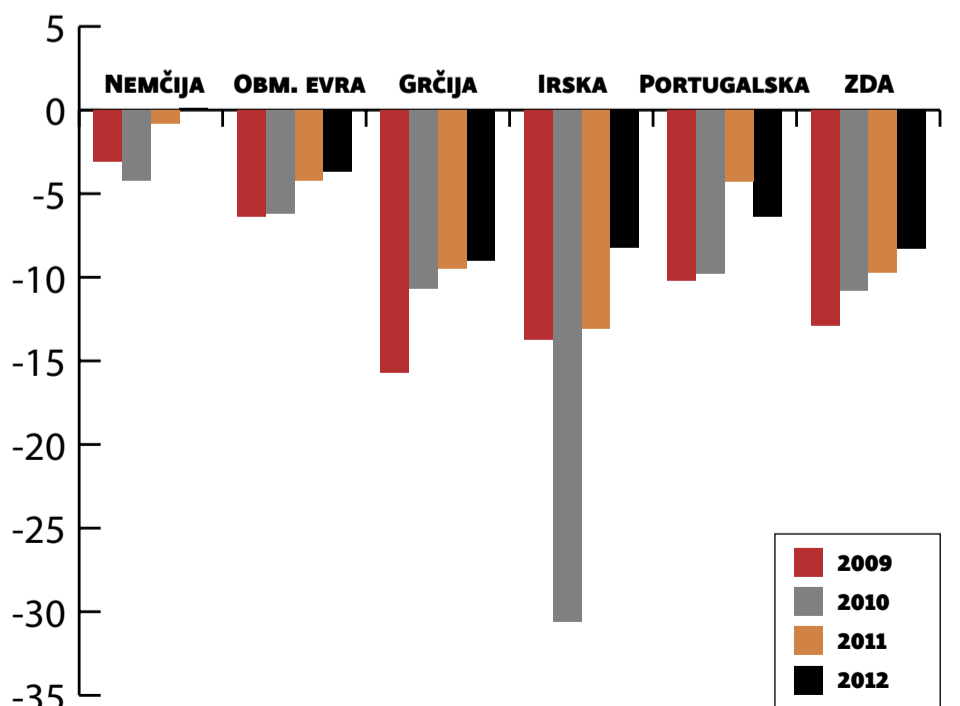
Proračunsko varčevanje, ki naj bi ga državam z evrom vsilila predvsem Nemčija, naj bi bilo krivo, da se Evropa ne more izviti iz krize. Ugledni slovenski ekonomist, ki je opravljal že vse možne politične funkcije na finančnem področju, je zadnjič v intervjuju povedal tudi tole: »ZDA je svoje gospodarstvo

oživila, kar je najboljšo zdravilo za to, da se banke okrepijo in da podjetja nadaljujejo svojo gospodarsko aktivnost. Evropa pa se je s politikom pretiranega zategovanja pasu znašla v začaranem krogu. (...) Če Evropa ne bi izvajala univerzalne restriktivne fiskalne politike za vse članice evroobmočja sredi najhujše krize, bi bilo evropsko gospodarstvo danes v precej boljšem stanju.«

Je Nemčija res drugim državam vsilila svojo varčevalno politiko? Poglejmo sliko, ki kaže primanjkljaje držav v kriznih letih. Prikazani so podatki za Nemčijo, celotno območje evra, države, ki jih je večino tega obdobja nadzorovala zloglasna trojka, ter ZDA.

Očitno je, da so bili primanjkljaji s krizo najbolj obremenjenih držav veliko bolj podobni ameriškega kot nemškega. Tudi evroobmočje kot celota je bilo proračunsko precej manj varčno kot Nemčija sama. Očitek, da je Nemčija drugim vsilila varčevanje, je torej na precej trhljih nogah.

Enako velja za očitek, da je proračunsko varčevanje krivo za podaljševanje krize. Evropska proračunska pravila niso tak prisilni jopič, kot se jih običajno prikazuje. Prenovljeni Pakt stabilnosti in rasti dr-

žavam, ki se znajdejo v gospodarskih težavah, dopušča bolj postopno uravnoteženje proračuna. V krizi so postavljeni rok za odpravo primanjkljaja podaljšali vsem, ki so za to zaprosili.

Predvsem pa proračunska disciplina ni nič tako zelo nevarnega. V Evropi danes hitreje rastejo tiste države, ki so svoje proračunske primanjkljaje že spravile pod mejo treh odstotkov bruto domačega proizvoda (podatke, ki to kažejo, sem prikazal v kolumni *Šest razlogov za nezaupnico proračunu* na siol.net).

SO NAS V KRIZO RES PRIPELJALA »NEMŠKA POSOJILA«?

Ost populistične kritike pogosto ni uperjena le proti sedanji varčevalni politiki, ampak seže dlje v preteklost. Nemčija naj bi bila kriva, ker je s poceni bančnimi posojili zapeljala druge države v pretirano zapravljajanje, zaradi katerega jih danes sili v krute proračunske reze in strukturne reforme.

Nek drug (zdaj že) ugleden slovenski ekonomist je to opisal takole: »Problem je v nerazumevanju, da je bilo ekscenčno zasebno trošenje in zadolževanje v PIIGS državah [Portugalska, Irska, Italija, Grčija, Španija, op. a.] pred krizo omogočeno s presežnim nemškim izvozom v te države. Gospodinjstva in podjetja v PIIGS državah so lahko ekscenčno kupovala nemške izdelke in investirala v karkoli, ker so nemške banke te izvozne presežke investirale (posojale) bankam v PIIGS državah. (...) Nemci so *de facto* financirali svojo visoko rast s posojanjem denarja bankam v državah PIIGS.«

Takšno razmišljanje zanemari, da posojila nemških bank drugim bankam v območju evra niso bila dugojevana z nakupi nemških izdelkov. Irci, Španci, Portugalci, Slovenci bi ta posojila lahko uporabili tudi za nakup ameriških, kitajskih ali celo svojih lastnih izdelkov, če bi se jim zdeli konkurenčnejši od nemških.

Tudi namigovanje, da je imela Nemčija sama največjo korist od predkriznega pregrevanja evropskih gospodarstev, ni skladno s podatki. V zadnjih treh letih pred krizo (med 2005 in 2007) so poznejše največje bolnice (Grčija, Irska, Portugalska, Španija, Ciper in Slovenija) svoj bruto domači proizvod v povprečju povečale za 5 odstotkov več kot Nemčija. Razlike med državami so sicer velike, najbolj sta Nemčijo po rasti prehiteli Slovenija in Irska, Portugalska pa je celo v tem obdobju zaostajala.

BI MORALA NEMČIJA REŠITI EVROPSKO KRIZO?

Danes mnogi pozivajo Nemčijo, naj poveča svoje javno in zasebno trošenje, da bi državam, ki so še v recesiji, pomagala prodati več izdelkov na nemški trg. Ob tem sem se spomnil pogovora z visokim nemških uradnikom nekaj let pred začetkom gospodarske krize.

Nemci so bili takrat zelo jezni na južne države. Njegova zgodba je šla nekako takole: »Ko smo se ponovno združili, je padla železna zavesa in ves svet nam je poskal. Toda združitev smo financirali sami. Da bi naš izvoz ostal konkurenčen, proračun in dolg pa vzdržna, smo izvajali reforme na trgu dela in za nekaj let ustavili rast plač. Medtem pa v nekaterih drugih državah z evrom ne izvajajo nobenih reform za konkurenčnost, ampak raje udobno povečujejo plače in potrošnjo. Zaradi inflacije, ki jo to povzroča, je obrestna mera Evropske centralne banke za njih negativna in to samo še dodatno spodbuja pretirano trošenje in zadolževanje.«

Takratna izkušnja je razlog, da Nemci ostajajo gluhi za pozive, naj povečajo primanjkljaj in z dvigom plač znižajo konkurenčnost, da bi pomagali drugim, ki so v še večji krizi. Moj takratni sogovornik bi danes verjetno dejal nekako takole: »Ko smo mi izvajali reforme in se odrekli potrošnji, so se drugi obnašali neodgovorno in udobno živeli. Danes, ko so v krizi, pa od nas zahtevajo, naj se še mi začnemo obnašati neodgovorno, da bi oni lahko spet udobno živeli. Ne bo šlo.«

BO EVRO ŽRTEV KRIZE?

Uradna evropska doktrina pravi, da so napore strukturne reforme, vključno s prilagodljivim trgom dela in zmerno rastjo plač, edina prava pot do trajnega povečanje

konkurenčnosti in višje gospodarske rasti. Težava je, da na papirju – in brez evra – obstajajo tudi lažje rešitve. Če bi države v recesiji lahko čez noč krepko razvrednotile svojo valuto, bi s tem za nekaj časa pospešile izvoz. Če bi nemška marka pridobivala vrednost proti drugim valutam, bi se nemški uvoz iz drugih držav povečal. Ker to v območju skupne valute ni možno, morajo države reševati gospodarske težave z neprijetnimi proračunskimi in dohodkovnimi ukrepi.

Je bila torej uvedba evra slabo premišljena? Temeljila je na ekonomski teoriji t. i. valutnih območij. Njeno sporočilo je, da je skupna valuta smiselna, če so izpolnjeni določeni pogoji. Kot smo pri ekonomskih teorijah že navajeni, je praksa pokazala, da nekateri pogoji (oziroma teoretične predpostavke) v realnosti niso bili izpolnjeni. Recesija je pokazala, da usklajenost gospodarskih ciklov med državami ni tako visoka, kot se je ocenjevalo. Obnavljivo ukrepanje mnogih držav je potrdilo, da proračunska politika in ureditev trga dela nista tako prilagodljivi, kot bi bilo potrebno. Težavno dogovarjanje o pomoči zadolženim državam je razkrilo, da politična enotnost in pripravljenost za transferje med državami nista takšni, kot bi jo skupna valuta zahtevala. Gibljivost delovne sile iz držav v krizi v tiste z boljšimi razmerami, ki jo teorija tudi zahteva, pa na obeh straneh dviguje številne politične in populistične obrvi.

Od tu naprej sta možni dve poti. Odprava evra z nepredvidljivimi gospodarskimi in političnimi posledicami ali spremembe, s katerimi bi realnost približala teoretičnim pogojem za delovanje skupne valute. Bančna unija, okrepljeno institucionalno usklajevanje proračunskih politik in aktivnejša vloga frankfurtske centralne banke so koraki v tej drugi smeri. Verjetno bi se jim morale pridružiti vsaj še skupne evrske obveznice. Časa za vse to je manj, kot bo trajal mandat novih evropskih poslancev, toda vse skupaj za zdaj poteka prav po evropsko počasi in naporno.

VRNITEV K EVROPSKIM VREDNOTAM

Evro ni edini evropski projekt, ki je v času krize na preizkušnji. Enako velja za temeljne evropske svoboščine, zlasti prosto gibanje ljudi in kapitala. Številne države so v krizi neformalno štitele svoja podjetja pred prevzemi konkurentov iz drugih evropskih držav. Večina je ob zadnjih širitvah za nekaj let omejila prihod ljudi iz novih članic. Pred novim letom so britanski politiki širili strah pred romunskimi in bolgarskimi delavci, ki naj bi po odprtju meja preplavili njihov trg dela.

Zgodbo o migrantih je začinila komična epizoda, ko so prvega januarja novinarji in celo nekaj politikov na letališču Heathrow zaman čakali letala, polna delovnih migrantov. Podobno bi se lahko zgodilo tudi na letališču Jožeta Pučnika, ko bi Janko Veber in šopek novinark po objavi programa privatizacije zaman čakali krdela pohlepni finančnikov, ki bi prišli na veleizdajalsko razprodajo Slovenije.

Parom, ki se znajdejo v krizi, po navadi svetujejo, naj se spomnijo pozitivnih stvari, zaradi katerih so sploh skupaj. Za Evropsko unijo v krizi velja podobno. Ekonomske in politične vrednote, na katerih temelji, niso bile le stvar čustev in povojnega zanosu, ampak tudi treznega premisleka in dobrih argumentov. Omogočile so verjetno najdaljše obdobje miru in razvoja v evropski zgodovini.

Zato nam ne bo prav nič pomagalo, če se prepustimo obtoževanju, kdo je koga pahnil v krizo in kdo komu ne pusti, da bi se je rešil, ali če podležemo politični skušnjavi, da bi za vse težave okrivili tuje delavce, tuj kapital ali tuje politike. Težave lahko rešimo le z iskanjem poti iz krize, ki bo skladna s temeljnimi evropskimi vrednotami, ali pa bomo dokazali, da se iz zgodovine evropskih gospodarskih kriz in vojnih spopadov nismo zadosti naučili. Spomnite se na to, če se boste konec maja potrudili iti na volišča. ■

DR. JANEZ ŠUŠTERŠIČ je profesor ekonomije, bil je tudi finančni minister in direktor Urada za makroekonomske analize in razvoj.

EVROPSKI SEL

ROBERT MENASSE

1. Če na zemljevidu Evrope s črnim pisalom vrišemo vse politične meje, ki so v skladu z zgodovino kdajkoli obstajale, potem se na koncu čez ta kontinent razpira tako gosta črna mreža, da je skoraj enaka zaprti črni ploskvi. Katera črna linija na tej črni ploskvi bi lahko enoznačno veljala za naravno mejo?

Če nato na tem zemljevidu za vsako vojno, ki je kdajkoli doletela Evropo, z rdečim pisalom potegnemo črto med vojskujočimi se stranmi, označimo bojišča in poteke front, potem mreža mejá pod rdečo obarvanim poljem povsem izgine.

2. Neki prijatelj s facebooka iz Hannovra, načitan, politično zainteresiran in angažiran mož, mi je danes »postal«, s tem pa dal vzgib za pisanjem tega eseja: »EU je naš propad!« Nemudoma so številni »prijatelji« reagirali z »vsječkanjem«.

Ja! EU je naš propad! In to je dobro!

Tole bom poskušal utemeljiti.

Še preden začnemo kritizirati EU (in zagotovo je precej vprašljivega in kritike vrednega), si pred oči priključimo zgoraj skicirani zemljevid Evrope, to krvavo rdečo površino, pod katero so vedno znova izginjale vladvine, države in mesta. In le spomnimo se, kakšen je bil zgodovinsko racionalni vzrok za to, da je sploh prišlo do izpeljave projekta, ki je pripeljal do današnje EU.

Francija sedi na ognjeniku, ki ga bo vsak čas razneslo

AGATA TOMAŽIČ

Ime Richard Millet Slovincu, še tiste mu, ki bere francosko, ne pomeni kaj prida. Pisatelj, ki je obiskal Slovenijo sredi lanskega decembra, pa ima za seboj dovolj zanimivo življenjsko zgodbo (med državljansko vojno v Libanonu se je kot prostovoljec bojeval v vrstah krščanskih falangistov) in poklicne kvalifikacije (urednik pri založbi Gallimard, ki je prepoznal mnoge bodoče uspešnice, med drugim Littellove *Sojenice*), da si ga novinar zaželi za sogovornika. Francoski rojaki od poletja 2012 Milleta povezujejo z naslovom njegovega razvpitega pamfleta *Éloge littéraire d'Anders Breivik* (Književna hvalnica Andersu Breiviku), v katerem kritizira multikulturalnost.

Ampak Richard Millet je predvsem pisatelj, ki je v zadnjih tridesetih letih, odkar se je po petnajstih letih dela v prosveti posvetil književnosti, izdal kar sedemdeset romanov, esejev, krajših zapisov. Njegov slog pisanja odlikuje bogato besedišče, pripovedni lok pa se vije v zavutih okljukih in se, podobno kot pri (bolj znanem rojaku) Marcelu Proustu, iz sedanosti rad vrača v preteklost prvoosebnega pripovedovalca. O njegovem književnem opusu so razpravljali na seminarju *Literatura in njeno okolje: vojna, religija in glasba*, objekt razprave pa je sedel v prvi vrsti predavalnice in s skrivnostnim nasmeškom na obrazu nemo poslušal vse referate. Kakšen občutek je bilo prisostvovati debati literarnih teoretikov o njegovih lastnih delih? Hecen, a polagoma

Sredi preteklega stoletja je Evropa, kot je znano, spet ležala v ruševinah. Štiri vojne v času ene življenjske dobe, nemška vojna (1866), francosko-pruska vojna (1870/71), obe tako imenovani nacionalni združiteljni vojni in predvsem obe evropski vojni, ki sta prerasli v svetovni in ki sta bili pravzaprav »druga tridesetletna vojna« na potenco (1914 do 1945), so celino opustošile v neizmerljivih razsežnostih. Ideologija samoodločevalne, samozadostne, samopašne nacije, dinamika nacionalizma, »dedna sovražnost« med narodi, poskus z vsilo silo nasproti drugim narodom uveljavljati »nacionalne interese«, vse to je stalo življenj na milijone ljudi, nad preživele pa prineslo neskončno trpljenje in v kulminaciji nebrzdanega nacionalizma vodilo v grozljivi zločin nad človeštvom, ki ga poznamo pod šifro »Auschwitz«.

Skoraj ničesar več ni bilo: infrastruktura je bila v glavnem uničena, industrija močno prizadeta ali zasežena, s sredstvi za pomoč in s surovinami je šlo na tesno. Denar je manjkal na vseh koncih in krajih. Vladala je situacija, v kateri je bilo starim staršem, tudi tistim, še danes neuvidevnim, jasno: to se ne sme nikoli več zgoditi! Če naj bi se nam torej uspelo iz te bede izkoptati, potem se mora to zgoditi tako, da se katastrofe, ki so jih povzročili nacionalizem in konflikti interesov posameznih narodov, ne bodo mogle več ponoviti.

se navadiš in se ti zdi, da govorijo o nekom drugem, odgovarja Millet dan po seminarju na ljubljanski Filozofski fakulteti, ki se ga je udeležil na povabilo Francoskega inštituta. Toda zaradi njegovega slovesa neutrudnega kritika francoske družbe se vprašanja, ki se tičejo literature, umikajo tistim, ki zadevajo politični angažma.

Richard Millet je bil »problematičen«, še preden je francoska (levičarska) javnost v njem prepoznala zagovornika poboja, kakršnega je uprizoril mladi norveški neonacist. Že pred kakšnim poldrugim letom je v neki TV-oddaji izjavil, da nekdo, ki je pripadnik tretje generacije priseljencev in se imenuje Mohamed, po njegovem mnenju ne more biti Francoz. V svojem pamfletu, ki bi ga lahko primerjali s pisanjem (tisti čas že) ostarele italijanske novinarske dive Oriane Fallaci *Bes in ponos*, resnici na ljubo ne zagovarja nasilja, temveč za pokol krivi multikulturalnost sodobnih družb in ohlapen čut nacionalne pripadnosti, zaradi katerega je bil Breivik žrtev in rabelj hkrati. Millet si mnenje o priseljencih iz severnoarabskih držav z muslimansko veroizpovedjo deli s pisateljskim kolegom Houellebecqom, ki je leta 2001 islam razglasil za »najbolj pri**knjeno religijo« (islam, la religion la plus con) – in jo odnesel s celo kožo. »On si to lahko privoščiti, ker se bolje prodaja kot jaz,« pripomni Millet, ki je za svoj verbalni delikt moral plačati z mestom urednika pri založbi Gallimard, ki ga je bil prisiljen zapustiti. Ostal mu je tudi grenak priokus, da v

FOTO JOŽE SUHAOLNIK

Mirovne pogodbe med narodi, takšna je bila izkušnja, niso vredne niti papirja, na katerem so zapisane in zapečatenе. Nacije – v skladu z idejo ustanovnih očetov evropskega mirovnega projekta – bi se morale institucionalno in ekonomsko tako povezati in biti odvisne druga od druge, da zasledovanje vsakršnega lastnega interesa na drugačen način kot v skupnem delovanju sploh ne bi bilo več mogoče. Samo tako bi lahko vzpostavili solidarnost namesto sovraštva do različnih narodnosti, trajen mir in skupno blaginjo.

Zgodovinsko racionalni vzrok za oblikovanje poznejše EU tiči torej v težnji, nasičeni s krvavo izkušnjo, da se nacionalizem preseže s postnacionalnim razvojem, ki se mora organizirati in pospeševati na ravni nadnacionalnih institucij. Z OEEC, Organizacijo za evropsko gospodarsko sodelovanje, je bila leta 1948 ustanovljena prva nadnacionalna institucija v Evropi pod nadzorom

ZDA. Razdeljevala je sredstva Marshallovega načrta in že koordinirala gospodarske in finančne načrte držav, ki so bile vključene vanj. Danes radi pozabimo, da takrat ni šlo zgolj za podporo in pomoč temu in onemu uničenemu, gospodarsko in finančno zlomljenemu narodu, temveč da je obnovo in gospodarski čudež evropskih držav omogočila predvsem usklajena, nadnacionalna gospodarska politika. Kmalu zatem je bila ustvarjena prva samostojna nadnacionalna institucija: z Evropsko skupnostjo za premog in jeklo (1951) se je vršil skupni nadzor nad obema surovinama. Ustanovilo jo je šest evropskih držav (Nemčija, Francija, Belgija, Italija, Luksemburg in Nizozemska), ki so si bile tik pred tem še sovražnice, druga drugi agresorke ali žrtve. Zdaj so skupaj ustanovile »višji urad«, ki je lahko na področju industrije premoga in jekla odredil skupne predpise za vse članice. Zakaj ravno premog in jeklo? To sta bili namreč za vojno pomembni surovini in hkrati odločilnega pomena v povojni obnovi. Prenesti njuno proizvodnjo in razdelitev v skupne roke in ju podvreči skupnemu nadzoru je zadovoljevalo tako željo po zagotovitvi miru kakor tudi po gospodarskem razcvetu.

S tem se je vsekakor pospešil postnacionalni razvoj Evrope, ki je vodil enkrat v velikih in drznih korakih, drugič spet v drobcljanju preko *Rimskih pogodb* ter *Maastrichtske* in *Lizbonske pogodbe* do današnje Evropske unije.

Po mojih izkušnjah večino ljudi dolgočasi, če človek, četudi v najkrajši obliki, razlaga zgodovino Evropske unije. Sam sem prijatelj tega dolgčasa. Kajti niti sebi niti komu drugemu ne želim brez dvoma izjemno napete zgodovine, ki bi ji sledil zlom EU in ponovni zdr v Evropo konkurenčnih nacij.

Komur se sedanja kriza EU, tako imenovana finančna kriza, ki jo je sprožila proračun-

ska luknja v Grčiji, zdi solidarnostno nerešljiva in nujni, konsekvntni koraki združitve Evrope z ozirom na javno mnenje nemogoči, ta mora pomisliti na začetek razvoja in si poskusiti predstavljati naslednje: da se je lahko uveljavil nadnacionalni višji urad skupnosti za premog in jeklo, je bilo nujno, da je Francija Nemčiji odstopila pravico do suverenosti. Le kakšno je bilo takrat vzdušje v Franciji? Francija, ki jo je Nemčija še pred kratkim zasedala in ponižala, je nenadoma postala svobodna in zmagovalka, Nemčija pa je veljala v skladu z javnim mnenjem Francozov za poraženo bando kriminalcev.

Bilo je drzno, bilo je tvegano, na koncu je šlo zelo na tesno, vendar je uspelo francoskemu parlamentu v nasprotju z javnim mnenjem pridobiti večino, lastne ekonomske interese povezati z nemškimi in francosko gospodarsko politiko podvreči med drugim tudi nemškemu nadzoru. Prav v Nemčiji bi se morali danes tega spominjati z veliko hvaležnostjo.

Takrat so to speljali ljudje, ki so premogli politično veličino. In težnja »nikoli več vojne, nikoli več Auschwitzta« zanje ni bila dolgočasna floskula ali moteča mantra, temveč, na podlagi njihovih izkušenj, njihovih travm, dobesedno *življenjski postulat* njihovih političnih prizadevanj.

Pa stopimo še za korak nazaj, čisto na začetek. Kakšno pa je bilo vzdušje v Zvezni republiki Nemčiji, ko se je ustanovila OEEC? Jasno je bilo, da je ZRN nujno potrebovala kapital, ki je dotekal iz ZDA. Vendar pa javno mnenje nikakor ni kazalo navdušenja in hvaležnega pritrjevanja. Vojna je bila izgubljena, iluzija z bobnanjem o narodu gospodarjev razblinjena – zdaj pa je bilo treba sprejemati še darila zmagovalcev (ki vendarle niso bila nesebična), kar je med širšimi množicami nemškega prebivalstva sprožilo kolektivni občutek ponižanja, ki je

vzbujal kljubovalnost in ne nazadnje tudi strah, da bi po vojaškem porazu utegnili izgubiti poleg politične suverenosti tudi nacionalno kulturno identiteto. Pomembni nemški filozofi, ki nikakor niso bili osumljeni simpatiziranja z nacionalsocializmom, so se poistovetili z »ljudskim razpoloženjem«, ko so nergali zoper džez, »ameriško črnsko glasbo«, poštene nemški očetje so svojim otrokom prepovedali kokakolo, ob vrčih piva za stalnimi omizji so širili moderne legende o kvarnih lastnostih ameriške pijače, ki da razjeda jetra, najboljši nemški pedagogi so z neznansko pronicljivostjo preko medijev, starševskih združenj, vse do dnevnih sob nemških družin vodili kampanje proti šundu, kot je ameriški strip *Miki Miška*. Pritekanje kapitala so ljudje pričakali tako z burnim kot z muhastim odzivom.

Konrad Adenauer in takratne politične elite so, po nedavni izkušnji komaj zatrtga nemškega navdušenja nad nacionalsocializmom, z globokim razočaranjem spoznali, da *vox populi* nikakor ne pomeni *vox Dei*, in so se hitreje kot njihovi volivci naučili, da institucionalizirani procesi demokracije vodijo v politično odgovornost, ki jo potemtakem morajo nositi ne glede na cenjeno voljo ljudstva. Če bi se ZRN v vladnih odločitvah ozirala na mnenje, pridobljeno na podlagi demokratske metode, bi postala agrarna dežela, po možnosti svetovni prvak v izvozu krompirja. ■

© Paul Zsolnay Verlag Dunaj 2012. Objavljeno z dovoljenjem avtorja.

Esej Der Europäische Landbote. Die Wut der Bürger und der Friede Europas (Evropski sel. Jeza državljanov in svoboda Evrope) je prejel nagrado nemške fundacije Friedrich-Ebert-Stiftung za politično knjigo leta 2013.

Odlomek iz eseja je iz nemščine prevedla Tanja Petrič.

Franciji, deželi, ki je svetu dala osebnosti, kot sta Rousseau in Pascal, in ustoličila strpnost kot eno temeljnih družbenih vrednot, ne more več javno izražati svojega mnenja (brez strahu pred posledicami). Zato razmišlja, da bi zapustil državo in odšel poučevati (najbrž francoščino) kam v tujino. »Kar je spet težko, kajti moja nabito polna kartoteka me povsod spremlja,« se poskuša pošaliti. Med pogovorom v preddverju enega ljubljanskih hotelov se z nekakšnim mazohizmom označi za »najbolj osovražena pisatelja v Franciji«. In nato utemeljuje, da je prekoračil prag politične korektnosti, ki po njegovem mnenju stiska v primež javni diskurz v Evropi bolj kot v ZDA. Sploh pa je Francija ena najbolj komunističnih držav, doda, politična korektnost je v njej dogma, malone religija. Poleg religije človekovih pravic, seveda, s pododdelkom multikulturalnosti. »V tej novi religiji sem heretik, in to po lastni volji.«

ASIMILIRAJO SE PORTUGALCI IN POLJAKI

Rekli so mi, da v Sloveniji sicer obstaja občutek politične korektnosti, vendar ni tako dvoičen kot v Franciji, nadaljuje Millet. »In v par dneh pri vas na cesti nisem opazil niti enega črnca,« pove sogovornik. Najpozneje od tu naprej pogovor steče kot igra namiznega tenisa, resda z ne tako bliskovitimi in nasilnimi udarci, temveč tako rekoč vljudno kramljajoč, pa vendar mojemu sogovorniku ni bilo prihranjeno nobeno vprašanje – zastavljena so mu bila skoraj vsa s spiska z naslovom *Kaj ste si vedno želeli vprašati desničarja, pa za to ni bilo priložnosti*. »Je to dobro ali slabo? Mar temnopolti ne poskrbijo za nek pridih svetovljanstva, ki ga v Sloveniji ni zaslediti?« me zanima. Hočem samo reči, da je prebivalstvo pri vas homogeno, odgovarja Millet. »Pravi čudež je, da vam je, dvema milijona, uspelo obstati tu in si pisati lastno zgodovino. Mar ni to lepo? In ne recite mi, da je Slovenija multikulturalna država!« Odkimam, kajti tega res ne bi mogli trditi, zato pa z veseljem povem, da je tako maloštevilna narodnostna skupnost, ki se ne meša s prišleki, izpostavljena nevarnosti dnevnih degeneracij (in-breeding). Nikakršnega smisla se nima slepiti, da so priseljenci v sodobni Franciji vsepovsod (in da, kot opozori Millet, včasih kot belopolni Francoz štrli iz

FOTO TOMI LOMBAR

mavričnega nabora potnikov na pariškem metroju). Prav tako je jasno, da Francija v petdesetih, šestdesetih in sedemdesetih letih 20. stoletja brez vojske imigrantov, ki so prišli iz nekdanjih kolonij, ne bi naredila gospodarskega preboja. Kaj potemtakem ukreniti, da bi zmanjšali težave z njimi? Treba je podariti, odgovarja, da se je del priseljencev uspešno vključil v francosko družbo, recimo Portugalci in Poljaki, se pravi tisti, ki so krščanske veroizpovedi in latinskega izvora. »Torej, ne latinskega, Poljaki niso latinskega izvora, so jim pa skupne judovsko-krščanske korenine.« S prišleki iz nekdanjih francoskih kolonij v Afriki pa so same težave; ne vem, kaj si tujci mislijo o do zob oboroženih vojakih, ki patrolirajo po pariških ulicah, »To je vojna.« Tega nihče ne omenja, tako kot se med muslimani v Franciji javno ne obsoja atentatov, ki so jih izvedli islamski skrajneži. Obstaja tudi rasizem muslimanov do belcev, nadaljuje. »Francija sedi na ognjeniku, ki ga bo vsak čas razneslo.«

DISKURZ VIKTIZACIJE

Priseljenci se v Franciji torej ne asimilirajo kot v ameriškem talilnem loncu, temveč niti malo ne opustijo svojih navad. »Francosko levico boste z velikim zanosom slišali razlagati, da je Montreuil (eno od pariških predmestij z velikim številom socialnih stanovanj, op. A. T.) drugo največje malijsko mesto na svetu, jaz pa v tem ne vidim nič sijajnega. Pa naj

gredo sami živet tja, če se jim zdi tako krasno! Vsi moji levičarski prijatelji stanujejo v šestem in sedmem pariškem okrožju (ki sta med najprestižnejšimi, op. A. T.). Sam pa menim, da se morajo priseljenci vsaj naučiti jezika, v ZDA si celo nadenejo amerikanizirano ime,« opozarja. In ovrže tezo, da je njihova neprilagojenost posledica francoske oholosti, ki tujce a priori zavrača. »Ne, to nikakor ne drži, nihče jih ne zavrača, gre za diskurz viktimizacije, ki ga je iznašla levica.« In priseljenci da so zelo hitro pogruntali, kako je treba ravnati: če se v metroju sporečete s priseljenci, čeprav prepričan ni povezan z rasizmom, razlaga Millet, vas takoj obtožijo nestrpnosti in potem se odvrti spirala slabe vesti in kesa, ki Francijo in Francoze prežema zaradi kolonialnih eskapad v preteklosti.

ERA PODKULTURE

Tudi Milletov somišljenik, filozof in pisatelj Alain Finkielkraut, se je pred nedavnim v knjigi *L'dentité malheureuse* (Nesrečna identiteta) razpisal o francoski nacionalni identiteti, ki mora biti skupna. In takoj so se nanj zgrnile zmerljivke. »Francija je postala okolje, v katerem posameznik z drugačnimi idejami doživi javni linč,« ugotavlja Millet. Povsem strinjam se z njim, res je grozno – zanj še tem bolj, ker se daje v zobe javnosti tudi s svojim zagovarjanjem katolištva. Zakaj si je od vseh dežel v Evropi izbral prav Francijo, ki je ena najbolj sekularnih držav v Evropi, tako da njegov boj že prav tragikomično spominja

na spopad z mlino na veter? »Vse, kar vam razlagam, počnem z zavedanjem, da je vojna že izgubljena.« Nič pa mi ne more pregnati prepričanja, da je evropska kultura v svoji srži katoliška, pristavi. In rad bi, da te dediščine ne bi pozabili. Ne bi hotel, da Michael Jackson obvelja za kulturo. Američani imajo tudi svojo pravo kulturo, a za veliko francoskih medijev Jackson sodi v ta okvir, kar seveda ni res, oni pa ga postavljajo ob bok Mozartu. »Za to ima zasluge skorajda patološka demokratizacija kulture. Niti tega se ne sme več reči, da so John Coltrane in jazzovski glasbeniki vredni več kot Michael Jackson.«

Raven kulture se niža vsepovsod, napočila je era nekakšne podkulture, je Milletova teza, ki jo je razvil v eseju z naslovom *Langue fantôme*, izdanem malo pred *Književno hvalnico Andersa Brevika*. Eden od znakov erozije kulture je sodobni roman oziroma to, v kar se je roman izrodil. Svet je preplavilo sranje, kakršna so dela Dana Browna, ki ne bi smela obveljati za romane. »Umberto Eco je velik teoretik in izvrsten semiotik, a ko se spravi k pisanju romanov, kakršen je *Ime rože*, zame ni nič boljši od Dana Browna.« Vsi umetniki, od pisateljev do slikarjev, glasbenikov ... so v preteklosti uživali mnogo večji prestiž kot danes, ko se morajo pojavljati v medijih in na različnih dogodkih, podpisovati svoje knjige, z obžalovanjem ugotavlja Millet. Njegovo pojmovanje literature je skorajda podobno čaščenju; o tem, kako je v njem dozorel pisatelj, pripoveduje v *Confession négative*, nekaj sto strani dolgem poročilu iz libanonske državljanske vojne, ki pa prinaša tudi razmisleke o svetovnem nazoru in med drugim njegovo prepričanje, da samo vojna naredi pravega pisca. »Zato so mi očitali, da sem obseden z orožjem in da sem se iz istega razloga odločil objaviti Littellove *Sojenice*,« doda. Vojna je dandanes tema, o kateri ljudje ne marajo govoriti. »Nočejo govoriti o vojni, nočejo govoriti o zgodovini – postati hočejo celina brez spomina; to je njihov ideal – postati Američani, brez spomina, cool, multikulturalni,« resignirano pristavi. Je pesimist? Ne, to pa ne: »Lahko bi rekel, da verjamem v posameznike. Oni so tisti, ki lahko rešijo človeštvo, ne pa stranke ali gibanja. Pisatelji, glasbeniki, cineasti.« ■

Romana Jordan, evropska poslanka Slovenske demokratske stranke, strokovnjakinja za energetska in okoljska področja

ŽELIM SI, DA BI V KAMPANJI GOVORILI O EVROPSKIH TEMAH

BOŠTJAN TADEL, foto JOŽE SUHADOLNIK

Dr. Romana Jordan je diplomirala na ljubljanski Fakulteti za elektrotehniko in računalništvo ter se zaposlila kot raziskovalka na Odseku za reaktorsko tehniko Instituta Jožef Stefan, nato pa magistrirala in doktorirala na Fakulteti za matematiko in fiziko. Na prvih evropskih volitvah v Sloveniji leta 2004 je bila izvoljena na listi SDS, leta 2009 pa prav tako. V letih 2005–9 je bila podpredsednica SDS in predsednica Ženskega odbora stranke, od leta 2009 pa je članica strankinega Izvršilnega odbora.

Je članica številnih slovenskih in mednarodnih strokovnih in političnih teles, med drugim je bila predsednica Društva jedrskih strokovnjakov Slovenije in podpredsednica Evropskega energetskega foruma, leta 2007 pa je bila tudi imenovana za evropsko poslanko leta na področju energetike.

Kako bi z okoljskega vidika opisali razlike med obema vašima mandatoma, prvim med 2004 in 2009 ter tekočim?

Prvi mandat je bil mandat optimizma in velike širitve EU, ki je bila prepoznana kot doslej najuspešnejša evropska politika. Mandat, ki se izteka, pa je zelo zaznamovala globalna kriza, ki je pokazala nekatere evropske nedoslednosti in pomanjkljivosti v zakonodaji. Hkrati je bil to tudi mandat iskanja moderne evropske identitete in izzivov, ki naj bi jih reševali skupaj.

V prvem mandatu je bila EU na področju podnebnih sprememb nesporno vodilna v svetu. Tako v evropskem parlamentu kot v evropskem svetu je bila ogromna podpora za uvajanje novih okoljskih politik; v podnebno-energetskem paketu iz leta 2008 je bila EU prva na svetu, ki si je zadala konkreten cilj za znižanje izpustov toplogrednih plinov in povečanje deleža obnovljivih virov energije (cilji »20-20-20« do leta 2020). Dalo bi se reči, da smo se v trikotniku trajnostnega razvoja ukvarjali le z okoljsko stranico. Z nastopom krize ob koncu prejšnjega mandata smo se zavedeli, da bomo morali ravnati bolj celostno, in četudi nismo izgubili okoljske zavesti, zdaj precejšnjo pozornost posvečamo tudi socialnim ter konkurenčnim vidikom trajnostnega razvoja.

Žal se je v tem obdobju izkazalo, da četudi EU dosledno sprejema in izvaja okoljske zaveze, to ne pomeni, da s tem spodbuja druge k podobnim ukrepom. Nasprotno, globalna okoljska pogajanja se premikajo zelo počasi in le redke države, kot sta Švica in Norveška, lahko štejejo za svoje zaveznike.

Ali med večjimi skupinami v evropskem parlamentu opažate večje razlike v pristopu k trajnostni tematiki?

Pred krizo smo imeli na okoljske probleme precej podobne poglede in se je okoljska zakonodaja sprejemala z velikimi večinami, s krizo pa so se razlike začele poglobljati: liberalci se velikokrat razdelijo po državah, pri socialistih in nas v Evropski ljudski stranki (ELS) pa je tako, da smo oboji še vedno zelo pozorni na okoljske vplive, vendar so oni bolj občutljivi pri socialnih temah, nas pa bolj skrbita konkurenčnost in zdravje gospodarstva.

Kako pa se poznajo razlike med državami članicami?

Glavna stvar je stopnja gospodarske razvitosti: bolj razvite države svojo prihodnost prepoznajo v povečevanju inovativnosti in v tem kontekstu vidijo lepo priložnost v razvijanju čistih, ekotehnologij. Manj razviti si žal težko privoščijo dražje tehnologije in tudi ne morejo toliko vlagati v raziskave in razvoj, kar seveda povzroča konflikt – podobno pa velja tudi za naravne vire, s katerimi razpolagajo posamezne članice: Poljska ima recimo ogromno premoga in plina, zato je pri okoljski zakonodaji nagnjena k mehkejšim zavezam.

Kaj za energetska politika pomeni nemška odločitev za zaprtje vseh jedrskih elektrarn?

Nemci so se za to odločili zelo na hitro po tragediji v Fukušimi in ta sicer politična odločitev ima veliko podporo med nemškim prebivalstvom. Takšna naglica pa s seboj prinaša tudi negativne rezultate; v energetiki se nič ne da narediti na hitro in dobro. Težave so med drugim tehnične s t. i. krožnimi tokovi, v katere so poleg Nemčije vključene še Poljska, Češka in Slovaška, še vedno pa tudi niso rešili problema, ki zadeva celotno EU, namreč da v energetskem smislu postajamo zelena črna celina: delež obnovljivih virov se resda viša, a ob tem je zaskrbljujoče, da se sočasno pove-

čuje uporaba premoga, česar si ob sprejemanju podnebno-energetskega paketa nikakor nismo želeli. Ta problem tudi v Nemčiji ni majhen.

Po drugi strani pa Francozi vztrajajo pri zelo visoki odvisnosti od jedrskih elektrarn, mar ne?

Ne samo Francozi, po raznih članicah so pristopi k jedrski energiji diametralno nasprotni: medtem ko Nemci nuklearke zapirajo, so se pred nedavnim v Veliki Britaniji odločili, da jim bodo zagotovili določeno odkupno ceno elektrike, tako kot elektriko iz obnovljivih virov. Trdno so odločeni, da bodo svoj energetska sistem razogljčili, seveda pa hočejo tudi zanesljivo dobavo elektrike. S takšnim ukrepom bodo iz svojega sistema res počistili izpuste, se pa ob tem zastavljajo ne le britansko, temveč vseevropsko vprašanje, kako resno mislimo z energetskim notranjim trgom.

Trg lahko kot trg deluje le v konkurenčnih razmerah. Problem energetskega trga v EU pa je, da se v mnogo preveliki meri odzivajo na subvencije, kar pomeni, da nimamo opravka s trgom. To dogajanje se seveda prej ali slej prenaša v cene in na račun za elektriko je manj kot polovica zneska dejansko plačilo stroška energije, v drugi polovici pa poleg stroškov distribucije ter davkov precejšen delež predstavljajo ravno te subvencije. V niti eni državi EU realno porabljena elektrika ne presega polovice zaračunanega zneska. To je šlo predalet!

Kakšno je na tem področju razmerje med nacionalnimi politikami ter evropsko regulativo?

Energetika je evropska politična tema postala šele pred nekaj leti z *Lizbonsko pogodbo*. Še pred njeno veljavnostjo pa je bil na evropski ravni postavljen cilj glede obnovljivih virov energije, trenutno je prednostna naloga tudi vzpostavitev notranjega trga. Članice so si znotraj tega z evropsko komisijo izpogajale svoje nacionalne cilje, investicije za doseganje teh ciljev pa spodbujajo s subvencijami. Povrh je energetika vključena tudi v trgovanje z ogljikom, kar pomeni, da je isti sektor vključen tako v tržne mehanizme kot v prejemanje subvencij.

V praksi to pomeni, da investicij v energetiko brez subvencij ni, sočasno pa je cena ogljika v okviru sistema ETS izjemno nizka, saj vsak investitor raje vzame subvencijo, kot da bi plačeval CO₂. Zdjaj prav o tem problemu teče vrsta debat in do konca tega mandata še pričakujem sprejetje strategije Pogled evropskega parlamenta na energetska-podnebne politike do 2030; strategija bo vsebovala določbe tako glede kvalitativnih kot kvantitativnih ciljev, a konkretne zaveze so trenutno še v fazi pogajanj.

Menite, da se bo ta tema prenesla tudi v naslednji mandat oziroma ali pričakujete, da bo o tem govora v predvolilni kampanji?

Želim si, da bi se o teh rečeh govorilo v kampanji, prav tako kot si želim, da bi govorili o drugih vsebinskih evropskih temah. Bojim pa se, da bo ponovno prevladala nacionalna politika in domači problemi, verjetno ne le pri nas, tudi v drugih državah – rekla bi, da bo šlo kar za sorazmerje: bolj ko je država v težavah, večji bo poudarek na domačih temah in bolj bodo kandidati za domače probleme krivili Evropo.

Na »srečo« je kriza udarila ravno na začetku aktualnega mandata in ob njegovem koncu lahko že opažamo določene pozitivne rezultate evropskih politik, kar bo omogočilo vsebinsko debato na osnovi dejstev: države, ki so šle skozi reforme, kot so Španija in Irska, tudi Grčija, imajo napovedano gospodarsko rast, leto ali največ dve za vrnitvijo rasti pa se pričakuje tudi oživitvev zaposlovanja.

Politiki pogosto očitajo medijem, da z odpiranjem populističnih tem onemogočajo vsebinsko predvolilno debato. Vseeno pa lahko tudi politiki z jasnimi programi in obljubami poskrbijo za zelo konkretne vsebine. Ali že veste, katere bodo konkretne vsebine, s katerimi bo ELS poskušala pritegniti volivce?

Vsebine seveda se pripravljajo in diskutirajo, dokončno pa bodo usklajene na kongresu v Dublinu 6. in 7. marca, kjer bomo predstavili tudi svojega kandidata za predsednika evropske komisije. Zagotovo bo del paketa tudi resolucija o energetska-podnebni politiki, za katero tudi konkretno vem, da je že pripravljena.

Seveda bosta v ospredju temi zaposlovanja in okrevanja gospodarstva, pa debata o tem, kaj sodi v pristojnost Evrope, kaj pa posameznih članic. Tema bo brez dvoma tudi stabilnost finančnega sistema, kjer je Evropa naredila že ogromno, predvsem na področju koordinacije skupnih finančnih in gospodarskih politik, recimo z zakonodajo o notnem evropskem nadzoru bank – in morda bomo to zakonodajo še v tem mandatu dopolnili z bančno unijo držav z evrom.

Na tem področju se je pokazalo, da marsikateri politik v Bruslju govori eno, a pri tem drži figo v žepu in nato doma deluje drugače. V tekočem mandatu smo pogosto gasili požare: sprejemali smo politike, ki bi morale veljati že dolgo, saj so bile v zvezi s skupno valuto dane mnoge obljube in zaveze, ki se jih članice niso držale. Marsikatera tudi zato ne, ker se ji enostavno ni bilo treba: kriza pa je izostrila zavedanje, da je določen delež odgovornosti treba prenesti na evropski nivo, saj smo zaradi tega vsi skupaj varnejši. Ta proces je zdaj privedel do tega, da so države že precejšen del pristojnosti v zvezi z bančno unijo prenesle na Evropo.

Koliko v Bruslju vedo, da je Slovenija pri prilagajanju na evropski red v prejšnjem zaostanku? Ravno ELS je bila pri nas deležna zelo ostrih reakcij, ko je delegacija prejšnjega predsednika evropskega parlamenta Jerzija Buzeka opozorila na nekatere nedemokratske procese v Sloveniji.

Evropski kolegi težko sprejmejo, da je Slovenija v tako nezavidljivem položaju. Gledano od zunaj se je Slovenija namreč dolga leta zdela močna, zdrava država – čeprav je bilo jedro bolno. Težko je reči, koliko smo se sami tega zavedali, dejstvo pa je, da se kot družba nismo prečistili in da nismo poskrbeli za uveljavljanje evropskih vrednot. Po dobrih dveh desetletjih je v času ekonomske krize tudi to udarilo na plan in dejstvo je, da moramo urediti ogromno stvari. Tega Evropa ni vedela, Slovenijo je poznala kot zelo lepo in neproblematično državo, in če so se kolegi prej z mano pogovarjali predvsem o tem, kje v Sloveniji bi dopustovali, je po Buzekovem poročilu vedno več vprašanj o političnem dogajanju v Sloveniji.

Tudi sam gospod Buzek, ki ga poznam že iz mandata 2004–9, ko sva bila skupaj v enem od odborov, me je nagovoril kmalu po prihodu z misije v Sloveniji in mi dejal, da komaj verjame, kaj se dogaja pri nas. Mislim, da prihaja čas, ko bomo morali opraviti z določenimi vzorci iz prejšnje države. Saj razumem, da se ljudje z nostalgijo spominjajo časov, ko so bili trideset let mlajši, ne razumem pa tega, da ne znajo ločiti svojih osebnih občutkov od družbenega sistema. In v časih Jugoslavije pač nismo živeli tako dobro, kot se nekaterim zdi – zakaj bi sicer s tolikšno plebiscitno večino podprli osamosvojitvev in prehod v tržno gospodarstvo? Tudi

materialno nismo bili niti blizu temu, kar imamo zdaj, če imamo danes probleme z vrednotami, pa rešitev verjetno ne more biti v preteklosti in v sistemu, ki je bil daleč od vrednot, na katerih je utemeljena Evropska unija. Svobodni svet je obsodil vse totalitarizme 20. stoletja, pri nas denimo še vedno nismo zaključili z odkrivanjem več deset tisoč povojnih žrtev, kar govori o tem, da je bil naš enopartijski sistem vsaj v prvih letih, ko je utrjeval svojo oblast, med najbolj brutalnimi v Evropi. Dokler tem žrtvam ne bomo izkazali spoštovanja, dokler ne bomo resnično pretrgali vezi s prejšnjim sistemom, dotle ne moremo spremeniti svojega sistema vrednot. Nosilci teh vrednot so namreč ostali tisti, ki so še vedno v centrih moči.

Ta vprašanja so izredno pomembna – in čeprav sem sama inženirka, se pravi, da se predvsem spoznam na stvari, ki so bolj oprijemljive, sem prepričana, da so vprašanja vrednot, človekovih pravic, svobode mišljenja in enakih možnosti področja, ki morajo zanimati vsakogar. V naši družbi te stvari stojijo na tako globoko napačnih temeljih, da smo se z vprašanjem vrednot primorani ukvarjati vsi, posledica pa je, da izgublamo na drugih področjih, ki bi se jim morali posvečati, če se želimo izvleči iz krize. Resnično me je groza, da se politika ne ukvarja v večji meri z razvojnimi vprašanji, mi je pa tudi kristalno jasno, da dokler ne bomo razčistili svojega vrednostnega sistema, ne moremo naprej.

Nova Slovenija je na nedavnem kongresu v svoje ime spet vrnila krščansko demokracijo. Vaša stranka je skupaj s krščanskimi demokrati v ELS – kako se znotraj tako široke grupacije v evropskem merilu usklajujejo opredelitive posameznih strank glede tako polarizirajočih vprašanj, kot je vprašanje družine, pa starševstva, tudi življenja v primerih abortusa in evtanazije? Ali ELS išče enotno stališče ali na področju teh vrednot sprejema različne nacionalne kontekste?

Politična skupina ELS povezuje okrog 280 poslancev iz vseh držav članic, kar pomeni, da smo zelo raznoliki. Zaradi tega zelo veliko delamo na usklajevanju, in to še posebej velja pri tako temeljnih vprašanjih, kot so pravice žensk in reproduktivno zdravje. O teh temah ogromno razpravljamo ravno zaradi naših različnih stališč in pogosto se zgodi, da se do določenih vprašanj pač ne opredelimo kot celota, temveč se dogovorimo, da bo vsak poslanec glasoval po svoje.

Vemo namreč, da gre za tako osebne stvari, pri katerih ne moremo poseči po tehničnih argumentih, da bi z njihovo pomočjo razumsko prišli do kompromisnega amandmaja. Nedavno smo glasovali o reproduktivnemu zdravju žensk: to je področje, kjer smo se lahko poenotili pri stališču, da gre za

BOLJ KO JE DRŽAVA V TEŽAVAH, VEČJI BO Poudarek NA DOMAČIH TEMAH IN BOLJ BODO KANDIDATI ZA DOMAČE PROBLEME KRIVILI EVROPO.

vprašanje subsidiarnosti, ki ga sama zase ureja vsaka država članica. Takšen predlog naše skupine je bil na plenarnem zasedanju parlamenta tudi sprejet, kar pomeni, da so podobno razmišljali tudi v drugih večjih političnih skupinah.

Decembra lani je britanski tednik *The Economist* izpostavil precej provokativno primerjavo uporabe znanstvene metode na dveh politično zelo odprtih področjih: podnebni spremembi ter gensko spremenjenih organizmov (GSO). Opozorili so, da večina okoljevarstvenikov, ki se pri zahtevah za omejevanje toplogrednih izpustov sklicuje na znanstvena odkritja, isto metodo zavrača, kadar je uporabljena pri razvijanju GSO. Kako vi sami kot znanstvenica gledate na to področje in ali pričakujete, da bo Evropa popustila pri svojem strogem zavračanju GSO?

Na področju GSO v Evropi ne pričakujem premikov, saj jih tudi ne more biti, ne da bi bili sprejeti tako v evropskem parlamentu kot v zakonodajnih telesih držav članic. O tej dilemi, ki jo je izpostavil *Economist*, sem pa tudi sama že razmišljala: po svoje je res paradoksalno, da na enem področju zahtevaš tako rekoč futuristične rešitve, na drugem pa jih brezkompromisno zavračaš. Vseeno pa za zdaj še ne vemo dovolj o tem, kakšno škodo bi lahko povzročili GSO, zato je zadržanost na mestu ne le pri prehrani ljudi, temveč tudi glede potencialnih vplivov na okolje. Ni namreč dvoma, da gre v primeru GSO za drugačne organizme, in že brez genskih posegov imamo težave s tujerodnimi invazivnimi vrstami – vse skupaj je še premalo raziskano, da bi lahko brez skrbi dopustili še vplivanje GSO na ekosisteme. Zavedati se moramo, da potem, ko je tak organizem spuščen v okolje, postane njegov del in z njim vstopa v interakcije, na katere več nimamo vpliva. Zaradi tega je dobro, da smo vnaprej prepričani, kaj bo posledica naših dejanj.

Po drugi strani pa sem prav tako osebno globoko prepričana, da GSO ne smemo *a priori* zavračati ali celo obsojati znanstvenikov, ki delajo na tem področju. Verjamem, da velika večina znanstvenikov tudi na tem področju dela z najboljšimi nameni in si prizadeva za napredek. Gotovo bo koristno, če bomo recimo nekoč imeli rastline, ki ne bodo potrebovale škropliv – to bo brez dvoma dobro za okolje in vsekakor menim, da je z raziskavami treba nadaljevati. ■

Industrija in umetnost

Kaj bi morali najprej sami narediti na področju filma, preden se lahko začnemo spraševati o tem, kako izkoristiti priložnosti, ki jih ponuja EU?

ALEŠ PAVLIN

V Dubrovniku trenutno snemajo francosko-nemško-češko nadaljevanko *Borgia*.

Prihajajoče majske evropske volitve so priložnost tudi za razmislek in preizprašanje, kaj je Evropska unija in kaj lahko prispeva k področju slovenske avdiovizualne dejavnosti. V današnjem času je namreč terminološko ustrežnejša uporaba avdiovizualno (AV) področje, saj je zaradi prehajanja del iz enega izvedbenega okolja v drugo (film – televizija ali televizijski projekt – kinematograf) in vse prodornejših televizijskih formatov filmsko področje postalo preozek pojem.

Maastrichtska pogodba iz leta 1993 je omogočila sprejemanje ukrepov na področju kulture, z namenom zaščite, širitve in razvoja kulture v Evropi. Poenostavljeno, gre za restriktivne ukrepe, ki naj bi omejili popoln razmah ameriške popularne kulture in vsaj delno omejili »kulturni« imperilizem. Relacija Evropa–ZDA je bila na tem področju pred kratkim aktualna v zavzemanju za to, da je evropski sektor izvzet iz trgovinskega sporazuma med EU in ZDA.

Izvedba je omejena na spodbujanje sodelovanja med izvajalci na področju ustvarjalnosti in kulture v različnih državah EU, tudi na AV-področju koprodukcije. Tako bi lahko prispevala k razcvetu kulture v državah EU ob sočasnem spoštovanju njihove nacionalne in regionalne raznolikosti ter s tem poudarila skupno kulturno dediščino.

Programi se oblikujejo za obdobje sedmih let in s 1. januarjem 2014 se je zagnal novi program Ustvarjalna Evropa, ki je združil oba iztekajoča se programa, *Media* za filmski in AV sektor ter *Kultura* za področje kulture. Program *Ustvarjalna Evropa* bo imel za obdobje 2014–20 proračun 1,462 milijarde evrov in bo namenjen varovanju in spodbujanju evropske kulturne in jezikovne raznolikosti, hkrati pa okrepitevi konkurenčnosti kulturnih in ustvarjalnih sektorjev za spodbujanje pametne, trajnostne in vključujoče rasti.

Vprašanje je, kako močno bomo zastopani znotraj tega slovenski avdiovizualni ustvarjalci oziroma ali smo v tem trenutku dovolj usposobljeni, da bomo izkoristili to priložnost. Namen *Ustvarjalne Evrope* je med drugim tudi okrepljena podpora za koprodukcije kakovostnih evropskih dramskih TV-serij in osredotočanje na neodvisne evropske produkcijske hiše.

DANSKI ČUDEŽ

V zadnjem obdobju lahko veliko beremo o »danskem televizijskem čudežu«. Začelo se je s televizijsko serijo *Umor* (Forbrydelsen, *The Killing*), vznemirljivim trilerjem, ki je nastal v produkciji dramskega programa Danske radiotelevizije. Na prvem programu Danske radiotelevizije so serijo predvajali ob nedeljah ob 20. uri od začetka leta 2007. Avtor serije Søren Sveistrup je v dvajsetih enournih epizodah spretno zmešal kriminalno, socialno in politično dramo, ki se je zelo razlikovala od vsega prej videnega, in dosegel velik uspeh ne samo pri kritikih, temveč tudi pri gledalcih. Recept se zdi enostaven: sijajno napisano in zrežirano avdiovizualno delo, ki ga je poganjal lik policistke Sarah Lund (odigrala jo je znana danska igralka Sofie Gråbøl). Serija je kmalu postala hit v Skandinaviji, radi so jo gledali tudi v Nemčiji in Avstriji, prelomnica pa se je zgodila leta 2011, ko je serijo odkupil BBC za svojca 4. program. Imena scenarista, igralcev

in režiserjev (kar 7 različnih režiserjev je režiralo prvih 20 epizod) niso britanskemu občinstvu nič pomenila, a navkljub temu je bila gledanost solidna. Ko se je razširila še vest, da je kabelska televizija AMC (producirala je tudi odlične *Oglavevalce*) odkupila pravice za ameriško verzijo serije (v času tega pisanja se v ZDA najavlja že 4. sezona ameriške verzije, ki smo jo lahko na kabelskem omrežju Fox gledali tudi pri nas), je že bilo jasno, da gre za eno najpomembnejših serij novega tisočletja.

Ko so se Britanci navdušili še nad serijo *Oblast* (Borgen), katere 2. sezono ravno predvaja TV Slovenija, je bil danski televizijski čudež osvojen pojem, ki je začel krožiti po vsem svetu. Sledil je še en velik uspeh, nadaljevanka *Most* (Broen), ki jo je sicer napisal Šved, a ker gre za dansko-švedsko koprodukcijo, so se zasluge za svetovni uspeh pripisale preteklim danskim uspehom. Formula – truplo na mostu med Dansko in Švedsko ter danski inšpektor (igra ga Kim Bodnia) in švedska inšpektorica (Sofia Helin) – je bila tako uspešna, da sta že nastali še dve verziji: angleško-francoska *The Tunnel* v produkciji Canal+ in svetovno razvpita ameriško-mehiška različica z Diane Kruger v glavni vlogi na Foxu.

Danska je že desetletja cenjena filmska država s svetovno znanimi režiserskimi imeni in globalnim igralskim zveznikom Madsom Mikkelsenom, vendar ji je s televizijskimi deli uspelo še več – globalni uspeh, ključ do tega pa je stalno iskanje in promoviranje novih idej in konceptov. Podobno uspeva tudi Izraelcem, najizrazitejši primer, ki je z lokalnimi verzijami preplaval mnoge evropske države, je *Na terapiji* (BeTipul), ki je bila odkupljena v ZDA, Argentino, Brazilijo, Kanado, Japonsko, Poljsko, Madžarsko, Češko, Romunijo, Italijo, Nizozemsko, Rusijo, Srbijo, Hrvaško in tudi Slovenijo (razkritje: slovenski producent je bilo podjetje avtorja članka).

Bi bilo kaj takšnega mogoče tudi pri nas ali je bolje kar takoj opustiti upe in se prepustiti malodušju?

DOBER HRVAŠKI POSEL

Četudi je danski primer za nas težko ponovljiv, ker bi ga takoj odpravili z izgovorom, da so proračuni previsoki pa da se Slovenci ne znamo iti žanra – zakaj si vendarle ne upamo niti pomisliti na kaj takšnega, kot je *Na terapiji*?

Inovativen pristop, nizek proračun, prenosljivo v vsakršno okolje ...

Ali pa podcenjene in podcenjevane telenovele, ki jih uspešno k nam izvažajo že Hrvati, Turki pa so iz tega razvili močno izvozno panogo, s pomočjo katere so osvojili svetovne televizijske postaje?

V slovenskem AV-prostoru je stalno prisotno negodovanje nad ne dovolj velikimi sredstvi. Res jih ni veliko in ni jih dovolj za vse. Dejstvo je tudi, da scenaristika ni dovolj razvito področje, a vendarle se zdi, da je ključni problem drugje. Tako kot pri podobnih primerih dobre prakse v Evropi bi namreč tudi pri nas predvsem potrebovali institucijo, ki bi za sabo povlekla vse udeležene v panogi.

Preverljivo dejstvo je, da obrtno znanje imamo, dokaz so koprodukcije že v daljni preteklosti, na primer leta 1977, ko je pri nas svetovni velikan Sam Peckinpah snemal film *Železni križ*, pa leta 1990, ko je sam Tom Stoppard v

Sloveniji snemal *Rozenkranc in Gildenstein sta mrtva*, v bližnji preteklosti *Zgodbe iz Narnije: Princ Kaspijan* iz leta 2007, predvsem pa to, da produkcijske hiše iz tako razvitih držav, kot sta Francija in Nemčija, vztrajno najemajo tukajšnje »obrtne« storitve pri snemanju televizijskih oglasov.

In zakaj nam ne uspe tudi na filmskem in televizijskem področju?

Po odgovor se lahko odpravimo kar v sosednjo državo, najnovejšo članico EU, ki nam je več kot desetletje zavidala sistemsko ureditev filmskega področja. Danes pa z institucijo HAVC (Hrvatski audiovizualni center) predstavlja vzor urejenosti ne samo državam bivše Jugoslavije, ampak tudi mnogim državam v srednjeevropskem prostoru.

Za ponazoritev lahko preskočimo v ekonomsko razmišljanje in se vprašamo, zakaj neko podjetje v isti panogi odlično posluje, drugo pa slabo ali zanič. Čigave so zasluge ali krivda? V obeh primerih v kadrovske zasledbi, predvsem menedžmentu. HAVC s polnimi jadrmi dobrih kazalcev stanja v audiovizualni industriji in uspešno uveljavitvijo davčnega povračila za tuje produkcije (tretja in četrta sezona *Igre prestolov* in film *Diana*, trenutno v Dubrovniku tretja sezona francosko-nemško-češke nadaljevanke *Borgia*) vstopi v Hrvaški sabor, pritegne pozornost poslancev in jim predstavi projekt *Filmski turizem*. Predstavitelj je vodila Juliane Schulze, starejša partnerica iz nemškega svetovalnega podjetja Peacefulfish, in poslanci so se lahko prepričali o primerih dobre prakse iz držav, ki so z AV-produkcijami na svojem področju dosegle pomembne rezultate v popularizaciji »destinacijskega« turizma.

Temu so dodali še študijo Inštituta za javne finance z naslovom *Gospodarski in fiskalni učinki audiovizualne dejavnosti in državne podpore*. Ta pokaže, da je hrvaška AV-dejavnost na zdravih nogah in da je bila ena uspešnejših dejavnosti tudi v obdobju recesije in krize. Hrvaški AV-sektor je v evropskih in svetovnih okvirih učinkovit in dobičkonosen. To dokazuje primerjava med rastjo dobička pred obdavčitvijo in po nje, saj je bil v letu 2011 dobiček skoraj 25 odstotkov višji kot leta 2007. Letni finančni učinki AV-sektorja so višji od zneska državne podpore, ki na letni ravni znaša približno 70 milijonov kun (cca 9 milijonov evrov), za vsako vloženo kuno v to področje pa država dobi nazaj vsaj 1,5 kune. Zaradi vsega tega je lahko ravnatelj HAVC Hrvoje Hribar pred poslanci samozavestno napovedal še boljše rezultate in nove možnosti, če bo poslušal tudi na drugih ministrstvih, konec leta pa mu je Francija podelila odlikovanje viteza reda umetnosti in leposlovja za zasluge v medkulturnem sodelovanju in kreptitvi vezi hrvaškega in francoskega audiovizualnega sektorja.

SLOVENSKA SOCIALA

Pri nas pa je stanje danes povsem nasprotno. Slovenski (še vedno le) filmski center (SFC) se koplje v lastnih težavah in izkazuje permanentno pomanjkanje vizije in upravljaljskih sposobnosti. Še vedno trka zgolj na vrata ministrstva za kulturo, obenem pa se vrti v krogu ter se zanaša, da se bodo čudežno pojavili še »zunajproračunski viri«. S svojim netransparentnim delovanjem vzbuja vsakodnevno večji dvom v kredibilnost z oporečnimi točkovanji posameznih ocenjevalnih komisij, še bolj pa z nesposobnostjo črpanja že tako skromnih sredstev, ki mu jih nameni država. SFC si je namreč prisvojil še odločanje o razdelitvi sredstev za AV-področje, vendar ga je premamilo zaračunavanje tarif: od vseh producentov, ki se prijavljajo na razpise, in še dodatno od tistih, ki so na teh razpisih izbrani, namreč s tarifami zahtevajo del pridobljenih sredstev nazaj in jih namenjajo za delovanje SFC. Da ne bo nesporazuma: da se lahko producent sploh prijavi, mu SFC to zaračuna 100 evrov za vsako prijavo, če je na razpisu uspešen, pa mu iz odobrenih sredstev za realizacijo celovečernega filma zaračuna tudi do pet tisoč evrov.

Zaradi uvedbe oziroma potrditve teh tarif za leto 2012 na vladi razpis za AV-medije ni bil pravočasno objavljen in v državni blagajni je ostalo 700.000 EUR. Medtem ko je HAVC decembra 2013 že objavil *Razpis za razvoj scenarijev in projektov televizijskih del*, pri nas trepetamo, ali bo vodstvu SFC sploh uspelo počrpati proračunski denar za AV-področje.

Če ministrstvo za kulturo želi, da se Slovenija na tem področju razvije, potrebujemo tudi slovenski audiovizualni center, ki bo imel ugled pri nas in v tujini (ugled mu seveda lahko zagotovi le primerno vodstvo), ki bo kredibilen, neoporečen in bo imel vizijo, drznost ter pogum podpreti ambicioznejše projekte, predvsem pa bo objavljaj javne razpise v rednih, vnaprej znanih rokih, in bo v rednih, vnaprej znanih rokih tudi razglasil rezultate.

Cilj bi morala biti rast strokovnosti, pluralizacija in spodbujanje poslovno zanesljivih producentov, ki so sposobni del sredstev pridobiti tudi na trgu in v tujini, ne pa zgolj napajanje iz javnih sredstev, kar je bila prevladujoča mantra zadnjih dveh desetletij. S tem bi se dinamiziralo audiovizualno področje, prihajalo bi do sinergije med javnimi in zasebnimi finančnimi viri, mladi ustvarjalci, ki nedvomno izkazujejo znanje in potencial, pa bi dobili več možnosti za realizacijo svojih del in uveljavitev v mednarodnem prostoru.

Ko in če se bo sploh kdaj to zgodilo, bo Evropska unija postala tudi za slovensko audiovizualno področje velika priložnost. ■

DR. ALEŠ PAVLIN je solastnik produkcijske hiše Perfo, docent na AGRFT in član Sveta za radiodifuzijo.

Anej Korsika, Iniciativa za demokratični socializem

Ključna je vzpostavitev evropskega gibanja

BOŠTJAN TADEL, foto IGOR ZAPLATIL

Anej Korsika (1985) je član Delavsko-punkerske univerze in Iniciativa za demokratični socializem. Po diplomu iz politologije na ljubljanski Fakulteti za družbene vede je zdaj doktorski študent na Filozofski fakulteti, med letoma 2009 in 2011 pa je bil odgovorni urednik študentskega časopisa *Tribuna*.

Na materialih kot svoj simbol izpostavljate rdečo zvezdo, tudi sicer je v vaših programskih tekstih opaziti zavzemanje za koncepte, ki smo jih poznali v časih realnega socializma, zlasti v zvezi z omejevanjem zasebne lastnine. Kot ključni problem sodobne družbe prepoznate kapitalizem. Se vam zdi s tako radikalno platformo sploh možno nastopiti na evropskih volitvah, sploh po izkušnji aktualne nemške velike koalicije – leve stranke so osvojile več kot pol poslanskih sedežev, ampak Die Linke, dediči nekdanje vzhodnonemške komunistične partije in tudi vsaj programsko vaši somišljeniki, za tradicionalne zahodne stranke veljajo za »nedotakljive«.

Če vprašam konkretno – bi v primerljivi slovenski konstelaciji demokratični socialisti pristali na koalicijo s socialnimi demokrati (SD)?

Naša ideološka izhodišča nas umeščajo bistveno bolj levo od SD, pa tudi od drugih primerljivih evropskih strank, kot so britanski laburisti, francoski socialisti, nemška SPD. Od začetka neoliberalne ofenzive v sedemdesetih ter s financializacijo in drugimi globalnimi procesi je namreč prišlo do celostnega pomika političnega prostora izrazito v desno, temu pa so sledile tudi zgoraj omenjene leve stranke. To, kar te stranke ponujajo danes, so le nekoliko nežnejše kapitalске politike – v praksi to pomeni, da varčevalnih politik ne zavračajo *per se*, temveč le obljublajo, da si bodo zanje vzele nekaj več časa in jih izvedle malce obzirneje. Ni pa dvoma, da pristajajo na kapitalsko logiko rezanja javnega sektorja in zmanjševanja javne porabe. Gre torej za ujetost v horizont kapitala kot takega – za nas pa je najpomembnejša transcendenca tega horizonta, kar v primernih zgodovinskih okoliščinah pomeni tudi revolucionarni horizont. Zavedamo se namreč, da je družba kot taka ujeta v protislovja, ki jih kapital ni sposoben rešiti, in da je zato za boljše, bolj pravično družbo ob koncu dneva potrebna, v resnici nujna, odprava kapitalizma – to stališče postavlja med nas in med socialne demokracije v Sloveniji in drugod bistveno ločnico.

Jasno in glasno priznavamo, da je naša usmeritev socialistična oziroma komunistična, da se napajamo iz zgodovine delavskih bojev – hkrati s tem pa imamo kompleksen odnos do poskusov uveljavljanja teh stališč v doslej obstoječih socializmih v 20. stoletju. Ta odnos ne more biti enoznačen, saj bi v tem primeru lahko šlo le za reafirmacijo ali pa za popolno negacijo teh režimov – to pa bi bilo v obeh primerih napačno. Kot namreč pravi naš tovariš Lev Centrih, je zgodovino prejšnjega stoletja popolnoma nemogoče razumeti brez Sovjetske zveze oziroma brez dejstva obstoja realnega socializma in poskusov uvajanja socializma v številnih drugih državah po svetu. Sama zgodovina teh socializmov je notranje močno razčlenjena, že v primeru Sovjetske zveze lahko državo razumemo le, če jo obravnavamo po kosih: na začetku je bila namreč nekaj povsem drugega kot na koncu.

Zgodovinsko korektno, pa tudi za nas politično produktivno stališče je pokazati na dialektičnost tega odnosa. Absolutno so v teh realnih socializmih obstajali pozitivni civilizacijski dosežki, uveljavile so se emancipatorne družbene prakse, ki jih moramo danes kritično ovrednotiti ter raziskati, kje in zakaj so prišle do svojih meja, nato pa jih razvijati naprej. Ne smemo pozabiti, da je bila Sovjetska zveza ena prvih držav, kjer so ženske dobile volilno pravico in pravico do razveze, in četudi se je sčasoma ta prostor svobode začel krčiti, ga je bilo v prvih letih res veliko, tudi denimo na umetniškem področju. Vse to so po našem mnenju točke, na katere bi se veljalo opreti – ne nazadnje je sam obstoj vzhodnega bloka vršil določen pritisk na Zahod, ki je kot odgovor na »rdečo grožnjo« razvijal državo blaginje (»welfare state«). Tudi v razrednih bojih v državah, kot sta bili Francija ali Zahodna Nemčija, je ta grožnja pomagala doseči marsikatero koncesijo s strani kapitala. Vse to danes premalo poudarjamo, podobno kot tudi eno od značilnosti jugoslovanskega samoupravnega socializma, namreč politiko neuvrčenosti, ki je številnim državam v razvoju pomagala v kritičnih trenutkih osvoboditve izpod kolonialnega režima. Neuvrčenost je namreč

omogočila mnogim manjšim in razvijajočim se državam, da so bile zaznane na mednarodnem prizorišču, ki ga je sicer obvladovala hladna vojna med Vzhodom in Zahodom.

O jugoslovanskem samoupravnem socializmu menimo, da je šlo za socialistični poskus, ki je v praksi prišel najdlje – nato pa tako kot drugi naletel na svoje realne meje. Tudi to še ni bil takšen socializem, kakršnega si želimo, je pa omogočil realno zgodovinsko izkušnjo, na osnovi katere danes lahko nadaljujemo delo.

To, da sem izpostavil predvsem pozitivne vidike, ne pomeni, da se ne zavedamo negativnih – je pa dejstvo, da so ti dovolj znani in neštetokrat reciklirani. To je dobro, saj se s tem pritiska na nas, da novo vzpostavljajoči socializem pokažemo kot demokratično silo – prav zato smo izpostavili, da smo Iniciativa za demokratični socializem, čeprav je nedavno Vlado Miheljak v kolumni opozoril, da gre za pleonazem, podobno kot če bi rekli *črn zamorec*. Socializem mora biti tako po svoji definiciji demokratičen, vendar je to treba dvojno poudariti, da ta demokratični moment še posebej podčrtamo.

Kako torej demokratični socializem gleda na volitve in kako na revolucijo? Klasična boljševistična doktrina je narekovala spodbujanje okoliščin, v katerih bi lahko izvedli revolucijo. Zmaga na volitvah ni veljala za realističen scenarij.

Nisem prepričan, če to povsem drži. Seveda je res, da sta bila v državah realnega socializma Lenin in boljševizem skozi desetletja kanonizirana, zanimivo pa je, da na to ideološko interpretacijo pristaja tudi dobršen del zahodnega zgodovinopisja. Ampak z zgodovinsko resničnostjo Lenina kot osebe ter boljševizma kot političnega gibanja to nima kaj dosti skupnega. Sodobnejši avtorji, kot na primer Lars T. Lih v knjigi *Lenin Rediscovered*, izpostavljajo, kako močno je bil Lenin zavezan nemški socialni demokraciji, predvsem »erfurtskemu modelu«, tako v vsebinskem kot v organizacijskem smislu. Po njegovi interpretaciji je Lenin v konkretnih ruskih razmerah povsem nedemokratične caristične vladavine, ki ni poznala ne svobode govora ne združevanja, poskušal delovati tako kot nemška socialna demokracija v nemških razmerah. To je osrednji moment t. i. združitvene formule, v kateri imamo na eni strani ljudi, ki za preživetje vsak dan prodajajo svojo delovno silo, torej delavce, na drugi pa socialistično opcijo, in ti dve komponenti je treba združiti. Seveda pri tem ne gre za nekakšno mehanicistično združitev, ampak za organsko, tu je šel cel kup vmesnih in podpornih institucij, predvsem so tu pomembni sindikati. Ampak v grobem bi lahko parafrazirali Kanta in glede usodnosti in nujnosti te združitve zapisali: »Delavci brez socializma so slepi, socializem brez delavcev je prazen.« Zelo pomembno in v nasprotju z neko splošno predstavo boljševikov kot revolucionarnih zarotnikov je tudi to, da so se še kako dobro zavedali, da se je treba udeleževati vseh legalnih oblik boja, tudi in predvsem volitev. Ilegalne oblike ter konspiracija pa so bile v danih razmerah pač oblika vzdrževanja organizacije pri življenju.

Boljševiki in menjševiki so bili do prve svetovne vojne vključeni v ruski dumi in so bili med le štirimi evropskimi socialnimi demokracijami, ki so ob izbruhu vojne glasovale proti vojnim kreditom; poleg teh dveh sta bili proti le še romunska in srbska. Nemška, francoska, belgijska in druge sorodne stranke so glasovale za vojne kredite in so s tem neposredno pripomogle h klanju med delavstvom. Lars T. Lih to glasovanje navaja kot dokaz, da se Lenin ni odpovedal erfurtskemu modelu nemške socialne demokracije, temveč mu je poskušal ostati bolj zvest kot sami Nemci. V času imperialne svetovne vojne je s tem pokazal, da je vojno spodbujajoči socialni šovinizem nesprejemljiv, saj neposredno podpira bratomorno vojno, hkrati s tem pa se je zavedal, da bi bil pacifizem v takšnih zgodovinskih okoliščinah samo naiven. Leninov pogled se je po začetku vojne zavzel za to, da se imperialna vojna spremeni v državljansko, kar se je v Rusiji tudi zgodilo. Podlaga te zahteve je bilo prepričanje, da je imperialna vojna tudi že državljanska, saj vladajoči razred v njej ne le ne trpi, temveč pogosto celo izdatno služi. Pomembno se je zavedati zgodovinske specifikacije in dejstva, da Lenin ni padel v ruske razmere kot kakšen komet, nato pa z nekakšno zarotniško združbo prevzel oblast: to bi bilo enostavno nemogoče. Po izbruhu državljanske vojne je kar štirinajst tujih vojsk napadlo mlado sovjetsko oblast – če ta ne bi bila tako močno zasidrana med množicami, bi se sesula kot hišica iz kart.

Omenili ste avantgardizem: kako gre ta skupaj s konceptom demokracije? Seveda ima vsaka politična organizacija svoje vodstvo, ampak izkušnja realnih socializmov je vendarle ta, da avantgarda v določeni točki preneha zaupati ljudstvu in se pri uresničevanju svojih idej raje zanaša na represijo. Verjetno je za prenovo socialistične opcije koristno razmisliti o tem razmerju med vodstvom in »vódenimi«.

Konceptualno gledano avantgardizem predpostavlja demokracijo, kajti na dolgi rok se še nikoli ni zgodilo, da bi bili funkcionarji bolj levi od baze. Medtem ko je obratnih primerov nešteto, recimo primer zgoraj omenjenega glasovanja za vojne kredite. Zato se je temu vprašanju treba posvečati z vso resnostjo. Tu je sicer zelo povedna že sovjetska izkušnja. Siloviti prostor svobode, ki je bil načeloma odprt od revolucije leta 1917 do začetka tridesetih, ko je po frakcijskih bojih v partiji Stalinu uspelo vzpostaviti absolutno dominanco, je zelo specifično zgodovinsko obdobje, ki mu težko najdemo par. O tem čudovito pripovedujeta slovenski študiji Marjana Britovška *Boj za Leninovo dediščino* (1976) ter *Stalinov termidor* (1984), v katerih se zelo dobro vidi, kako težko bi trdili, da so zadeve v Sovjetski zvezi potekale teleološko, se pravi, da bi bila že v njihovem jedru vsebovana kal lastnega propada. Ta aspekt do določene mere sicer brez dvoma je prisoten, vseeno pa ob spremljanju frakcijskih bojev leve in pozneje tudi desne opozicije proti centru, ki ga je predstavljal Stalin, spoznavamo močno dramaturgijo, ki se je razpletala dobrih deset let – na koncu pa se je Stalin vzpostavil kot absolutni hegemon, ki je dokončno utrdil svojo oblast z velikimi čistkami na predvečer druge svetovne vojne.

Ključno je organizacijsko vprašanje: kako ohranjati zdrav odnos med nujnostjo operativnosti organizacije, se pravi preprečevanjem tega, da bi organizacija postala debatni krožek, ter med nevarnostjo okostenelosti, torej tem, da od demokracije centralizma ostane samo še centralizem. Samokritično lahko ugotovimo, da socializem na tem področju izkazuje manko regenerativne sposobnosti: zanimivo je, da so se skozi skoraj celotno obdobje Sovjetske zveze na ključnih pozicijah izmenjevali predoktobrski boljševiski, se pravi stari revolucionarji. Mihail Gorbačov je bil prvi partijski voditelj, ki ni bil rojen pred revolucijo in se torej ni osebno oblikoval v prvih letih po njej, temveč že po drugi svetovni vojni, je pa morda tudi zato Gorbačov pomenil labodji spev Sovjetske zveze. Enako je veljalo v drugih državah, tudi v Jugoslaviji: ni prišlo do ustreznih mehanizmov učinkovite politične reprodukcije, ki bi poskrbeli za menjavo generacij po umiku revolucionarne garde. Takšni mehanizmi bi verjetno morali predpostavljati omejitve mandatov in podobne kontrolne točke, kar je ponovno področje, ki se ga bo v okviru potencialnih socialističnih projektov v našem času še treba lotiti, če bomo želeli ponuditi resnično demokracijo alternativo.

Seveda pa velja pripomniti, da tudi v državah meščanske parlamentarne demokracije z jasnimi omejitvami mandatov ter z demokratičnimi *checks and balances*, kakršne poznajo v ZDA, lahko ob nedavnih razkritjih Edwarda Snowdna spoznavamo, kako tudi v teh državah vzporedno obstajajo prikriti centri moči in nadzora, ki so popolnoma nedemokratični in ki s svojim delovanjem kršijo celotno abecedo pravil lepega obnašanja. Lahko bi morda celo rekli, da dandanašnji tudi meščansko formo pestijo podobni problemi kot nekdanje enopartijske režime.

No, vendarle se o Snowdovih razkritjih odkrito govori in v demokratičnem okolju je jasno, kdo mora reagirati, v razmerah realnega socializma pa je taka javna debata nemogoča.

Drži, v Vzhodni Nemčiji nikoli ni bilo široke javne razprave o Stasiju – vse dokler Vzhodne Nemčije ni več bilo.

Kaj se bo zgodilo v ZDA, je pa drugo vprašanje: bo za nastali položaj politično odgovarjal predsednik Obama? Ključno vprašanje se mi zdi, ali je v igri ponovno vprašanje »impeachmenta«. Če ne bo zahtev po resni politični odgovornosti, se moramo zavedati, da same besede pač nikogar ne bolijo in da se bo zadeva sčasoma pospravila v predal in počasi pozabila. Kapitalizem je namreč mnogo bolj prefinjen sistem nadzora in moči, kot je bil to realni socializem kdaj koli v svoji zgodovini. Kot ilustrira stara šala Radia Erevan: Nixon reče Brežnjevju, da pred Belo hišo vsak lahko kriči »Dol z Nixonom!« pa se mu ne bo nič zgodilo – Brežnjev pa mu odvrne, da tudi pred Kremljem lahko vsak kriči »Dol z Nixonom!« in se mu prav tako ne bo nič zgodilo.

Prav to pa je ključno vprašanje: kaj se zgodi, kaj so realni učinki tega govorjenja? Izkušnja nas uči, da je odgovor zelo preprost – ni jih.

A vendarle: četudi imajo demokracije po svetu različne notranje probleme, je dostop javnosti do informacij in do javne razprave mnogo večji, kot je bil v državah realnega socializma ali kot je še danes v diktaturah po svetu. Seveda se včasih zdi, da se družbena protislovja vedno bolj kopičijo, a vseeno – ali gre res za tako »klasično« alternativo: kapitalizem ali socializem? Mar ni podlaga te alternative ortodoksna marksistična analiza, ki trdi, da se na volitvah tako ali tako nič bistvenega ne spremeni in da je revolucija edini odgovor na te lepote popravke. Po revoluciji pa problemov ni več, kot lepo ponazarja šala, ki ste jo navedli.

Mislím, da je treba odstreti formalne ločnice, saj zlasti v času krize kapitalizma živimo v času velikih koalicij, v katerih tako pri nas kot drugod sodelujejo nominalno leve in nominalno desne stranke, dejansko pa se izkazuje, da so

med njimi glede ključnih ekonomsko-strateških vprašanj le kozmetične razlike. To je danes ključno politično vprašanje v mednarodnem merilu, žal pa se z njimi na političnem trgu ne pride daleč, mnogo bolj sočna so namreč vprašanja kulturnega boja ter polpretekle zgodovine. Ta namreč nikogar zares ne bolijo, omogočajo pa trkanje po prsih, da so ti ali oni pravi dediči levice ali tradicionalnih vrednot.

In ob pozornem spremljanju se izkaže, da je bila v enopartijskem okolju v frakcijskih bojih med liberalnimi ter ortodoksnimi strujami večja politična pestrost kot v razmerah večstrankarskega pluralizma. Četudi so ti frakcijski boji potekali znotraj ene stranke, so bile debate med njimi vsebinsko mnogo bolj dramatične kot debate med domnevno nasproti stoječimi si strankami, ki smo jim priča danes.

Kaj konkretno imate v mislih?

Govorim o liberalni struji v jugoslovanskem komunizmu, o Stanetu Kavčiču, o hrvaškem Maspoku, Marku Nikežiču v Srbiji. Ta struja je odpirala temeljna vprašanja, ki so bila sicer zadušena, ampak tudi danes se da marsikaj zadušiti. V nasprotju z našim primerom je taki liberalni struji znotraj kitajske in vietnamske komunistične partije uspelo zmagati in rezultat je eden najuspešnejših in s tem nujno najbolj surovih kapitalizmov v zgodovini. Poudariti želim, da četudi so bili realni socializmi enopartijski režimi, so bile same partije navznoter močno razčlenjene, kar nam kaže, da vse skupaj vendarle ni bil tak monolit, kot se nekateri trudijo prikazati. Med liberalnimi in bolj ortodoksnimi strujami znotraj Jugoslovanske zveze komunistov so bile tako neprimerno bolj dramatične razlike in bistveno bolj burne razprave, kot pa so danes na primer med Igorjem Lukšičem in Gregorjem Virantom.

To vodi v morda bistveno vprašanje, ki je prisotno tudi v materialih Iniciative za demokratični socializem, vprašanje lastnine. Če je zasebna lastnina omejena, kot je bila v realnih socializmih, se postavi vprašanje, kdo torej je lastnik produkcijskih sredstev? V jugoslovanskem, samoupravno socialističnem modelu združenega dela naj bi bilo ljudstvo lastnik vsega, a zaradi praktičnih vprašanj, nekaj pa najbrž tudi zaradi nadzora, je to dejansko pomenilo državo.

Spomniti se velja na še kako resnično misel iz *Komunističnega manifesta*, da je že v obstoječi, se pravi kapitalistični družbi zasebna lastnina odpravljena za devet desetih prebivalstva, lahko pa to pretvorimo celo v sodobnih 99 odstotkov. Tudi v tem kontekstu je treba biti zelo natančen: kar mi v Iniciativi za demokratični socializem poudarjamo, je koncept družbene lastnine. Ta se seveda ne tiče pralnih strojev in drugih gospodinjskih aparatov, ki jih potrebujemo v našem vsakdanu. Zaradi tega naša družba seveda ne trpi, tista zasebna lastnina, ki povzroča ne le trpljenje, temveč tudi nenehne krizne cikle, je zasebna lastnina produkcijskih sredstev, se pravi tovarn, laboratorijev, pristanišč in drugih produkcijskih centrov.

Tudi državna lastnina v strogi zastavitvi ne prebija okvirov kapitalizma: ne gre za preprosto nasprotje med kapitalizmom z zasebno lastnino in socializmom z državno lastnino. V največjih kapitalističnih državah jim ne pade na kraj pameti, da bi tujcem prodali največje strateške koncerne. Trenutno slišimo, da je med interesenti za nakup Telekom Slovenije nemški telekom – nemška država niti v sanjah ne razmišlja o prodaji svojega telekoma, čeprav sicer rada troši nasvete manjšim in šibkejšim državam, kako je te stvari treba privatizirati. Kdo s pozicije močnejšega ne bi dajal takšnih nasvetov, če si kupnino s prihodki iz poslovanja lahko povrne že v nekaj letih? Enako velja seveda tudi obratno – kupnino, ki si jo obeta slovenska država, bi ta dobila v treh letih poslovanja Telekom, če bi slednji ostal v slovenski lasti. In enako kajpada še naprej v poznejših letih.

Zato je za nas ključen koncept družbene lastnine, ki dejansko prebija dihotomijo zasebnega in državnega. Problem teh dveh je, da pogosto proizvedeta enake ali vsaj podobne posledice: pri zasebnem lastništvu si profit prisvojijo lastniki kapitala, pri državnem pa politične elite, ki se izmikajo demokratičnemu nadzoru in zato državna lastnina ne de-

luje v interesu državljanov, temveč se jo zlorablja za različne klientelistične interese. Paradoksalno se kot rešitev kaže privatizacija, kar pomeni, da je demokratičnega nadzora po definiciji še manj, gre pravzaprav za legalizacijo slabega in koruptivnega stanja. Mi mislimo, da je treba iti v drugo smer: lastništvo moramo demokratizirati in državljanom omogočiti vpogled v to, kaj se z njihovo, se pravi družbeno lastnino dogaja. To seveda ne gre v take absurde podrobnosti, kot bi bilo denimo neposredno glasovanje, ali bomo povečali ali zmanjšali proizvodnjo elektrike v nuklearni Krško, pač pa za najširše dostopno, demokratično javno razpravo o temeljnih strateško-razvojnih vprašanjih naše skupne lastnine. Cilj je, da ta lastnina ne postane žrtev elit, pri čemer z vidika izkoriščane večine niti ni bistveno, ali so te elite kapitalske ali politične.

Mar ni to zelo blizu Kardeljevi zamisli samoupravnega socializma?

Tako je, in na mikroravni znotraj delovnih kolektivov je do določene stopnje tudi že zaživelo, na makroravni pa ni uspelo.

Ampak takšna zastavitev vseeno predpostavlja določeno avantgardo, mar ne? Če drugega ne, kot kaže primer nuklearke, jo verjetno nekje preseka stroka, saj je stopnja kvalificiranosti splošne javnosti za strokovno debato vendarle omejena.

Seveda socialistična vizija ne more biti uresničena čez noč z enim samim ukrepom. Na tem mestu se kot eno temeljnih vprašanj kaže dostop do medijev: če bodo ti ostali v rokah kapitalistov, ki imajo že po definiciji več denarja in zvez v medijih, tako da jim bodo lahko vsilile svojo agendo, pogledi delavcev pa ne bodo prišli do javnosti, potem ne bomo mogli narediti kaj dosti. Da ljudje danes nimajo znanja za upravljanje podjetij, nikakor ne pomeni, da si tega znanja niso sposobni pridobiti. Dokler pa ne dobijo realnih vzvodov vplivanja, je utopično pričakovati, da bodo v prostem času za šalo študirali te stvari, če jih potem, ko se sprejemajo odločitve, nihče nič ne vpraša.

Vpeljevanje socialističnega projekta je treba koncipirati tako kratkoročno kot tudi srednje- in dolgoročno. Gre namreč za precej revolucionarne spremembe glede na stanje, v kakršnem živimo danes: želimo si, da bi se človek razvil v širše bitje, ki je bolj sposobno slediti družbenim procesom in jih globlje razumevati, kajti le tako bo lahko deloval s ciljem koristi družbe v celoti. Jasno je, da smo trenutno še zelo daleč od tega, vendar se je enkrat pač treba odpraviti na to pot, kajti alternativa je le čista distopija, v kateri živimo zdaj, in prepričanje, da zdajšnje razmere lahko reproduciramo v neskončnost.

Katere konkretne poteze si vi in vaši somišljeniki želite potegniti v prihodnjih letih? Je evropski okvir ustrezen?

Ključna zadeva je vzpostavitev gibanja v evropskem merilu. Ne le Slovenija, tudi druge države na evropski periferiji, kot sta denimo Grčija in Portugalska, so same premajhne – če pa se združijo v zavezniški blok držav s podobnimi ekonomskimi in političnimi težavami, lahko postanejo mnogo močnejše in zmorejo ne le artikulirati, ampak tudi udejanjiti drugačno politiko. To vsekakor lepo zveni, v praksi pa zahteva, da napredne, leve, socialistične sile v teh državah pridobijo realno politično moč ali celo prevzamejo oblast. Kaže, da je danes najbližje temu Grčija, kjer bodo 18. in 25. maja lokalne volitve, na katerih bo po trenutnih javnomnenjskih raziskavah Syriza dosegla prepričljivo zmago. Te volitve, sočasno z volitvami v evropski parlament, bodo vsekakor zelo pomemben lakmusov papir za prihodnji razvoj levice po vsej Evropi, zato lahko predvidevamo, da bo internacionalna kapitala to grožnjo svojim interesom poskušala minimizirati.

Našo Iniciativo za demokratični socializem, ki trenutno šteje devet mesecev, razumemo kot del prizadevanj za zmago naprednih sil v Evropi. Nismo klasična parlamentarna stranka, stranko razumemo le kot instrument širšega gibanja. Tudi zato se tako intenzivno posvečamo programskega delu, saj hočemo čim bolj doreči samo substanco tega subjekta, ki ga vzpostavljamo, obenem pa vseeno ne zanemarjamo širitve naše ideje in se trudimo v ideološkem in aktivističnem smislu pritegniti čim več ljudi, ki bi stranko sprejeli kot logičen mehanizem za uresničevanje svojega prepričanja.

Volitve za evropski parlament so torej odlična priložnost, a najverjetneje za tokratne vsaj v Sloveniji še ne boste čisto pripravljeni?

Ne gre za to, koliko smo trenutno pripravljeni, volitev bo še dovolj. Za nas je pomembnejše vztrajati pri tistem, o čemer tudi javno govorimo: da tudi navznoter sledimo demokratičnim postopkom, ki so lahko včasih precej dolgotrajni, a ko privedejo do odločitve, za njo stoji celotna organizacija. Odločitev za ustanovitev stranke za nas že zdaj ni tehničen problem, potrebnih dvesto podpisov bi lahko zbrali čez noč, ampak gre za politično vprašanje, kdaj in na kakšen način narediti ta korak, o katerem že več mesecev potekajo bogate vsebinske razprave. Pri tem sledimo svoji notranji dinamiki, namesto da bi se nespametno odzivali na zunanje impulze. V tem primeru bi lahko marsikoga razočarali, kar bi imelo za posledico še manjše zaupanje v politiko. Naš osnovni cilj ni zmaga na volitvah, ampak vzpostavitev demokratičnega socializma, saj smo najgloblje prepričani, da je to edini način, da resnično izboljšamo kakovost življenja ljudi. Volitve in parlamentarno delovanje pri tem vidimo le kot enega v množici različnih ukrepov za doseg tega cilja. ■

UEFA, ECB in NK MB

Evropska nogometna zveza UEFA si prizadeva v delovanje klubov uvesti transparentnost in vzdržni model poslovanja. Podobno kot Evropska centralna banka se v spremenjenih globalnih pogojih delovanja poskuša prilagajati konkurenci in ostati evropska. Nogometni Maribor svojo vlogo v tej zgodbi igra morda celo predobro.

JAKA LUCU

Evropski piramidni športni model je globoko zakoreninjen v evropski civilni družbi in je seveda tudi pomemben odraz evropske kulture in evropskega odnosa do vrednot v športu. Ker je postavljen na demokratičnih temeljih, so evropska ligaška tekmovanja – v nasprotju s profesionalnimi ligami v ZDA, kjer so sistemi zaprti in kjer so lastniki ekip ali franšiz, kot jim tudi pravijo, kartelsko povezani in sami odločajo o vsem – odprta za vse. To v preprostem jeziku pomeni, da lahko ekipa iz lige izpade ali se vanjo uvrsti. To v preprostem jeziku pomeni, da so baza piramide amaterska moštva, da so vrh piramide najuspešnejša moštva v največjih ligah in da med njimi stoji most finančne solidarnosti. Tako naj bi bilo. Zaradi priljubljenosti in obsega poslovanja je najboljši in tudi najuspešnejši primer evropskega modela urejenosti športa UEFA (Evropska unija nacionalnih nogometnih zvez), ki je šla v zadnjih dvajsetih letih skozi nekaj dramatičnih prelomov in se vmes trudila ostati zvesta načelom solidarnosti. Ali vsaj ohranjeni solidarnost v izrazito kapitalističnem in izjemno kompleksnem svetu evropskega klubskega nogometa, katerega vrhunec je seveda Liga prvakov, s katero upravlja UEFA.

Liga prvakov od evropskih klubov zahteva dvoje: na prvem mestu je načrtna vzgoja igralcev in »osebnosti« kluba ter s tem večanje vrednosti klubske blagovne znamke, kar počno mali veliki klubi, kot so Ajax, Genk in tudi Maribor. Zlatko Zahovič namreč v vlogi športnega direktorja in seveda bivšega zvezdnika, ki se je posla učil od agenta Joseja Veige, obvladuje slovenski klubskega nogometni trg, v Mariboru pa je z ekipo ustvaril pogoje dela in tudi finančnega poslovanja, ki so idealni ali pa celo presega realne zmožnosti. Predsednik UEFA Michel Platini je zaljubljen v klube, kakršni so Ajax, Genk ali Maribor, ki torej ustvarjajo in obenem finančno vzdržno poslujejo. To je bistvo nogometa, tako je bil zamišljen.

Na najvišji ravni Liga prvakov od klubov iz petih največjih evropskih lig (angleška, francoska, italijanska, nemška in španska) zahteva kompleksno lovljenje ravnotežja med vzgojo lastnih igralcev, bitko za največje talente, zdaj že skoraj kjerkoli po svetu, sklepanjem dolgoročnih partnerskih pogodb z multinacionalkami in hlastanjem po karseda ekskluzivnem statusu, po možnosti absolutni prevladi v domačem prvenstvu. Nad tem Platini ni navdušen, a to so naravne zakonitosti evropskega klubskega nogometa, ko gre za zgodovinsko prestižne dvoje in s tem za finance.

MICHEL PLATINI JE MODERNI NOGOMETNI ROBIN HOOD

Predsednik UEFA Michel Platini si je ob prevzemu ene najvplivnejših funkcij v svetu nevladnih organizacij postavil osebne cilje, ki jih je neposredno povezal s cilji evropske krovne nogometne zveze. Platini se je namreč živo spominjal dni, ko je bil še deček, njegov oče pa trener in so bila evropska klubska tekmovanja jasno razdeljena: prvaki in samo prvaki so igrali v najbolj cenjenem Pokalu državnih prvakov, drugo- in tretjevrščeni v domačem prvenstvu sta igrala v tekmovanju za Pokal UEFA, zmagovalci domačih pokalov so se merili v Pokalu pokalnih prvakov.

Ali ni bil to vendarle bolj razumno in predvsem bolj pregledno postavljen sistem, ki sta ga sredi devetdesetih let 20. stoletja podrla Bosmanov primer in preboj plačljive televizije, najprej v Angliji in potem še drugod po Evropi? Ko je bil namreč povprečni belgijski profesionalni igralec Marc Bosman leta 1990 brez pravic, da bi po izteku pogodbe sam odločal, kje in kako bo nadaljeval nogometno pot, se je odpravil pravico iskat na evropsko sodišče in zmagal v sodnem prerivanju dveh idej: civilne evropske o prostem pretoku delovne sile za vse državljane Evropske skupnosti in zato tudi za profesionalne nogometnaše; in seveda povsem nogometne, kajti klubi so imeli do konca leta 1994 absolutno pravico do razpolaganja s pogodbami igralcev tudi po njihovem izteku. Za finančno stabilnost klubov je bilo to izjemnega, vitalnega pomena. A interno pravilo UEFA je kršilo evropsko ustavo.

Bosmanova zmagala, ki njemu samemu kot igralcu ni prinesla ničesar razen mesta v zgodovini prelomnic evropskega klubskega nogometa, je sprožila ekspresni eksodus nogometnašev z vzhoda Evrope, kjer se je po padcu berlinskega zidu sesul prejšnji načrtovan državni način financiranja in so začeli na mesta predsednikov klubov vdirati tranzicijski in vojni dobičkarji tipa srbski kriminalni Arkan. Edini kapital prej velikih klubov v Vzhoda Evrope so ostali igralci. V velikih

Michel Platini, predsednik Evropske nogometne zveze UEFA

preživetvenih stiskah so začeli proti Zahodu potovati vse mlajši igralci in z njimi tudi njihove pogodbe in substanca klubov.

MED KOMERCIALIZACIJO IN EVROPSKIMI VREDNOTAMI

Platiniju, velikemu nogometnemu romantiku in v osemdesetih letih 20. stoletja edinemu izzivalcu Diega Maradone v boju za uradni in neuradni naslov najboljšega nogometnaša na svetu, sta šli že dolgo pred prihodom na mesto predsednika UEFA na živce »berlusconizacija« in »murdochizacija« Evrope in še posebno evropskega klubskega nogometa. Zato je v prvem koraku spremenil sistem uvrščanja v potencialno finančno visoko donosno Ligo prvakov, povsem prirejen klubom iz najbogatejših lig, in dosegel, da so se v zadnjem krogu predtekmovanj med seboj začeli meriti klubi iz razmeroma obskurnih evropskih lig, kot sta na primer slovenska in hrvaška.

Soočnje zagrebškega Dinama in Maribora v zadnjem krogu kvalifikacij lanske Lige prvakov je bilo ena izmed Platinijevih malih osebnih zmag, ko se je lotil uveljavljanja pravil *fair play*a v evropskem klubskega nogometu. Še pred nekaj leti bi se namreč zgodilo, da bi Maribor in Dinamo že krog prej dobila ali drug drugega ali podobno močan klub, nekdo bi odpadel in se običajno v nerealnem poskusu preboja v skupinski del tekmovanja srečal s četrto- ali petouvrščenim klubom angleške, nemške, italijanske, španske ali francoske lige.

Hkrati se je Platini lotil tudi reševanja velikih finančnih težav vsaj polovice evropskih klubov. Od 650 profesionalnih klubov v Evropi jih namreč več kot polovica deluje z izgubo, nekateri z obvladljivo, mnogi pa tudi z neobvladljivo. Milan-skemu Interju je na primer v zadnjih petnajstih letih uspelo pridelati milijardo in pol evrov kumulativne izgube. To je bila cena, ki jo je bil nekdanji predsednik Massimo Moratti pripravljen plačati za naslov evropskega prvaka v sezoni 2009/10 (klub je tedaj treniral sloviti Jose Mourinho). Pred začetkom sezone 2013/14 je 70-odstotni delež kluba prodal indonezijskemu poslovnežu Ericku Thohirju. Celotno Italijo je klubska srebrnina začela prehajati v tuje roke.

Danes spet finančno in igralno zdrava Borussia iz Dortmundu je bila zaradi finančnih akrobacij leta 2006 tik pred bankrotom – in to kljub vselej razprodanemu stadionu, ki sprejme 76.000 gledalcev. Zaradi primera Borussia so Nemci s hitro sprejetimi novimi pravili in ureditvijo klubov, v katerih

namesto zasebnih lastnikov odločajo prezidiji, izvoljeni na skupščinah klubov, naredili finančni red. Francoski klubi zaradi strogih finančnih nadzorov dolgo sploh niso bili v krizi in bodo vanjo vstopili zaradi tako imenovanega Holandovega davka, sprejetega ob koncu leta 2013, po katerem bodo na vsako plačo igralca nad milijonom evrov plačali 75-odstotni davek.

A večina klubov v angleški, španski in italijanski ligi je že v drugi polovici devetdesetih in še bolj v razuzdanem prvem desetletju tretjega tisočletja zabredla v visoke, skoraj neobvladljive finančne dolgove. Platini je v strahu pred propadom večjega števila klubov konec leta 2009 predlagal sprejetje pravil za finančni *fair play*, ki ga je domnevno, tako je vsaj trdil, takoj podprla večina predsednikov klubov. Platini je ob predstavitvi tega predloga dejal, da to ni politični poseg v delovanje klubov, ampak mehanizem, ki bi športne direktorje in predsednike, pripravljene na visoka finančna tveganja, da bi le dosegli rezultatski uspeh, obvaroval pred njimi samimi. Želel je tudi, da bi klubi za plače igralcev ne porabljali več od razpoložljivih sredstev in pri tem torej ne bi računali na velikanske donacije bogatih lastnikov, ki pa so na čelu le redkih evropskih klubov. Stefan Szymanski, profesor ekonomije na Imperial Collegeu v Londonu, in Simon Kuper, nogometni antropolog ter nogometni komentator pri časniku *Financial Times*, sta v knjigi *Soccernomics* sicer podprla Platinija, a Kuper je pozneje ugotavljal, da je gorivo nogometnega posla iracionalno odločanje in da v nogometu in samo v nogometu to deluje.

ANGLEŽI NE ŽELIJO VEČJE REGULACIJE POSLOVANJA

Najbolj odločno so se sprejetju finančnega *fair play*a uprli Angleži, kajti po njihovem mnenju je to poseg v mehanizme svobodnega trga. To je logično, londonski City ustvari 25 odstotkov prihodkov Londona in si zato sam piše pravila poslovanja. In angleški *Premiership* je najbolj priljubljena in tržno najbolj donosna liga na svetu.

KLJUB VSEMU BOGASTVU SE ZDI, DA ZMAGUJE VZDRŽNI POSLOVNI MODEL NEMŠKE BUNDESLIGE, SAJ KLUBI PORABLJAJO LE SREDSTVA IZ NASLOVA NOGOMETNIH DEJAVNOSTI.

Za vsak primer, če bi se regulativa UEFA zaostrila in imela politično podporo EU na najvišji ravni (UEFA ima v Bruslju pisarno od leta 2004; uradno za »dnevno usklajevanje aktivnosti obeh organizacij«), so se na primer arabski lastniki super bogatega Manchester Cityja in tudi kluba Paris St. Germain že domislili rešitve. Tako šejki iz Abu Dabija, ki kraljujejo v Manchesteru, kot šejki iz Katarja, ki so vladarji nogometnega Pariza, so podpisali nerealno visoke sponzorske pogodbe z naftnimi, telekomunikacijskimi in turističnimi podjetji, ki so tako kot klubi tudi v njihovi lasti. Zneski pogodb na leto v glavnem presega proračune večine evropskih klubov – pravilo finančnega *fair play*a pa vrednosti sponzorskih pogodb seveda ne opredeljuje ali omejuje.

A kljub vsemu bogastvu se zdi, da vzdržni poslovni model nemške *Bundeslige* zmaguje in da bo v spremenjenih pogojih poslovanja zmagoval vse bolj prepričljivo, saj klubi porabljajo le sredstva iz naslova nogometnih dejavnosti oziroma dejavnosti, povezanih z delovanjem kluba. To je gotovo voseč Platiniju, ki se mora na čelu UEFA vesti kot predsednik uprave kolosalne multinacionalke in kot mili izvršni direktor dobrodelne organizacije hkrati. UEFA je namreč zakonita lastnica in upraviteljica intelektualne lastnine, pod katero sodijo vsa klubska tekmovanja na evropski ravni, tudi super donosna Liga prvakov ter evropsko prvenstvo, in hkrati neprofitna organizacija, ki večino dobička razdeli med svoje članice. Torej nacionalne zveze in klube. ■

Publicist JAKA LUCU je kot prvi Slovenec končal FIFA Masters, podiplomski študij športne zgodovine, športnega menedžmenta in prava v športu.

Chris Eckman, glasbenik

MED METELKOVO IN KINOM ŠIŠKA PA NIČ

Chris Eckman, frontman seattelske rock skupine *The Walkabouts*, se je na njeni evropski turneji konec devetdesetih sprva zaljubil v Slovenko in nato še v Slovenijo. Tu živi že enajst let. Še vedno ustvarja s svojo matično zasedbo, dela kot mednarodni producent (v zadnjem času predvsem z afriškimi ustvarjalci), komponira filmsko glasbo (pri nas za Martina Turka in Majo Weiss), ter ob vsem tem najde čas tudi za bogato solo kariero.

MATIC KOCIJANČIČ, foto JOŽE SUHADOLNIK

Pred petimi leti je navdušil s ploščo *Last Side of the Mountain*, na kateri se je soočil s poezijo Daneta Zajca, ta teden pa je v klubu Cankarjevega doma predstavil svoj najnovejši izdelek, *Harney County*. Obogaten z izkušnjo svoje specifične življenjske poti nam ponuja edinstven pogled na aktualno stanje slovenske popularne glasbe.

Leta 2008 ste ob promociji svojega prejšnjega albuma kar nekoliko jezno opisovali razmere na ljubljanski glasbeni sceni. Kaj o njej mislite leta 2014?

Od takrat se je marsikaj spremenilo, najpomembnejši premik je gotovo Kino Šiška. Sicer sem še vedno v dvomih, ali ta pridobitev res prebujala lokalno sceno, je pa vsekakor pomagala, da so v Ljubljano prišli nekateri odlični tuji glasbeniki, ki tu drugače ne bi našli pravega mesta. Ne razumite me napačno – nisem kritičen do vodstva Kina Šiška, ki izvrstno opravlja svoje delo. Prizorišče je preprosto tako veliko, da ne ponuja naravnega prehoda iz komornih prizorišč Metelkove, ki ga ljubljanske skupine krvavo potrebujejo. V večini prestolnic se najbolj odmevni nastopi lokalnih zasedb odvijajo v prostorih, ki so po velikosti ravno nekje vmes med Gromko ali Menzo in Kinom Šiška.

Zakaj lastniki primernih prostorov ne zapolnijo te vrzeli?

Pogosto slišimo, da ni dovolj podpore občinstva, kar do določene mere drži in je še posebej očitno v klubih zunaj Ljubljane. Njihovi lastniki radi povedo, da je ljudi vse težje prepričati v ogled koncerta v živo. Prostor za živo klubska glasbo se iz leta v leto krči in umika predvajani, predvsem elektronski glasbi. Z veliko gotovostjo lahko rečem, da je v Sloveniji trenutno manj ustreznih prostorov za živo glasbo, kot jih je bilo kadarkoli prej – vsaj odkar sem tu.

Seveda je problem tudi v ponudbi. Živa glasbena scena že toliko časa ni na pravi ravni, da so ji mlajše generacije preprosto nehale slediti. Vse to potiska trenutni nabor slovenskih ustvarjalcev v zaskrbljujočo stagnacijo. Ne gre za vprašanje talenta ali kvalitete, to v Sloveniji nikdar ni bil problem. Gre za druge stvari – pravzaprav na las podobne tistim, ki so pestile Seattle pred vzponom grungea.

Se je torej v iskanju rešitev vredno ozreti k nauku seattelske zgodbe o uspehu?

Ameriška izkušnja neodvisnega rocka osemdesetih je zelo poučna glede osnovnih pravil za vzpostavitev uspešne glasbene scene. To smo videli na lastne oči, večkrat: najprej se je zgodil Minneapolis, nato Austin v Teksasu, pa Athens, majhno mesto v Georgii – in nato mi, Seat-

tle, po številu prebivalstva takrat manj kot enkrat večji od Ljubljane. Vse to so precej nenavadni kraji za vznik odmevnih glasbenih scen. New York je bil takrat že mrtev, New York je bil »sedemdeseta«. Los Angeles je imel nekaj dobrih skupin, ampak L. A. je pač velik – vedno bo nekaj dobrih bendov. Je bila scena kul? Morda v zgodnjih, zgodnjih osemdesetih. Do sredine osemdesetih pa se je L. A. tudi v glasbenem smislu prelevil v puščavo.

Zakaj so torej majhni, b-trgi razvili najprivlačnejše glasbene scene osemdesetih? Seattle je bil leta 1985 za mladega glasbenika morda najslabše mesto v Ameriki. Ni bilo klubov, ni bilo založb, absolutno nič se ni dogajalo. In iz te beznice je v nekaj letih vzkliko nekaj izjemnega. Je bila to zgolj sreča? Ne bi rekel. Zdi se mi, da je pravzaprav precej jasno, kaj se je zgodilo.

V vsakem klubu, v vsaki garaži si takrat slišal vzklike: »Ustvarjajmo glasbo zase, ustvarjajmo glasbo sami.« Takrat se je počasi že uveljavljal slogan DIY (*do it yourself*, naredi sam). Celotno seattelsko grunge sceno, ki je vzniknila iz te mentalitete, je sestavljalo slabih 200 ljudi in bila je zelo tesno povezana. Ljudje so celoten proces glasbene industrije preprosto vzeli v svoje roke. Niso se zanašali na že obstoječe institucije in mehanizme. Nehalo jih je skrbeli, ali njihova glasba prinaša denar, kariero ... O tem sploh niso razmišljali. Razmišljali so le o glasbi.

In v Sloveniji primanjkuje tovrstne glasbene neodvisnosti?

Imam občutek, da ljudje tu prepogosto pasivno čakajo na pomoč institucij. Gotovo ne vsi, a ta vtis je vseeno zelo močan. Češ, ministrstvo za kulturo nam ne podari 1000 evrov za snemanje albuma, morda je najbolje, da ga sploh ne posnamemo. Ko slišim takšno vzdihovanje – in to v času, ko je glasbena produkcija izvedljiva na vsakem prenosnem računalniku –, sem precej razočaran. Verjamem, da so najbolj napredni glasbeniki v tej državi že vzeli stvari v svoje roke in da se s sodobnimi sredstvi borijo za svoje mesto na glasbenem prizorišču, a vseeno se mi zdi, da širši slovenski prostor še ni zares osvojil nauka ameriških osemdesetih: združimo se, promovirajmo svoje koncerte, ne potrebujemo nikogar, sami bomo definirali sceno. To je formula za uspeh in preboj lokalne scene. Ko obiščeš najbolj živahne evropske glasbene kraje – trenutno spet kraljuje Berlin –, vidiš točno to. Seveda obstaja tudi korporativna veja berlinske scene z elitnimi založbami in prizorišči, na katero se lahko povzpneš, ko postaneš noro popularen. Berlin je ogromen. A prav tako kvaliteten in neprimerljivo bolj množičen nabor žive glasbe se vsak večer odvijuje po principih DIY. Ne pravim, da se v Ljubljani to ne dogaja, a po mojem mnenju bi se moralo na glasbeni sceni takšne prestolnice to dogajati pogosteje. Bistveno

pogosteje. In prepričan sem, da imajo glasbeniki moč za doseg tega cilja v svojih rokah.

Zdaj sva se dotaknila predvsem formalnih aspektov slovenske scene. Kako pa je z vsebinskimi in slogovnimi?

Po mojem prepričanju so formalni in vsebinski aspekti vsake glasbene scene v temelju povezani. Prepogosto slišim: ne moremo narediti ničesar pretirano »odštekanega«, ker to pomeni, da ne bomo zadostili omejenim institucionalnim zahtevam, ki jim moramo ugoditi, če želimo ustvarjati glasbo. Resnica pa je ravno obratna. Če bi se slovenski glasbeniki sproščeno prepustili avtentičnim in odbitim tokovom svoje umetnosti ter bi jih znali konstruktivno, napredno vpeti v sodobne oblike glasbenega izražanja, bi bilo to dosti bolj zanimivo – tako za občinstvo kot za institucije –, kot če vsi le sledijo že uveljavljenim pravilom.

Ste dobili vtis, da se Slovenci bojimo nenavadnega v glasbi?

Nikakor ne kot poslušalci, vsekakor pa kot glasbeniki. Morda niti ne kot posamezniki, a čim se zberete v glasbeni projekt, se prepogosto začne sledenje konvencionalnim vzorcem in strah pred nenavnim. Ta strah bi moral zbledeti ob najboljši lastnosti sodobnega glasbenega ustvarjanja: vzvodi produkcije so v naših rokah, ne potrebujemo profesionalnih studiev za profesionalne izdelke. Glasba ni film. Če želiš posneti celovečerni film v državi, kakršna je Slovenija, moraš še vedno igrati po pravilih igre. Za prvih 500.000 evrov odgovarjaš enemu finančnemu viru, za drugih 500.000 evrov koproducentu itn. Ob tovrstnih vložkih vsi izražajo jasna pričakovanja glede tega, kakšen naj bi bil tvoj končni izdelek. Glasbeniki nimamo te frustracije. Z minimalnimi stroški lahko sami počnemo vse, kar želimo početi, in zdi se mi, da avanturističen del slovenskega poslušalstva pogreša več domačih bendov, ki bi to v polnosti razumeli in uresničevali.

So tovrstni »konvencionalni vzorci« slovenske scene povezani tudi s prevlado posnemanja globalnih trendov, ki jih vselej lovimo in nikoli zares ne ujamemo?

Slovenska, italijanska ali nemška različica Red Hot Chili Peppers je na mednarodnem nivoju brez pomena. Skupine kot Katalena ali Brina pa brez težav napolnijo klub v tujini. Zakaj? Ker s seboj prinašajo pristne slovenske elemente. Tujim občinstvom je vseeno za bende, ki zvenijo kot kopije ali približki. To drži za vsako državo in vsak kraj. Tudi Seattle je moral za pomenljiv presežek ponosno vzljubiti svoj lokalni zvok. Za vsako glasbeno zasedbo, ki želi preboj na svetovno sceno, je torej odločilno predvsem to, da ima jasno zgodbo, naracijo in identiteto. Nihče na svetu noče še enega ameriškega rock benda. ■

»Nič več od posranih črk«

Kdo ve, ali bi bil novi roman Tadeja Goloba *Ali boma ye!* drugačen, ali pa ga sploh ne bi bilo, če bi avtor prejel kakšno kritiko manj in raje katero od dragocenih pisateljskih štipendij; s tem ko je dobil nagrado kresnik za prvi roman *Svinjske nogice*, je vendar izpolnil osrednji pogoj komisij.

TINA VRŠČAJ

In kdo ve, ali bi Golobovo pisanje zvenelo kaj bolje, če avtor ne bi padel pod urok danes tako razširjene psihoze nezadovoljstva: ko samo še nesrečno gleda vse tisto, česar nima, drugi pa imajo, in si nikoli ne vzame časa, da bi se iskreno povesečil tega, kar ima: družino, alpinistične dosežke, znaten uspeh s knjigami, celo Delovo nagrado, ki jo je, spomnimo, leta 2010 tako rekoč »izmaknil« samemu Lojzetu Kovačiču.

Nereflektirano nezadovoljstvo, vsesplošna jeza, celo nebrzdani bes polnijo platnice nove knjige, kot so polnili že *Svinjske nogice*. Ne zaznamujejo le protagonista Primoža in drugih junakov, ampak tudi tretjeosebnega pripovedovalca, ki s svojo pripovedjo vse prevečkrat iz romanesknega sveta pogleda v zunanjo realnost, seveda prav v trenutkih, ko mu (oziroma avtorju) od jeze prekipi. Nič čudnega torej, da je Golob za glavno temo romana izbral boksanje. Merjenje telesnih in umskih moči, želja po nadvladi nasprotnika, nagon, da bi drugega, drugačnega, zoprnega spravil na tla – vse to je pravšnji opis odnosa do sveta v *Ali boma ye!*. Že sam naslov ima bojevit pomen: *Ubij ga, Ali!*. Avtor se je v boksu tudi preizkusil, preden se je lotil pisanja. Leto in pol se je posvečal treningom v Boksarskem klubu Ljubljana. Za neobičajno temo pa ga je menda navdihnil zlasti prvi film o Rockyju.

Roman za zabavo posnema filmski način naracije, razsekanost: dva dneva, četrtek in petek, se izmenjujeta, in ob enem ali drugem so pripisane še različne ure, da bralci ne bi bili preveč zbegani. Taka struktura nadzorovano stopnjuje napetost, in ko je na delce razkosana celo sama borba v ringu, na katero smo že dolgo čakali, dobimo občutek počasnega posnetka v kakšnem dramatičnem akcijskem filmu. To sploh ni slabo. Težava je drugje. Dogajanje zavestno upočasnjujejo še dodatni vrviki, npr. popis o »Nekoč prej«, scenarij (str. 82–92, ta vrivek je zgrešen) in drugi razgibani (včasih izpahneni) deli, ki besedilo tako razčlenijo, da se zdi razdeljenost na poglavja povsem odveč. Pri taki organizaciji besedila nas lahko začne motiti njegova pripravljenost na preobrazbo v film. Le redko se obnese, če avtor že vidi film po romanu, še preden je tega napisal, in preskoči nekaj korakov, pa piše kar scenarij, ali se loti celo pisanja romana po filmski predlogi, vizualno navdahnjen, verbalno ohromljen. Golob koraka po robu prepada, v katerega so v zadnjem času zdrsnili

FOTO TOŽE SUHADOLNIK

že Šömen, Letnar, Flisar, Lainšček idr. Prepleta obe umetnosti, ne da bi se poglobil v osnove ene in druge, zlasti pa v prevodoslovje iz enega jezika v drugega.

Na tankem ledu se roman znajde tudi tam, kjer poskuša avtor obračunati z literarno kritiko. Primož, ki ni le amaterski bokсар, ampak tudi novinar in pisatelj (kot avtor), si je v službi na steno pisarne obesil dva velikanska, okrepljena napisa, vzeta iz kritik njegovega prvenca, za katerega je bil sicer nagrajen: »Nedosegljive višine literarnega jezika« in »Brez literarne vrednosti«. Ostro nasprotje nakazuje, da je brez vrednosti literarna kritika. Tako stališče je legitimno, med pisatelji celo pogosto, in tovrstne bodice ne bi bile vredne omembe, ker ni z njimi kaj početi, če ne bi kričeče štrlele iz zgodbe, v kateri skupaj z mnogimi drugimi elementi ne najdejo prave funkcije. Golob se je odrekel dostojanstvenemu molku in je kritikom vrnil bumerang. Toda roman ni najboljši prostor za tovrstno vračanje udarcev, pa čeprav govori o boksu. Res je odprta in gnetljiva zvrst, ki marsikaj prenese, kar avtor dobro izkorišča; ni pa prostitutka, prosti poligon za vse,

česar ne moremo povedati nikjer drugje. Bolj ko je Golobov roman avtobiografski in bolj ko z neumestnimi izjavami izgublja svojo romaneskno naravo, bolj samega sebe izpostavlja tako literarnoestetskim kot tudi načelnim pomislekom.

O Primoževem nagrajenem romanu si bralec ne more ustvariti svojega mnenja, o njem ne izve ničesar neposrednega, saj ima boksarska dejavnost tu prednost pred pisateljsko. Toliko bolj vpadljivo nazorno pa so predstavljena Primoževa pisateljska stališča, ki spet nekako obvisijo v zraku, ker jih nimamo kam pripeti; ne ženejo dogajanja in ne odpirajo prostora razmisleka. Eno od teh stališč je že nakazani posmehljivi odnos do kritikov in do vseh drugih, ki so tako omejeni, da v literaturi vidijo karkoli vzvišenega: »bedaki, ki iščejo v literaturi nekaj več, budale, bum, akerpat [...] Nič več ni, ne razumete, idioti, nič več od posranih črk in ločil, vejic in tropičij in klicajev in stavkov, sprijaznite se ali pa nabavite LSD, pizda vam materina!« Na tem mestu bo kak ljubitelj literature še posebno pozorno prežal na ironijo, a se mu bo najbrž izmuznila. Podobno nezabavna je Primoževa samovšečnost, ki na različne načine bije ven in jo nehote prenesemo tudi na samega avtorja: »Jaz sem dober v pisanju«, celo: »Jaz sem najboljši slovenski pisatelj«. Pojasnilo gre tako: »Preberem kaj od Slovencev, pa tudi drugih, in vidim, da sem. Če bi pisal tako kot oni, bi se ubil. Ampak ne pomaga. Če bi bil tako dober bokсар, kot sem pisatelj, bi živel od tega.« Mogoče se tokrat samo šali. Ampak ob ponovitvah se taki stavki ne berejo več kot šala, temveč kot mantra, s katero junak prepričuje sebe in druge. Včasih ga prešine kak dvom, kanec samorefleksije, vendar se kmalu izkaže za zlagano retorično sredstvo: »Kaj, če knjige niso samo stavki, črke, ločila? [...] Kaj, če moraš biti bedak, da lahko pišeš? Moraš verjeti svojemu sranju, poslanstvu, svoji legendi?« Res ni nujno, da bi dober pisatelj verjel v svoje poslanstvo. Toda hote ali nehote ga izpolnjuje s tem, da piše dobro literaturo. Golobova knjiga pa je prava enciklopedija zgrešenih potez.

Omenimo samo prve strani, kjer pripovedovalec prisiljeno šablonsko predstavi

prve junake. Uvodno predstavljanje nato še povzame, da nepozornim bralcem vse še enkrat predoči, pozorni pa zavijejo z očmi: »Torej, imamo voznika Andreja, ob njem Tineta, takoj za Tinetom Primoža in ob njem Avgusta.« Kdo ob tem ne zagleda avtorja, ki si mane potne dlani? Začetki so res težki. A pripovedovalčevih tehničnih nerodnosti je še več. O Primožu denimo pove, da ima »čisto majhno jasico, ki nastaja na vrhu las in se bo razvila v plešo, za katero pa sam še ne ve«. Kot vidimo, je torej nad junaki, večveden od njih. Toda pogosto se mu ne ljubi natančno popisovati stvari in se zato tu in tam dela nevednega. Sčasoma smukne v Primoža in spremlja predvsem njegovo doživljanje sveta. A enkrat je od Primoža odmaknjen (reče: ta moški ima neke med 35 in 40 let), drugič nam posreduje vsako njegovo misel. V tej pripovedni razdalji do protagonista, ki se veča in manjša, bi se bržkone morala spet skrivati ironija; in mogoče se res skriva – a ostane skrita. Avtor poskuša biti sproščen in neobremenjen z ustaljenimi vzorci besedne umetnosti, pri tem pa morebitni prefinjeni humor, ki bi rad kje vzniknil, prav okorno potaca.

Nespreten je tudi pri podajanju neposrednega govora junakov. Posnemati poskuša, kot smo pri njem že vajeni, pristno, sproščeno, pogovorno, vulgarno ali narečno izražanje, pač glede na lastnosti posameznega junaka in vsakokratne okoliščine. Toda to posnemanje ni posebno dosledno, kaj šele virtuožno. Če se bo kak bralec z junaki laže poistovetil, zato ker so tudi oni samo navadni zemljani iz mesa in krvi, ki radi blebetajo, bodo šli kakemu drugemu prav

Nepremičninski kalkulator

Brezplačni spletni nepremičninski kalkulator

Ne pustite se presenetiti – s spletno aplikacijo izračunajte, koliko vas bo nepremičninski davek udaril po žepu

www.delo.si/nepremicninski-kalkulator

Delo, d. d., Dunajska 5, 1509 Ljubljana, 571117

TADEJ GOLOB
Ali boma ye!

ZALOŽBA GOGA,
NOVO MESTO
2013

261 STR., 24,90 €

zaradi tega na živce in bo težko razumel, s čim so si sploh prisluzili svoje mesto v literaturi. Vsem seveda ne more biti zadoščeno. A v Golobovem romanu je še najbolj tistim, ki sta jim vseč gizdava neotesanost in jezikovna razpuščenost. Pripovedovalca na primer včasih tako čustveno zanaša kot junake in brez težav uporablja besede, kot so »fukal« in »nategnil«, čeprav se drugod drži nevtralnega diskurza. Morda se tako vživi v dogajanje, a to ne prikrije nekega drugega vtisa: da smo priča splošnemu pomanjkanju občutka za jezik in za njegove najrazličnejše implikacije. Od tod bržkone ekonomično izražanje, kakršno se v leposlovju ponavadi ne bere lepo: »Med pogovorom je sedela v svoji beli obleki na zagorelem telesu.« Saj ne, da tega stavka ne razumemo; a jezikovne konvencije imajo svojo moč mimo našega zavestnega razumevanja in nam prišepetavajo: *sedela je na zagorelem telesu*. Golob je pač pisatelj, ki mu zmanjkuje besed, vendar ga to ne obremenjuje: »Katera je slovenska beseda za to? Zinstalirati?« se sprašuje Primož, Golobov alter ego. Nekje celo izjavi: »Jaz pički včasih pač ne znam reči drugače kot pička.« Zato pa zna biti posebej ponosen na to, da si upa to besedo izgovoriti ali zapisati kjerkoli, kadarkoli. Kot kakšen srednješolec, zataknjen v fazi uporništva, star med 35 in 40 let. Bi morali tu spet zavohati kaj ironičnega? Vprašanje je tokrat povsem retorično.

Primoževa knjiga, je, jasno, briljantna, kakor je o tem prepričan sam. A enkrat si v pijanosti o njej vseeno misli tole: »Multikultibljak literatura! Pesmi, popackane z drekom, z bruhanjem, s spermo ... izdrkan Sonetni venec.« Kako to pojasniti? Njegovo norčevanje, ki je večkrat neokusno in tudi neutemeljeno, trči ob zid, ker njegov prerresni urednik nima smisla za humor. Podtalna poanta te epizode je: Primož ni otročji, pijan in brez okusa, urednik je omejen. Uredniki, kritiki in drugi Slovenci so več kot očitno polni predsodkov.

GOLOBOVA KNJIGA JE ZGLED, KAKO SE LITERATURE NE PIŠE IN KAKŠNEGA ODNOSA DO LITERATURE PISATELJI PREPROSTO NE MOREJO IMETI. KDOR PIŠE, VERJAME V PISANJE IN SE MU PREDI, ALI PA GOLJUFA SVOJE BRALCE.

Roman *Ali boma ye!* se sploh veliko ukvarja s predsodki, nanje kaže s prstom, to je še ena njegova rdeča nit. Primožu nekateri težko verjamejo, da je pisatelj, še teže pa, da je obenem tudi boksar, čeprav ima razbit obraz. Je nedolžna tarča raznih predsodkarjev, za tako usodo pa obstaja tudi prisrčen izraz: *jebena stranka*. Sam avtor je med različnimi predsodki posebej občutljiv prav na tega, da šport in umetnost ne moreta sobivati, zato zmajuje nad nejeverneži, ki niso sposobni v eni osebi videti tako vrhunškega alpinista kot vrhunškega pisatelja. A usodi predsodkarja nazadnje tudi sam ne more ubežati. V intervjuju za jesensko *Buklo* je – dobitnik kresnika – povedal: »To, da se ukvarjam s plezanjem, mi zbija pisateljsko ceno!« Kakšen predsodek do plezanja!

Najbrž nihče ni brez predsodkov, niti jaz. Zahteva, da naj literarno delo, ki bo vredno pohvalne recenzije, dosega visoko kakovostno raven, je morda že eden mojih predsodkov. Drugi je uperjen proti Primožu: take ljudi težko prenašam že v življenju, kaj šele v literaturi. Po mojem mnenju so v romanopisju tako neprikupni protagonist tudi zelo redki. Primoža kronajo formalne zmage in porazen značaj. Za plehko revijo si mora vsak mesec izmišljevati pisma bralcev, vprašanja in odgovore, to pa (ker mu, pisatelju, primanjkuje domišljije?) počne z brskanjem po spletu in kopiranjem izjav z raznih forumov. Avtorju se najbrž zdi, da so

ti deli pač dovolj zgečkljivi, vznemirljivi in humorni že samo zato, ker zadevajo vulvo, fafanje, spermo itn., in ker je pač res samo po sebi smešno, da si nekdo norčavo izmišljuje tisoč in en seksualni problem zmedenih najstnikov (npr. Ali s samozadovoljevanjem tvegam poškodbo mišic, ker tako izgubljam beljakovine?). Najbrž gre pa samo za to, da nas tako pač zabavajo tisti, ki nas drugače ne znajo. Mogoče bi morali v tej Primoževi neprilicni zaposlitvi spet razbirati zlahten humor? Na spletni strani založbe namreč o romanu lahko preberemo, da je »za ljudi s smislom za humor.« A da bi posajeni humor pognal, bi moralo imeti besedilo več globine. (Ali bralec manj.) Tekst večinoma ne preseže površinskega kopiranja realnosti in ne premore nobenega takega (vzvišenega, distanciranega, predvsem pa stanovitnega) stališča, s katerega bi bila ironija sploh možna, upravičena, kontekstualizirana ali – zaznavna.

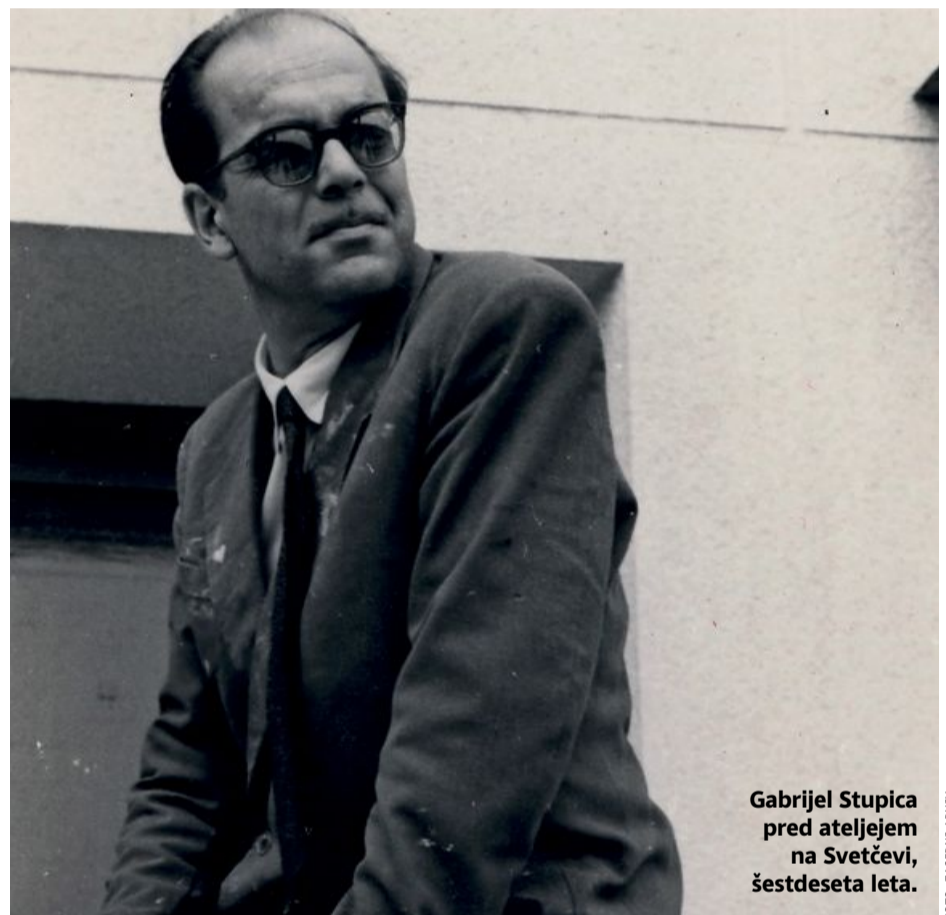
Primož nima le plehke službe, ki jo plehko opravlja, ampak so tudi druge dimenzije njegove osebe dokaj nevšečne. Svojega sina, ki obiskuje četrti razred osnovne šole, se prav sramuje, kadar ga opazuje pri nogometu, ki mu očitno ne gre najbolje od nog. Povrh svojo partnerko Katarino vara s pisateljico Polono, in to brez pomislekov in slabe vesti. Saj ne, da bi pričakovali goro moraliziranja. Pa vendar: ali nam pisatelj sploh poda izkušnjo človeškega, a zapletenega pojava? Varanje je zanj nadvse enostavno: nekaj zgolj seksualno vznemirljivega. Podobno enostaven, brezsrčen, preračunljiv je tudi njegov odnos do ljubice, ki postaja vse bolj nestrpen. In to samo zato, ker je od staršev dobila garsonjero, on pa nič, ker je prejel pisateljsko štipendijo, čeprav ni nič napisala (menda je spala s članom komisije), on pa ne, čeprav bi jo moral, ker je on zasut z dolgovi, ona ne, in mu vse to para živce. Polona mu sicer posoja denar, a to ne pomaga. Na koncu jo meni nič tebi nič izbriše iz svojega računalnika in se spet združi z materjo svojih otrok. Kar tako. V tem romanu se veliko dogaja, a domala vse se zgodi *kar tako*.

Če *Ali boma ye!* ne bi hotel drugega kot pripovedovati zgodbo o boksarju in pisatelju, o njegovi družini, ljubici, prijateljih in denarni stiski, zgodbo, ki mu gre navsezadnje solidno od rok, bi bila ta kritika prenapeta. Vendar si roman želi biti več, kot je; celo prepričan je o svoji veliki vrednosti, več kot goli provokativnosti. Kritika zato ni prenapeta, le predolga je. Golobova knjiga je z njo dobila mnogo več pozornosti, kot si je zasluži. Vendar premore tudi prednosti, zaradi katerih je uporabna. Lahko je negativni zgled, kako se literature ne piše in kakšnega odnosa do literature pisatelji preprosto ne morejo imeti, če nočejo sami sebi zbijati cene in se obsoditi na neuspeh. Kdor piše, verjame v pisanje in se mu preda, ali pa goljufa svoje bralce.

Ali boma ye! prav s svojo neubranostjo omogoča svojevrsten razmislek. Najbrž je danes res tako, da ima lahko vsak svoj prav in pri tem niti ni treba, da bi se spoznal, mislil resno in bil zavezan kakršnikoli referenčni točki. Danes spet blestijo dovpiteži, kakršen je bil Oscar Wilde in kakršen je Slavoj Žižek. A glede umetnosti v času njene množičnosti je še kako važno biti resen. Drugače nastanejo resne in otipljive posledice. Če pisatelji čakajo na štipendije, o katerih so sveto prepričani, da jim pripadajo, ob tem pa pišejo samo zato, ker so podpisali pogodbo, pač za slavo in denar, in s pisanjem širijo svojo nevero v stvar, začnejo tudi kritiki vse bolj malomarno opravljati svoje delo, zavedajoč se, da so le stranski rokav že tako postranske dejavnosti. Svoje primakneje predsedniki komisij za literarne nagrade, ki zavzamejo zanimivo stališče, da nobena knjiga ni dobra ali slaba, ampak jo za eno ali drugo okličemo mi, in sicer vsak zase, kakor se komu zdi. Potem so tu redki bralci, slabi honorarji, preračunavanje nizkih števil ... Tako se je nakopičilo veliko jeze, ki so jo vsi skupaj začeli stresati nad tisto, kar ni nič krivo – nad literaturo. Iz nje so naredili koš za smeti, hvalijo pa jo, da je vpila duha časa. In smo spet pri Tadeju Golobu, ki mu ta sklep daje – ironični – prav. Toda nekateri se ne vdamo: literatura je nekaj drugega od posranih črk, ker po tisti pravi taki in drugačni tiči tako ne morejo srti. ■

ENIGMA STUPICA

Gabrijel Stupica (1913–90) odpira več vprašanj, kot je nanje odgovorov. Je umetnostni pojav, ki vzbuja vsesplošno spoštovanje, ki se kdaj pa kdaj sprevrže že kar v mitiziranje, hkrati pa mnoge njegove stvaritve vzbujajo tudi nekakšno nedefinirano nelagodje, v katerega nihče ne želi resneje povrtati, saj se zdi, da bi izpod povrhnjice monokromnih barvnih nanosov utegnilo pokukati kaj neprijetnega.

Gabrijel Stupica pred ateljejem na Svetčevi, šestdeseta leta.

FOTO: ZASEBNI ARHIV

VLADIMIR P. ŠTEFANEC

Stupičeva slikarska zgodba se je začela v Zagrebu, kamor se je napotil študirat, saj pred drugo svetovno vojno v Ljubljani to še ni bilo mogoče. V globoko provincialnem, s tradicijo minulih stoletij zaznamovanem okolju zagrebške Akademije se je dobro znašel, se uveljavil kot eden najboljših študentov, si med meščanstvom hrvaške metropole poiskal mecena, začel prodajati svoja dela. Navezanost na Zagreb je bila dovolj globoka, naklonjenost obojestranska, da so Stupico pri sosedih kar posvojili in začel se je pojavljati na razstavah hrvaških umetnikov, tudi v času kvizlinške NDH.

Po vojni so mu v Zagrebu nameravali ponuditi profesuro, a prehiteli so jih snovalci tukajšnje Akademije. Stupica je bil posled pomemben in cenjen predstavnik naše likovnosti, ni bil sicer izbran za avtorja poslikave zgradbe Skupščine, pri vsem drugem pa je bil več kot uspešen. Prvo od štirih Prešernovih nagrad je dobil že leta 1948, in to še zdaleč niso bile edine podeljene mu nagrade, deloval je kot profesor, bil tudi rektor, dobil atelje v Rožni dolini, njegova dela so odkupovali tako rekoč sproti in enako cenjen kot doma je bil tudi v nekaterih drugih okoljih, zaradi česar je danes verjetno več njegovih slik v tujini kot v Sloveniji. V sam vrh umetnikov je sodil tudi v celotni takratni skupni državi, ki jo je večkrat predstavljal na velikih svetovnih razstavah. Nekdanji študent slikarstva mi je povedal, da so bili Stupičevi obiski na ljubljanski Akademiji po upokojitvi videti skoraj tako, kot da bi jih prišel

pogledat kakšen Tito. Ob tem je zanimivo, da se Stupica ni nikoli zares podredil diktatu socialističnega realizma, da mu je uspelo ohraniti umetniško distanco in integriteto, a je bil kljub temu uspešen in je pravzaprav v marsičem prosperiral celo bolje od tistih, ki so se političnemu vplivu podredili. Zdi se, da mu je bila nekako dodeljena vloga enega od paradnih konj, da se je v zameno za dopuščeno mu umetniško svobodo država z njegovim ustvarjanjem lahko kazala kot odprta in tolerantna.

FORMIRANJE STUPICE

Pred vojno je Stupica ustvarjal pretežno meščanske portrete in tihožitja, pri nekaterih od njih je že prišla do izraza njegova nagnjenost k barvni monokromnosti ter polarizacija opusa na temna in svetla dela. Zgodnji avtoportreti kažejo razmišljujočega mladega moža. Povojni portreti in avtoportreti se sprva ne razlikujejo veliko od predvojnih, nagrajeni deli iz prvega povojnega obdobja (*Deklica z lampijonom* in *Pred sprevedom*) pa sta dokaj jasna odseva slikarjevega študija, navezanosti na stare mojstre (Rembrandt, Velazquez, Goya). Dela iz petdesetih

GABRIJEL STUPICA

Retrospektiva

MODERNA GALERIJA, LJUBLJANA

DO 15. 5. 2014

kažejo formiranje Stupice, kakršen je postal pojem. V tem smislu so posebej zgovorna platna z motivom igrač, na katerih lahko zelo jasno vidimo prelom v njegovi umetnosti. Majhni deli z naslovom *Igrače* (1954) sta preživela fragmenta večje slikarske celote, ki jo je avtor razrezal, sprva pa naj bi z njo želel, v realistični maniri flamskega tihožitja, dokazati svoje mojstrstvo. Že slika iz istega leta, *Miza z igračami*, kaže povsem drugačno umetniško orientacijo. Obe deli družita le še kolorit in motiv, njegova obdelava pa je že povsem drugačna, pride do odmika od realističnosti, do abstrahiranja, stiliziranja, spremenjene perspektive ... začne se likovna igra, ki jo bo Stupica igral vse do konca.

K mizi z igračami kmalu pristopi deklica, prepoznavni, ob avtoportretih najbolj pogosti lik s Stupičevih del. Ta je odsev slikarjeve hčerke Lucije, za katero je sam dejal, da je njegov »pramodek«, da »stoji na začetku«, da brez nje tudi njegovih znamenitih nevest (tudi te se pojavijo že v petdesetih) ne bi bilo. Transformirajoči se, a vendarle enotni lik Lucije, deklice, neveste, Flore, Viktorije je nekakšna zgodba v zgodbi umetnikovega opusa in stoji v središču »enigme Stupice«.

Slikar je svojo hčer začel upodabljati že v njenih rosnih letih, na razstavi najprej vidimo portret triletne deklice v opravi Velazquezove *Infantije* (1953) in »svetli« *Portret Lucije* (1955) na svetlem ozadju. Oba sta dopadljiva in ne vzbujata posebne pozornosti, že *Lucija na stolu* (1953), temačna upodobitev deklice na prevelikem stolu, pa vzbudi trpka občutja, ki se še stopnjujejo ob *Temnem interierju* (1953), z majhno postavo deklice, izgubljene v izrazito prevladujoči temini.

MUZA ALI SIMPTOM?

Le na nekaj delih, morda še najbolj na *Velikem svetlem avtoportretu* (1959), je de-

klica res videti kot muza, ki navdihuje slikarja med njegovim, očitno niti malo lahkim ustvarjalnim bojem, tudi v vlogi Viktorije se nekajkrat zdi dovolj poletna, zanesena, drugače pa gre večinoma za lik, ki se zdi tog, trpen, zaznamovan z znaki minljivosti ... Stupica je govoril o tem, da poskuša »izbirati tiste podobe iz obkrožajoče vsakdanjosti, ki so nosilci intimne prizadetosti«, in da se figure pozneje spreminjajo v »neka nestvarna polbitja«. Zveni logično, dovolj »modernistično«, a tovrstno likovno formuliranje lika, neposredno navezanega na avtorjevega otroka in dolgoletno obsesivno upodabljanje le-tega neizbežno sproža vprašanja, dileme, potrebo po opredeljevanju, ki pa je večinoma zatajevana ali pa poraja le šepete.

Če bi na razstavo prišel doktor Freud, bi med poslušanjem razlage o tem, da je neveste porodila intenzivna očetovska bolečina ob odrasčanju hčerke, najprej verjetno nejevrno zmigoval z glavo, ko bi mu potem pokazali fotografijo v katalogu, na kateri slikar v ateljeju stoji ob hčerki, že v prvem desetletju svojega življenja napravljeni v nevestico, bi se morda začel mrščiti, ko pa bi mu kdo prišepnil, da se je Stupica kot fantič igral in družil skoraj izključno z deklicami, bi mu verjetno bilo že vse jasno. Na hitro bi postavil diagnozo, navrgel nekaj o zatrti seksualnosti, zatajevani biseksualnosti ali homoseksualnosti, kot samoumevno dodal, da so »nevestice« pravzaprav nekakšni preneseni avtoportreti, in se napotil novim diagnozam naproti. In če bi ga pred odhodom zadržali in mu pod nos pomolili še reprodukcijo *Neveste* (1958), na kateri je slikar upodobil robati lik žene hišnika Poljanske gimnazije, ozaljšane z nevestinim kinčem, in tako ustvaril eno najbizarnejših del v slovenski likovni zgodovini, bi se samo namuznil in pripomnil, da je že vse povedal, da ni kaj dodati. A kot vemo, umetnosti ne gre soditi s kliničnimi merili,

Avtoportret s hčerko, 1956; olje na platnu, vezani plošči, 160 x 98,5 cm. Moderna galerija, Ljubljana.

Bela žena, 1975; olje, tempera, kolaž na platnu, 171,5 x 108 cm. Moderna galerija, Ljubljana.

poleg tega pa zna biti slavni doktor precej enostranski, saj vse preveč stvari razlaga skozi seksualnost, ob tem pa je še zelo daleč od tega, da bi zapopadel dogajanje v trpeči slovenski duši, zato se na njegovo razlago ne gre zanašati.

Ko sem izvedel, da je Stupica na vrh svojih domačih slikarskih favoritov postavil Petkovška, predvsem njegovo sliko *Doma*, nisem bil niti malo presenečen, saj sem že prej zaznal podobnost med obema. Ta po moje leži v specifičnem vzdušju, ki ga gledalec občuti ob gledanju nekaterih njegovih slik, v nespregledljivi trpkosti, včasih že kar turbobnosti, ki iz njih naredi razboleni odsev bivanja, utapljanja v »nelagodju v intimi«. Tema je na Stupičevih slikah res temna, tako izrazita, da so vanjo potopljeni motivi včasih komaj zaznavni. In tudi vse »svetle« deklice pravzaprav niso svetle, ne po barvi (pepel-nati, mavčni ...) ne po vzdušju. Na razstavi pokazani predmeti iz umetnikovega ateljeja, ki jih prepoznavamo na njegovih slikah, se v najboljšem primeru zdijo nostalgični, zaznamovani z minevanjem, ujeti v ustavljeno življenje, predstavljeno na stranski tir ... In za naslikane igračice se zdi, da ne omogočajo otroške igrivosti, da so bolj rekviziti za nekakšno črno-belo igro šahiranja z elementi trpkega življenja. Šopki in venčki, razstavljeni v vitrini, so seveda zdaj že dolgo suhi, a tudi na slikah so pogosto videti posušeni, ogoleli, le ostanek ali nasprotje tega, kar so bili, kar naj bi bili. Deklica med njimi, z njimi, je videti izgubljena, sama, zaznamovana, njene čipke pogosto delujejo morbidno, svetloba jo osvetljuje le pusto, puščobno ...

PROTAGONIST LASTNE DRAME

A Stupica zna k sreči biti tudi svetlejši. Ob že omenjenem, modro intoniranem *Velikem svetlem avtoportretu* so v tej kategoriji moji

favoriti njegovi *Ateljeji* (1958 ...), ki so zgledno modernistično sproščeni. Posebno mesto gre po moje tudi dvema zgodnjima majhnofornatnima portretoma na papirju, na katerih sta slikarja Petar Šimaga in Lojze Šušmelj (1936), ki se zdita odlično, karakterno izrazito zlitje realističnosti in dinamične sproščenosti. Potem je tu še izjemna serija avtoportretov na papirju iz slikarjevega zadnjega obdobja ...

Stupica se zdi paradigmatičen, skoraj arhetipski slovenski umetnik (morda je bil tudi zato tako priljubljen v Zagrebu in Beogradu) razbolenega, cankarjanskega tipa, cepljen z ujetostjo med provincialno zamudništvo in težnjo po modernosti. V tem smislu se zdijo zelo zgovorni njegovi »kolaži«, na katere je časopise, namesto da bi jih lepil, mukotrпно preslikaval s čopičem, črko za črko, črtico rasta za črtico, s čimer je dosegal zelo dvomljiv učinek. Vsebinsko se zdi, da ti »kolaži«, na katerih vidimo večinoma preslikave člankov, shem, fotografij s področja tehnike, pogosto tudi odčitke števecv komunalnih priključkov z navedenim slikarjevim imenom, posredno pričajo o njegovem odnosu do družbene stvarnosti, ujetosti vanjo. V tem smislu se Stupica ne kaže zgolj kot lokalni svečenik modernizma petdesetih in šestdesetih, ampak tudi kot nekakšen kafkovski »državljan S.«, ujetnik družbe, svoje družine, lastnih obsesij, določenosti ...

Stupica se zdi umetnik, zaprt v svoj labirint, slikarski raziskovalec, premišljevalec, nosilec osebne ali kolektivne travme, ki je postal protagonist lastne drame, ki se odvija »v nikogaršnji zemlji praznih med-prostorov«, kot se je izrazil. Pomembno je zaznamoval slovensko umetnost 20. stoletja, kaj pa je odločilno zaznamovalo njega, bo prejkone ostala skrivnost, skrivnost, ki vznemirja le zato, ker nas vznemirja njegova umetnost. ■

● ● ● KNJIGA

O norcih, bolnikih in revolucionarjih

GEORG HEYM: **Tat**. Knjiga novel. Prevod: Anja Naglič. Književno društvo Hiša poezije (Zbirka Ginko), Ljubljana 2012, 144 str., 12 €

Georg Heym (1887–1912) je širši javnosti, če že, znan kot nemški pesnik, predstavnik zgodnjega ekspresionizma in eden najpomembnejših akterjev študentsko-umetniškega berlinskega Novega kluba (Der Neue Club) iz prvega desetletja 20. stoletja. V slovenščini sta, sicer šele po letu 2000, izšla knjižna izbora njegove poezije v prevodih Andreja Medveda in Kajetana Koviča, skoraj natanko sto let po avtorjevi tragični smrti z utopitvijo v reki Havel pa je v prevodu Anje Naglič izšel izbor sedmih »novel« z naslovom *Tat*.

Pričujoče zgodbe, ki imajo s klasično novelistično strukturo le malo skupnega, so vsaj toliko nenavadne, kot sta nenavadni tragična usoda in mit okrog nekdanj »jeznega mladeniča«, ki je provociral z objestnimi uporniški akcijami in nenehnimi konflikti z očetom, pruskim državnim in vojaškim tožilcem, ki za sinovo literarno pot kajpada ni imel posluha. Protagonisti Heymovih kratkoproznih besedil so ekstremne figure, ki se, pogosto potisnjene na rob družbe, spopadajo s skrajnimi psihološkimi stanji, zato ni naključje, da se med njimi znajdejo blazneži, bolniki, zaljubljeni, revolucionarji in celo trupla. Pripovedni lok se ne glede na individualnost posameznih usod vselej pne med erosom in tanatosom, ki po avtorjevi spretni psihologizaciji naravno prehajata drug v drugega, s tem pa usmerjata notranje in zunanje stanje (anti)junakov. Fabulativno najbolj dodelani in motivirani zgodbi *Blaznež* in *Tat*, ki tudi shematično sovpadata, nazorno nakazujeta rdečo nit vseh Heymovih pripovedi, ki kulminirajo v ne-združljivosti nasprotij: »In tam sta si stala nasproti [...] razklan vihar in večna tišina.«

V celotni dinamiki zbirke razpoložensko najbolj odstopa prva zgodba, *Peti oktober*, ki naj bi bila po podatkih iz zapuščine v izbor umeščena naknadno. Bolj kot zgodovinsko realnost iz časa francoske revolucije novela v optimističnem vzdušju opisuje moč množice, ki lahko in celo mora spremeniti tok zgodovine, da se ogne skupinski pogubi – v danem primeru lakoti in revščini. Čeprav zgodba plava proti pripovednemu toku celote, pa hkrati najbolj natančno povzema prevratniško, predvojno vzdušje, ki ga je še gojil zgodnji ekspresionizem, in ne nazadnje s svojo socialnopolitično tematiko (p)ostaja vedno bolj aktualna v današnjem času. Po drugi strani izstopata tudi dogajalno najbolj skopi, povsem ponotranjeni in hkrati najkrajši besedili *Obdukcija* in *Popoldan*. *Prispevek k zgodovini nekega dečka*. Prvo v središče postavlja občutja trupla na obdukcijski mizi, ki v brezčutnem, mehanicističnem raztelesanju poslednjič obudi svoje notranje, čustveno življenje: »In medtem ko so mu po glavi doneli udarci klavir, so se v njem prebudile sanje, ostanek ljubezni, kakor bakla, ki je posvetila v njegovo noč.« Zgodba *Popoldan* pa je izrazito osebnoizpovedna in pripoveduje o prvem ljubezenskem razočaranju fantiča, ki »v enem dnevu izpije čašo blaženosti in čašo muke«. V njej avtorski pripovedovalec s pedagoškim kazalcem poznavalsko starikavo požuga vsem izkušenskim zelencem.

Heymove zgodbe vseskozi preveva duh ekspresionizma s temami, kot so revolucionarna nastojenost, rušilnost, bolezenska stanja, blaznost in smrt, obravnavanimi v slogu estetike grdega. Sledimo natančnemu seciranju psiholoških stanj, ki zunanji dogodek prelijejo v človekovo intimo. Ne nazadnje pa gre tudi za napete grozljive štorije v tradiciji starega mojstra Edgarja Allana Poeja, ki poleg Charlesa Baudelaira velja za enega najpomembnejših Heymovih vzornikov. Čeprav prevajalka v komentarjih in poglobljeni spremni besedi opozori na marsikateri avtorski spodrsrljaj, ki ga v izvorniku zasledimo predvsem zato, ker je avtorja še pred dokončanjem knjige prehitela smrt, pa so konkretne, tehnične nedoslednosti manj moteče kot mestoma nemotiviranost, skopost in površnost pri izpeljavi fabule, ki jo je najbrž mogoče pripisati avtorjevi »prozni« neizkušeniosti.

Kljub časovni zamudi, s katero smo dobili pričujoči prevod, se zdi, da je nastal ravno v pravem času, po stotih letih, ko ekspresionistično vzdušje z lahkoto vpnemo v trenutno družbeno realnost. Tudi če Heym s svojim opusom več ne bo dosegel statusa pisateljskega zvezdnika, je njegova prva prozna knjiga v natančnem in doslednem slovenskem prevodu skupaj s poznavalsko in brez dvoma nujno spremno študijo pomemben prispevek k literarni zgodovini in rehabilitaciji talentiranega, vizionarskega nemškega literata, ki je s svojim kratkim literarnim udejstvovanjem odločilno vplival na osrednje akterje evropskega ekspresionizma in njihove naslednike. **TANJA PETRIČ**

● ● ● KINO

Čudovita deklica z drugega planeta

Zeleno kolo (Wadjda). Režija Haifaa Al-Mansour. Savdska Arabija, Nemčija, 2012, 97 min. Ljubljana, Kinodvor

V državah, kjer so na oblasti nedemokratični režimi, ki se radi zatečejo k cenzuri, (filmski) avtorji v svojem ustvarjalnem procesu posegajo po različnih prilagoditvenih strategijah: eni se na primer odločijo za samocenzuro in kontinuirano delovanje, drugi se odločijo za odhod v ilegalo in gverilski boj (ustvarjanje v alternativnih, neuradnih produkcijskih okvirih), s čimer se zavestno marginalizirajo, a ohranijo umetniško in osebnostno integriteto, medtem ko tretji na primer začnejo ustvarjati na prvi pogled neproblematična dela, ki pa gledalcu ponudijo možnost večplastnega branja. In eno takih del je tudi *Zeleno kolo*, celovečerni prvenec Haifae Al-Mansour.

Zdi se, da je ta strategija v državah arabskega sveta in bližnjega vzhoda, kjer oblast trdno v rokah drži avtoritarni režimi, ki ob pomoči verskih voditeljev udeležajo najbolj konservativno razumevanje islama, pri filmskih ustvarjalcih še posebno priljubljena. Spomnimo se na primer iranskih cineastov, predvsem Kiarostamija, ki je v na videz preprosti, »nedolžni« in idejno nenevarnih filmih za otroke in mladino obdelal nekatere pereče probleme sodobne iranske družbe. Delo z otroki mu je torej omogočilo nekaj, kar bi mu ob bolj neposredni obravnavi izbrane teme gotovo prineslo vsaj prepoved javnega predvajanja dotičnega dela, če ne celo prepoved ustvarjanja in hišni zapor, kot se je to zgodilo Džafarju Panahiju (ki pa je kljub temu našel način, kako nadaljevati z ustvarjanjem in se pri tem ne odreči svoji kritični drži; a danes so tudi v Iranu vendarle utelešenja drugačni časi).

In za podobno strategijo se je odločila tudi Haifaa Al-Mansour. *Zeleno kolo* je na prvi pogled preprosta, skoraj minimalistična, v realističnem registru podana zgodba o desetletni deklici Vadždi, ki si srčno želi imeti kolo. V Riadu, prestolnici Savdske Arabije, živi z mamo in ljubečim, a skoraj vedno odsotnim očetom. V prostem času se najraje igra s sosedovim fantom svojih let, Abdulahom, v šoli pa se drži bolj zase. In čeprav s svojim vedenjem ne izstopa, le zvedavo in živahno dekle je, ki se še ni pustilo ujeti v rigidna družbena pravila sveta odraslih, jo učitelj in zlasti stroga in vseskozi moralizirajoča ravnateljica vseeno vidijo kot uporno, neprilagojeno. A Vadžda jih nato močno preseneti. Ker je njena želja imeti kolo resnično velika, a ji ga doma nočejo kupiti, sama pa kljub svoji iznajdljivosti in podjetnosti ne more zbrati dovolj denarja, se odloči, da se bo udeležila šolskega tekmovanja iz poznavanja Korana.

To je osrednji zaplet, pa vendar je *Zeleno kolo* veliko več kot le simpatičen film za otroke in mladostnike. Premišljen izbor likov, njihova domiselna zasnova, izjemna artikulacija odnosov med njimi, vedno utemeljena vpeljava stranskih likov in pripovednih odvodov so le nekateri izmed elementov, ki so avtorici omogočili preseči ta okvir ter kompleksno in z različnih vidikov pristopiti k obravnavi enega najbolj perečih problemov sodobne savdske družbe: skrajno deprivilegirane položaja žensk. Preko Vadždine zgodbe nas avtorica namreč postopno seznanja s svetom, ki ga ne poznamo in nam je povečini zelo tuj; to je svet, v katerem utelešenja lepote ne predstavljajo brhke lepote, pač pa brkati moški; svet, v katerem je dolžnost ženske, da se skriva pred moškimi pogledi, medtem ko jo moški s svojim pogledom lahko tudi zalezuje; kjer se ženske lahko smeji in govorijo le resnično po tihem, skoraj neslišno, saj je njihov glas za moške enak goloti; kjer dekleta ne smejo voziti kolesa, ker je to nesposobno in nevarno, saj ogroža njihovo nedolžnost; svet, kjer je ženska vedno, nedvoumno in brezpogojno podrejena moškemu.

Res je sicer, da nas Haifaa Al-Mansour s svojim delom popelje v družbeno okolje, ki se močno razlikuje od našega in v njem vladajo drugačne vrednote. Pa vendar: jasno nam sporoča, da takšno teptanje človekovega dostojanstva in osnovnih pravic povsod povzroča enako bolečino, ne glede na družbeno in kulturno okolje, v katerem se dogaja. In tako tudi dejstva, da avtorica zgodbo podaja skozi Vadždin pogled, nikakor ne gre razumeti kot njen umik v varni svet otroške nedolžnosti. Prej nasprotno: avtorica se s tem do obravnavanega problema odkrito opredeli, saj je vseskozi razvidno, da dekličin pogled v svoji otroški naivnosti in neposrednosti takega sveta preprosto ne razume in se mu noče podrediti. Prepričan sem, da je prav zaradi tega svoje delo naslovlila z imenom svoje glavne junakinje. In zato težko razumem, zakaj so se v številnih zahodnih državah, tudi pri nas, odločili spregledati to njeno pogumno dejanje in filmu spremeniti naslov v *Zeleno kolo*. Ta namreč poudarek prestavi na tisto dimenzijo zgodbe, ki nagovarja predvsem najmlajše, hkrati pa tudi nevtralizira avtoričino nedvoumno

opredelitev. Opredelitev, ki ima ob dejstvu, da gre za sploh prvo filmsko delo savdskoarabske ustvarjalke, še toliko večjo težo. **DENIS VALIČ**

● ● ● RAZSTAVA

Mapiranje družbene kontrole

DUŠAN MANDIČ: **Vojak D. M.: Die Welt ist schön**. Mestna galerija Ljubljana. Do 9. 2. 2014

Skorajda brezimni vojak D. M. preko intervencij v spolirane tipizirane razglednice ponavljajoče izjavlja, da je svet lep. Vojak D. M. je umetnik Dušan Mandič, eden ključnih vizualno-umetniških protagonistov ljubljanske subkulturne scene z začetka osemdesetih. Scene, ki je mapirala razsežnosti dušee družbene kontrole, proti kateri je z vzpostavljanjem lastnega izraznega koda izražala beser ter manifestiral odpor. Najprej z risanjem grafitov po »zidovih neomadeževane Ljubljane«, nato pa – ker se je te iste izraze kot umazanijo sistematično brisalo s čistih sten, podobno kot se je sistematično zabrisovalo sistemsko nasilje – je svoj »getoizirani sleng« preselila v getoizirani *underground* (galerijo Škuc, disko FV).

Na podoben način razstava gledalca ob vstopu trešči z zelo močno prisotnostjo nekega časa in konteksta, s katerim je predstavljena produkcija tako globoko zvezana. In šele postopoma mu skozi nanizane dokumentarne fragmente (plakati, katalogi, časopisi itn.) omogoči njegovo vsaj zasilno rekonstrukcijo.

Naslednji kontekstualni (biografski) fragment, ki ga razstava naniza, je ključen: protagonist subkulturne scene, ki se »svobodno« izraža v »osvobojenem« *undergroundu*, doživi eksistencialni prelom. Med letoma 1981 in 1982 je iztrgan z otočka svobode, kjer se kot Dušan Mandič lahko zasilno ali vsaj na videz izvzame, konceptualno in fizično distancira od družbene kontrole, ki vsiljuje normativne okvire mišljenja in delovanja, »presežke« pa kriminalizira in kategorizira za delikventne. Prestavljen je v samo osrčje »totalitarnega stroja«, »prestopnik« po lastni volji je uniformiran; začne služiti obvezni enoletni vojaški rok v Jugoslovanski ljudski armadi. S spremembo konteksta se spremeni njegova percepcija samega sebe; ker se občuti kot zvedenega na kolešček v mehanizmu, »oglašanje« od tam podpisuje z »vojak D. M.«

Predstavljeno Mandičevo zgodno samostojno produkcijo, nastalo v času služenja vojaškega roka (1981–1982), ki sega v čas pred ustanovitvijo umetniške skupine Irwin leta 1983, v kateri vse od takrat kot najstarejši član deluje, je treba razumeti v določenem smislu ločeno. V njej je namreč težko izbrskati kaj tiste umetniške samonanašalnosti na eni in izgubljanja individualnega glasu v kolektivu na drugi strani. Ključna referenčna točka produkcije v tem smislu ni (toliko) umetnost in njen odnos do ideologije (umetniški stroj v odnosu do državnega?). Gre za neko bolj intimno perspektivo: umetnik-izražajoči se subjekt v odnosu do kontrole družbenega sistema, četudi se njegova pozicija posredno vzpostavlja tudi v relaciji do etabriranega umetniškega izraza (v Mandičevem primeru predvsem slikarstva nove podobe).

Če umetnika, kot zapiše, zanima dialektika videnja, vidnega, podobe in tega, kar je na drugi strani, v njegovem primeru ne gre zgolj za odvrčanje od tega, da bi se ta vprašanja tematiziralo znotraj ozkega območja umetniškega medija. Ne gre torej toliko za nekakšno »širjenje meja« slikarstva preko vstopanja v območje vizualne kulture in vključevanja medijev grafitu, videa in performansa (predstavljeno delovanje v okviru kolektiva *Meje kontrole št. 4* med letoma 1982 in 1983), ampak za širše vprašanje vidnega režima, ki je v tesni navezavi s povsem konkretno kulturo in družbo. Kultura in umetnost sta produkta konkretnega družbenega sistema, v okviru katerega imata po umetnikovem mnenju specifično funkcijo: zabrisovanje sistemov nadzora. Mandič lastno intervencijo razume kot upiranje dominantnemu vidnemu režimu, pri čemer sledi maksimi »delanja vidno«, razkrivanja tega, kar naj bi dominantna umetnost in kultura bolj ali manj uslužno zabrisovali.

Vzorčen primer te strategije sta nedvoumno seriji *Razglednice* in *Pisma*. Iz polikanih razglednic, klišejskih izsekov iz idealnega vsakdana, na katerih se znajdejo motivi od lutkasto ljubkih otrok, zaljubljenih parov v filmskem objemu, izsekov iz srečnega družinskega življenja do pozirajočih golih mladenk, vzpostavlja scene iz *horror* filma. S temnenjem ozadij izolira obraze in telesa, čeznje maže rdečo barvo – kajpak »kri«, lepi križe vseh vrst in porekel. Ni važno, od kod se je simbol vzel – kot ideološko orodje funkcionira podobno kot družbena/kulturna norma; disciplinira svobodno izražanje in komunikacijo.

Poleg razkrivanja potlačene za polikanimi normativnimi podobami se je subkulturna scena strateško zažirala ravno v tisti presežek, ki je bil prepoznan kot »hrup«

(pank), »sprevrženo« (»nenormativne« seksualne prakse), »vandalizem po stenah« (grafiti). Razstava preko radikalno umeščene singularne perspektive prinaša brez dvoma enega bolj prepričljivih izsekov ustvarjalnosti, ki se danes vzpostavlja kot ena ključnih referenčnih točk sodobne umetnosti (če omenimo zgolj *Pank muzej* v Muzeju sodobne umetnosti Metelkova). Hkrati pa postreže z univerzalno lekcijo: vsiljevanje konzerviranih norm in državna represija nad telesi generirata nasilje. To pa se vedno tako ali drugače pozunanji in skanalizira tja, kamor se pač lahko; na stene, v »osvojenih« prostorih ali pač na ulice. **KAJA KRANER**

● ● ● ODER

Lep uspeh mlade operne generacije

NICCOLÒ PICCINNI: *La Cecchina* ali *Nikogaršnja hči*. Dirigent Simon Dvoršak, režiserka Yulia Roschina. Slovensko komorno glasbeno gledališče, Akademija za glasbo, Cankarjev dom, SNG Opera Ljubljana. 9. 1. 2014, Linhartova dvorana, Cankarjev dom

Pred dobrim letom je Slovensko komorno glasbeno gledališče na oder Kosovelove dvorane postavilo Gluckovo komično opero *Ogoljufani sodnik*. Predstavo so izvedli ob klavirski spremljavi, nepretenciozno, vendar z opaznim uspehom. Tokratna uprizoritev *La Cecchine* ali *Nikogaršnje hčere* (v izvorniku *La buona figliuola* o *La Cecchina*), ene najbolj priljubljenih buffo oper 18. stoletja sicer pozabljenega skladatelja Niccolòja Piccinnija, ki je spisana na odlični libreto samega Carla Goldonija (po romanu *Pamela* Samuela Richardsona), pa je že bolj ambiciozna koprodukcija, tudi s festivalom Piccolo v sosednji Furlaniji - Julijski krajini. Ob spremljavi orkestra AG pod vodstvom Simona Dvoršaka so v zasedbi prevladovali študentje solopetja, a ni prav nič kazalo, da bi dogodek deloval kot del pouka. Nasprotno, kvečjemu je nekoliko razkadiril meglo ljubljanskega opernega barja in bi ga v produkcijskem kontekstu lahko vzeli za primer dobre prakse in pouk državnima (no, ja, narodnima) opernima hišama.

Režiserka Yulia Roschina se je vnovič dokazala s čutom za gledališče: z lahkotnim, slogovno neobremenjenim (vendar ne proti njemu) branjem tekstone zajetnega, poltretje stoletje starega dela ter z racionalnim pristopom k mizansceni je dosegla razgibano odrsko komunikacijo, izpolnjeno s situacijskimi in značjskimi podrobnostmi ter zanimivimi interakcijami skrbno razčlenjenih likov. Z minimalizacijo masivne vizualizacije, zato pa z veliko živega dogajanja se je bolj kot na scenografsko šaro oprijela bistva, tj. imaginacije, in nam spretno »podtaknila« le tisto, kar je hotela, da bi videli. S humorno govorico je spregovorila o bolj resnih stvareh, o človeškem značaju in družbenemu okolju, v katerem se izraža. Najbrž je prav s tem namenom posegla v zasedbo in tenorsko vlogo cincavega Viteza Armidora zaupala sopranistki Katji Konvalinki, s tem pa še dodatno pomehkužila lik predstavnika dekadentnega vladajočega razreda.

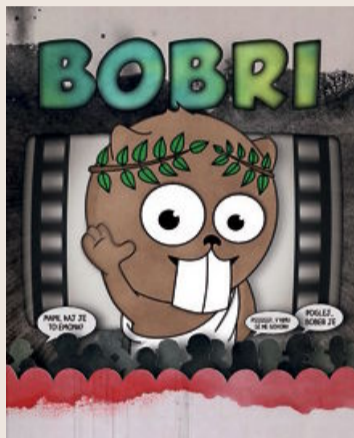
Piccinnijeva opera pred izvajalce postavlja velike zahteve. Prosojnost partiture in njen klenci ritmični ustroj ter mnogi vokalni vložki zahtevajo intonacijsko in ritmično stabilnost, burjasto razpletanje klopčiča recitativov, arij, duetov, kvartetov ... pa še prožno odrsko igro in hipno odzivnost na menjave situacij in likov na odru. Z ansambлом, ki je od energije kar žarel, to očitno ni bilo težko doseči, seveda pa so pri tako mladi zasedbi interpretativna nihanja neizogibna. V naslovni vlogi je nastopila Dunja Tinauer, sopranistka nespornih vokalnih potencialov in z občutkom za liriko, kar je naznanila že z uvodno kavatino *Che piacer, che bel diletto*, nato pa v nadaljevanju predstave pokazala bolj skromno odrsko prezenco, ki bi ji mentorji morali posvetiti več pozornosti. S sproščeno igro se je izkazal tandem Eva Černe - Nuška Drašček Rojko, ki sta ob suvereni Štefci Stepančević zablesteli. Korektno interpretacijo tenorista Klemna Torkarja je z razvojem predstave vedno bolj načenjalo opazna nazalnost glasu. Odrsko vseskozi prisoten Klemen Adamlje je glasbeno ostal v senci, tako da je med solisti glasovno najbolj uravnovešeno in izbrušeno, odrsko pa stereotipno deloval bas-baritonist Domen Križaj. Na splošno je pri vseh solistkah, razen registrsko in barvno zaokroženi Urški Drašček Rojko, treba opozoriti na nenavadno kovinsko ostro glasu, kar bi prej kot naravnim danostim pevk pripisal problemu šole. Orkester je pod vodstvom mentorja Dvoršaka deloval uigrano, s potekom predstave vedno bolj zglajeno, pri spremljanju solistov ritmično in dinamično ter vseskozi prilagodljivo. Nekoliko bolj izbrušena igra (uvertura!) in avtentični baročni zven pa sploh ne bi bil odveč.

V naslovu predstave *La Cecchina* je tudi kanček simbolnosti, saj bi ga lahko prevedli tudi kot *Ostrostrelka* (il *cecchino* je namreč ostrostrelec). Pa še res je: ostro je merila in dosegla cilj - dobro predstavo, kar vzbuja upanje. Mladi vedno bolj jasno trkajo na vrata ... Je na Župančičevi kdo doma? **STANISLAV KOBLAR**

Prvih 5 ...

NUTRIJE V LJUBLJANICI, BOBRI V KULTURNIH USTANOVAH

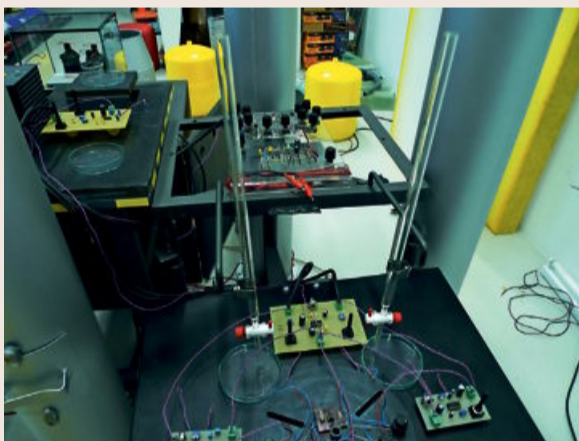
Medtem ko je v časopisih brati, da si Ljubljano za svoj dom izbira čedalje več malih glodavcev - nutrij, ki se v naši reki dobro počutijo in glede katerih se stroka nekako ne more zediniti, ali so dobrodošla popestritev urbane favne ali rušijo naravno ravnovesje, v prestolnico prihajajo Bobri, ki jim prav nihče ne more očitati ničesar slabega. Med 25. januarjem in 8. februarjem bo v Ljubljani že šestič potekal festival kulturno-umetnostne vzgoje z naslovom Bobri. Po že dobro utečeni praksi bodo tudi letos vstopnice za zelo pisan nabor kulturnih prireditev za otroke brezplačne (prevzeti jih je bilo mogoče že ta konec tedna, zdaj pa so na voljo v prodajni galeriji Slovenskega mladinskega gledališča na Trgu republike). Kot ponavadi se bodo Bo-

bri udeleževali na več različnih umetnostnih področjih, od filma, gledališča, glasbe in likovne umetnosti do literature. Posebnost letošnjih Bobrov je, da se navdušujejo predvsem nad dvema temama, in sicer filmom (Kinodvor obhaja devetdesetletnico delovanja kinematografa na Kolodvorski ulici) in rimsko Emono, ki letos praznuje dva tisoč let od ustanovitve - zato s plakatov zre bober, oblečen v rimsko togo in z oljno vejico na glavi. Otvoritvena predstava bo Škrat Kuzma dobi nagrado v SMG, bobrovanje pa se bo zaključilo v Kinu Šiška s koncertom Nece Falk (predstavila bo glasbeni projekt *Maček Muri in Muca Maca*) in projekcijo animiranega filma *Maček Muri*. Prirediteljica festivala je Mestna občina Ljubljana (MOL), izvršni producent pa Slovensko mladinsko gledališče (SMG).

MARKO BATISTA V MESTU, GLASNIKU MIRU

Slovenj Gradcu je leta 1989 takratni sekretar Organizacije združenih narodov Javier Perez de Cuellar podelil naziv »mesto, glasnik miru«. Že prej se je Slovenj Gradec zapisal v zgodovino kot tisto »veliko mesto«, v katero je prišel veliki slikar, Jože Tisnikar. Njegovi krokarji, mrlič

in ostala zlovešča platna so v preteklosti visela tudi v Koroški galeriji likovnih umetnosti, od konca januarja pa bo tam na ogled, če si sposodimo znano frazo iz *Letečega cirkusa* Montyja Pythona, »nekaj čisto drugega«. V petek, 24. januarja, bodo tam odprli razstavo z naslovom *Začasni objekti in hibridni prostori*. Avtor umetnin, ki si jih bo mogoče ogledati do 20. februarja, je Marko Batista, ki bi ga - po besedah prirediteljev - »kot ustvarjalca težko umestili v določeno umetniško smer, saj njegova dela nastajajo na presečišču med performativnimi intermedijskimi praksami, zvočnimi in vizualnimi instalacijam ter fizikalno-senzoričnimi eksperimenti«. Kot zabaven monolog iz ust Michaela Palina ali Johna Cleesa se bere tudi nadaljevanje predstavitve: »Osnovni princip delovanja, ki ga zasleduje umetnik, je raziskovanje vmesnih prostorov tako v fizičnem smislu, kjer se preko doma izdelanih vmesnikov producira elektronski signal, bodisi gre za zvočen ali vizualen signal; kot v idejnem smislu, kjer gre za raziskovanje človeške percepcije v svetu, prežetem z elektronskimi komunikacijami, digitalnimi napravami in tehnologijo.« Majhen korak za mesto, velik za slovenske performativne medijske prakse, zvočne in vizualne instalacije ter fizikalno-senzorične eksperimente!

MAHATMA GANDHI IN EVALD FLISAR V SEM

Včasih je imel Slovenski etnografski muzej (SEM) depandanso za čezmorske in neuvrščene kulture v dvorcu Goričane, ki je zdaj v lasti nadškofije, razstave na temo

... prihodnjih 21 dni

neevropskih civilizacij pa so na ogled kar v novi stavbi SEM na Metelkovi. Ta teden prihaja na obisk Indija, v SEM bodo v sodelovanju z indijskim veleposlaništvom pripravili praznovanje dneva republike Indije in v četrtek, 23. januarja, slovesno odprli (gostujočo) razstavo fotografij Mahatme Gandhija. V sredo, 29. januarja, pa bo na istem kraju Evald Flisar imel predavanje o Gandhiju z naslovom *Moje življenje je moje sporočilo*. (Na fotografiji je kip Mahatme Gandhija v Slovenj Gradcu.)

SREČANJE PREŽIVELIH V GALLUSOVI DVORANI

Že vsaj nekaj let je znano, da je duo Silence, ki ga sestavljata Boris Benko in Primož Hladnik, ena tistih profesionalnih zasedb, ki z lahkoto postane kakovosten izvozni artikel. Plakati, ki napovedujejo njun koncert v Cankarjevem domu, slutnjo potrjujejo: člana benda sta na njih ovekovečena vsak s svojim izvodom britanskega časopisa pred sabo. Glasba, ki jo bosta predstavila 27. januarja ob spremljavi Simfoničnega orkestra RTV Slovenija, je z albuma *Musical Accompaniment for the End of the World*, ki sta ga izdala leta 2012, ob stoletnici potopitve Titanika. Duo Silence je znan tudi po produkciji glasbe za številne slovenske filme in gledališke predstave, nazadnje sta glasbeno opremila predstavo *Alica v čudežni deželi* Lutkovnega gledališča Ljubljana in dokumentarec Damjana Kozoleta *Projekt: rak*. »Koncertni dogodek za vse, ki so veseli, da so odnesli celo glavo, kakor tudi za tiste, ki se ob trenutnih razmerah ne morejo znebiti občutka, da je bilo preživetje precej nepremišljena poteza,« koncert napovedujejo v Cankarjevem domu. In še dodajajo: »Zaradi razmeroma velikega števila preživelih bo koncert tokrat v Gallusovi dvorani Cankarjevega doma.«

KRALJ Z BETAJNOVE SE VRAČA

Jože Kantor je fabrikant, mogotec in kandidat za poslanca, v prostem času pa še »povzpeticnik, egocentrik, manipulant, nasilnež, oblastnik, materialist«, piše v predstavitvenem besedilu ljubljanske Drame, na katere odru bodo 6. februarja uprizorili Cankarjevo dramo *Kralj na Betajnovi*, ki je nastala leta 1901, a se zdi po vsebini in poniglavih likih, ki jo poseljujejo, kot nalašč za današnji čas. Tako kot večina Cankarjevih del - ali, bolje rečeno, kot večina klasikov, ki se odlikujejo po univerzalnosti svojega sporočila. Režiserska paličica je bila tokrat v rokah Eduarda Milerja, izziv upodobiti odrutnega Kantorja pa je pripadel Jerneju Šugmanu. Uprizoritev je koprodukcija Drame s SNG Maribor.

POGOVOR POGLEDOV

TEMELJ DELOVANJA DEMOKRATIČNE DRUŽBE

Tema pogovora v Trubarjevi hiši literature v sredo, 22. januarja, ob 19h bosta za delovanje demokratične družbe kritična podsistema, mediji in pravosodje. Gosta *Pogledov* bosta dr. Sandra Bašič Hrvatin, predstojnica Oddelka za medijske študije na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem, ter ustavniki dr. Andraž Teršek, predavatelj medijskega prava in avtor dveh monografij o svobodi izražanja, prav tako s kopsrke univerze. Pogovor bo moderiral Boštjan Tadel, odgovorni urednik *Pogledov*.

Oba sogovornika sta pogosta kritika dogajanja v medijih in pravosodju, redko pa o obeh temah razpravljamo skupaj, čeprav je prav njuno sodelovanje bistveno za uveljavljanje javnega interesa v liberalno-demokracijskem družbenem okviru. Med drugim bomo odprli teme pravnega okvira delovanja Komisije za preprečevanje korupcije, problematike zaščite svobode govora ter definicije sovražnega govora, pa tudi zaščite novinarskih virov in morebitnih inovativnih oblik medijskega lastništva pri nas.

Kje so gledalci, bralci in poslušalci?

ROBERT LOZAR

Kaj so počeli dadaisti? Rekli so, da je polnoma vseeno, če spustijo od sebe prdec ali pa Petrarkov sonet, Shakespeara ali Rilkeja, da je vseeno, če pozlatite petnike ali pa rezljate Madone: ljudje kljub vsemu streljajo, odirajo, stradajo, lažejo – čemu potlej vsa ta umetnost? Mar ni višek go-ljufije, če nekdo trdi, da ustvarja duhovne vrednote; mar ni umetnost nezasišano smešna, saj je – razen nje same – nihče ne jemlje zares.

George Grosz

(IZ KNJIGE SLIKARJI O SLIKARSTVU, MLADINSKA KNJIGA, LJUBLJANA 1984, UR. IN PREV. TOMAZ BREJC)

Nedavno sem na odprtju razstave uglednega slovenskega slikarja slišal zaskrbljeno opazko stanovskega kolega. Prisotne je opozoril, da kljub množici ljudi ni videti niti enega samega mladega človeka, študenta, kaj šele srednješolca. Kot bi mladih resna, vrhunska umetniška produkcija ne zanimala. Če drži, velja to le za mlade ljudi?

Danilo Kiš je že pred desetletji zapisal, da Gutenbergova galaksija počasi ugaša. Ljudje berejo manj kot včasih. Tega dejstva ne moremo spremeniti niti z akrobatskimi redefinicijami branja, v katerega nekateri uvrščajo tudi beganje po računalniškem zaslonu ali celo bežno pogledovanje velikih reklamnih panojev med vožnjo v avtomobilu. Zdi se, da tudi druge galaksije izgubljajo svojo svetilnost, le da si tega ne upamo priznati.

Čeprav mi je skoraj nedoumljivo, da je lahko kdo indiferenten do umetnosti, tako kot se povprečnemu Slovincu zdi skoraj blasfemično, če kdo ne spremlja nogometa, oziroma če kdo ne skače ali če ne gre vsak dan *Na Golico*, vedno znova spoznavam, da to velja za večino ljudi. Celo visoko izobraženi ljudje včasih prostodušno izjavijo, da lahko živijo brez tega »balasta«. Če smo se včasih slepili o številu ljudi, ki naj bi jih umetnost zanimala, in se strastno zaganjali v razsvetljevanje in prosvetljevanje, se danes hitro streznimo, ko na internetu preverimo obiskanost zahtevnejših vsebin. Številke so grozljive, odstotki zanemarljivi. Tudi bleščeča statistika obiskov umetnostnih institucij je varljiva. Ob atraktivnih dogodkih, ko denimo gostuje kakšna mednarodna zvezda, so dvorane polne. A običajne dneve se celo po najeminentnejših prostorih včasih sprehodi le za prste ene roke ljudi. Še verodostojnejšo podobo dobimo v provincialnih okoljih, kjer je samo bolj razvidno, kar se v kulturnih središčih prikrije: seveda je koncentracija ljudi, ki jih umetnost resnično zanima, veliko manjša kot v *centrih*, a se tudi manj pretvarjajo. Če jih neka zadeva ne zanima, odkrito »pokažejo« svojo nezainteresiranost. V večjih mestih pogosto srečamo ljudi, ki jih umetnost zanima zgolj kot socialna igrice, kot priročen izgovor za spoznavanje ljudi, občasna digresija. Po odprtih razstav, takšnih in drugačnih premierah, po ovacijah, navdušenju, ki ga porajajo ti dogodki, ljudje spet zapadejo v vsakdanjik. Kar je seveda normalno, pravzaprav nujno. Težko bi bilo živeti v stanju nenehnega navdušenja. Pa bi se v nas moralo nekaj premakniti. V nas bi morala, kot zapiše Rilke, vzkliti želja po spremembi naših življenj.

Veliko ljudem gre v nos *elitna* kultura, nekateri pa si ob tem prizadevajo celo za privilegirano pozicijo najnižjih vrstic popularne kulture. Ker jo pač sprejema in ceni največ ljudi. Po tem ključu si največji delež pozornosti državne kulturne politike zasluži specifična institucija, ki se nahaja pod ljubljanskim Tromostovjem,

Mladi odraščajo pod imperativom pragmatičnosti.

A ta je skregan s temeljnimi principi sodobnega kapitalizma, h kateremu smo tako stremeli.

saj je verjetno ena najbolj obiskanih turistično-kulturnih točk. Neoliberalističnim glavam, ki hočejo instrumentalizirati vsa področja naših življenj, so takšni argumenti zelo ljubi. Kar se po svoji naravi izogiba jasno izraženi uporabnosti in »merljivim« učinkom, bi preprosto prepustili trgu. Ta elegantna »končna rešitev« je pogojena z resentmentom in latentno sovražnostjo do svobode, ki jo uteleša umetnost. Tukaj se ne morem izogniti že omenjeni zgodovinski referenci, ki je zelo zgovorna. Nacizem je *načrtno* preganjal vrhunske umetnosti v vseh oblikah in spodbujal popularno, »nizko« kulturo. Le da v svojem početju ni bil tako eleganten. Seveda stalinizem ni veliko zaostajal, nekoliko ublaženo varianto pa smo imeli tudi pri nas.

Ključno vprašanje, ki se nam ob tem poraja, je preprosto: kakšna je vloga vrhunske umetnosti v sodobni družbi? Se je kaj spremenilo od takrat, ko je George Grosz zapisal uvodno misel? Kolumnist Marko Crnkovič je pred časom navrgel, da je ponosen, ker je bil član generacije, ki je umetnost vrgla s piedestala. Seveda se lahko strinjamo s tezo, da je umetnost v psevdo-religiozno-politični vlogi vzvišenega družbenega arbitra težko prebavljiva, a ima medalja tudi drugo stran. Kajti če koga ali kaj vržemo s prestola, prestol *ostane*. Na prazno mesto pa se usede nekaj drugega, nekdo drug. Hierarhičnost se ne podre, horizontalnost je mit. Pozicija umetnosti kot prestižnega polja – pretvarjamo se, da je bilo to nevršljivo dejstvo – je ustvarjala dobrodošlo klimo, v kateri so se ignoranti malce potuhnil, saj sta jim lastna nevednost in neobčutljivost vzbujali slabo vest. In so bili vsaj modro tiho. Tako kot nas je veliko modro tiho, ko se soočimo z vrhunkimi znanstvenimi dosežki. Danes ne tvegamo več, da bi se kdo ponorčeval iz nas, če javno priznamo, da nas umetnost ne zanima. Pravzaprav je to priznanje postalo že skoraj odlika. Spomnimo se le cinizma prejšnjega ministra za kulturo, ko se je odkrito ponorčeval iz domnevne nerazumljivosti sodobne umetnosti. In v tem nikakor ni osamljen. Mitu horizontalnosti pa podlegajo tudi sami ustvarjalci. Mlada pesnica Katja Perat je v pismem odzivu v prejšnjih *Pogledih* omenila, da je zanjo umetnost – kako znano zvenijo te besede nam, ki smo živeli še v prejšnjem sistemu – pač človeška dejavnost kot vse ostalo, kar človek počne. Tudi s pozicije objektivnega opazovalca to preprosto ni res. Odličnih pesnikov je precej manj, kot je odličnih zidarjev, torej so odlični pesniki pač nekaj izjemnega. (Kar seveda ne pomeni, da lahko živimo brez zidarjev!) Takšno stališče je za umetnika, pravzaprav za vsakega ustvarjalnega človeka, tudi za športnika, še psihološko nevzdržno. Če nisi prepričan v svojo izjemnost, da je to, kar počneš, nekaj neponovljivega – tudi če je to samoprevara – težko ali kar nemogoče narediš kaj izjemnega.

ELITE IN DUHOVNE IZKUŠNJE

Našim *elitam* umetnost pride prav zgolj kot mašilo pri proslavah, svečanostih ali kot občasni statusni simbol. Če si redno privoščijo obiske športnih prireditev ali *šoping* kar z zasebnimi letali, jim niti na pamet ne pride, da bi se podobno žrtvovali za obisk kakšne razstave

ali predstave. Medtem ko najvišji predstavniki države ne manjkajo na *pomembnih* športnih prireditvah, kjer evforično vihtijo zastave, pa jih, razen redkih izjem, na kulturnih prireditvah ne vidimo. Mladim poslovnežem, ki so osebno »dozoreli« po osamosvojitvi, je najvišja »duhovna« izkušnja vožnja z luksuznim avtomobilom, prakticiranje kakšnega ekstremnega športa, sopihanje na orodjih v telovadnicah, deskanje na eksotičnih krajih itn. Takšni ljudje niso nikoli bili in ne bodo podporniki ali ljubitelji umetnosti. Umetnost jih v glavnem zanima zgolj kot izgovor za navajanje *mrkaičizmov*. Zakaj podobnih argumentov ne namenjajo vrhunski znanosti, ki jo *razume* še manj ljudi?

Nekdo je že pred leti zapisal, da danes ljudje veliko rajši razpravljajo o ustroju štiriktaktnega motorja kot o zgradbi pesmi, skladbe, plesne točke ali slike. Zadrega pred umetnostjo je tako razumljiva. Ko se povprečen posameznik sooči z *abstraktno* sliko (pri tem je zanj abstraktna slika že vsaka podoba, ki le malenkostno odstopa od prevladujočega *realističnega* koda), preprosto *nič ne vidi*. Zato skoraj neizbežno vprašanje: kaj predstavlja ta slika? Podobno se povprečni poslušalec vpraša že pred klasično glasbeno kompozicijo, kaj šele pred kakšnim Schoenbergom, ki je zanj popolna enigma. Seveda enak ali še slabši odziv sproži sodobna gledališka ali multimedijška umetnina, da o poeziji niti ne govorimo. Kar presega zgolj preprosto zabavljaštvo, je za povprečnega prebivalca tega sveta osovraženo polje, ki se ga boji, saj ogroža njegov »duševni mir« in samozavest. Še pred nekaj desetletji je bilo branje knjig za povprečnega mladostnika vrhunska zabava. Tudi branje klasikov. V primerjavi s hipnotično zabavo, ki jo dobi na računalniških igralkah in televiziji, je to, kot bi primerjal komunikacijsko učinkovitost pisma z iPadom. Ko povprečen posameznik pride domov, najprej prižge televizijo. In računalnik, če je bil sploh izklopljen, seveda. Televizijska podoba je magnet, ki hitro poteši našo izvorno lakoto po podobah, po čutnih senzacijah. Ne more nadomestiti izkušenj, ki ti jih lahko nudita denimo slika, knjiga ali koncert, a njena dostopnost in nezahtevnost sta pač neprekosljivi. V ta kotel v glavnem plehkih, a intenzivnih senzacij vrhunska umetnost zaide le naključno. Kot bi v s čiljem prežgano juho stresali kakšne prefinjene začimbe. Brez učinka.

Mladi odraščajo v svet, v katerem vse bolj prevladuje imperativ pragmatičnosti. Prezgodaj se začnejo vpraševati – pri tem jih poleg staršev spodbujajo vsa družba –, koliko bodo zaslužili, če se bodo odločili za določen poklic. Takšen pragmatizem, to je paradoks, ki se ga dobronameri starši ne zavedajo, je skregan s temeljnimi principi sodobne kapitalistične družbe, za katere smo si tako prizadevali. Najprej s preprostim dejstvom, da je prihodnost nepredvidljiva: če so zdaj pri nas najbolj iskani farmacevti, to še ne pomeni, da bodo tudi čez pet let. Tako kot je propadel velikan Nokia, lahko tudi Krka. Še pomembnejše pa je spoznati, da sistem poleg pokvarjenih najbolj nagrajuje podjetne, torej tiste, ki se spomnijo česa novega in to potem spravijo na trg – nepragmatične, ki velikokrat delujejo proti trenutni konjunkturi, ki »vidijo« malce dlje, ki so kreativni v temeljnem pomenu besede. Kreativnost pa na poklicnem področju raste iz polja, v katerem najraje bivaš.

VZGOJA OBČINSTVA ... IN USTVARJALNOSTI

Verjetno ni mogoče koga kar vzgojiti v vnetega ljubitelja umetnosti. Pa vendar lahko spečo senzibilnost, ki jo premore vsak posameznik, spodbudimo. A v naših šolah težko. Iz osnov-

nih šol so skoraj pregnali likovno, glasbeno in literarno ustvarjalnost. Še slabše je v srednjih. Kaj pa bo koristilo našim *preobremenjenim* učencem tisto igrakanje z barvami, besedami, zvoki, gibi, saj to ni nič zaresnega, uporabnega za življenje ... V ZDA, kjer iz gole preračunljivosti pogosto izvajajo ankete in poizvedovanja na velikem vzorcu ljudi, so hoteli izvedeti, zakaj so na višjih stopnjah izobraževanja mladi iz določenih zveznih držav uspešnejši od vrstnikov. Razlog je bil presenetljiv, a samo za pragmatične: v teh državah so v izobraževalnem sistemu imeli več ur predmetov, ki spodbujajo kreativnost. Likovno, glasbeno in literarno. Naši strokovnjaki na pedagoških institucijah ne dojemajo, da primarna, umetniška kreativnost spodbuja tudi kreativnost na drugih področjih. Nekateri so celo prepričani, da zadostuje, če te »razvedrilne« predmete pripojimo k drugim, recimo k zgodovini, pa bo že zadoščeno *po-tribam* učencev ...

Ko sem svojo mlajšo hčerko, ki kaže interes do likovnega ustvarjanja, v prvem razredu poskušal vpisati v likovni krožek, so mi na lokalni šoli odgovorili, da likovnega krožka za najmlajše ni. Na voljo je bil le *dekorativni* krožek, pri katerem se otroci malo igrato z okraski, izdelujejo ljubke dekorativne predmete itn. Seveda ni v tem nič slabega, a likovne senzibilnosti s tem ne razvijamo v tolikšni meri, kot jo s primarno risarsko, slikarsko ali kiparsko dejavnostjo. Še tistih revnih trideset ur, kolikor jih mladostnik preživi pri likovnem pouku, je stroka napolnila z brezplodnim eksperimentiranjem z različnimi likovnimi tehnikami in materiali. V glasbi ne napredujemo niti za milimeter, če se zgolj seznamimo z različnimi glasbili, malo zabrenkamo, pihnemo vanje ali potolčemo po njih. Glasbeno senzibilnost si izostrimo, če se dejavno posvetimo enemu glasbilo. Enako velja za literarno, gledališko, plesno idr. dejavnosti. Mlad človek bi si glasbeno, literarno, likovno in še kakšno senzibilnost moral ostri. Ne zato, da bi postal profesionalni glasbenik, literat, slikar, plesalec, ampak da bi se razvil v celostno bitje, ki ga zaznamujeta čutna senzibilnost, duhovna poglobljenost in kreativnost.

Se je svet res tako spremenil, je bilo pred desetletji res tako drugače, je bila vrhunska umetnost res kdaj v središču pozornosti, tako kot je danes šport? Čeprav je junak Musilovega velikega romana potožil, da je v časopisih že skoraj deset (!) odstotkov športa, bi v primerjavi z današnjo podobo množičnih medijev težko sklepali, da naj bi takrat ljudje bolj sprejemali zahtevnejše vsebine. Michelangelo je imel v svojem času skoraj status pop zvezdnika, pa je vendar zapisal, da ga *nihče* ne razume. Zagenjenost, ki jo je veliki umetnik čutil zaradi indiference in ignorance takratnega občinstva, lahko dopolnimo z zapisom Nabokova. Njegov stoicizem zelo ustreza tudi našemu času: *tako slabo je, kot je vedno bilo*.

Večini ljudi se ne sanja prav dosti o vrhunski znanosti, o njenih dosežkih le redko poglobljeno razmišljajo in pogosto se kar požvižgajo nanjo. A svet se vrti po nevidnih tirnicah: še tako abstraktni znanstveni dosežki se pogosto kmalu preobrazijo v konkretne proizvode sodobnega kapitalizma, brez katerih kar naenkrat *ne moremo živeti*. Prepričan sem, da podobno velja za vrhunske umetnosti. Nikoli ni bila in ne bo splošno sprejeta in dojeta kot nujni del naših življenj, a svet se po nedoumljivih zakonih duha vrti tudi zaradi nje. Če je legendarno jabolko na Newtonovi glavi sprožilo daljnosežne spremembe v znanosti in posledično v naših življenjih, si zlahka predstavljam, da je lahko Cézannovo jabolko v tem še mnogo učinkovitejše. Malodušje in zagrenjenost sta popolnoma odveč! ■

pogledi

naslednja številka izide
12. februarja 2014NAROČILA
IN DODATNE
INFORMACIJE:080 11 99, 01 47 37 600,
www.pogledi.si ali narocnine@delo.si

Češki fotograf Evžen Sobek, čigar dela iz serije *Modro življenje* bodo od 23. januarja do 27. februarja 2014 na ogled v NLB Galeriji Avla, je prizore preživljanja prostega časa svojih rojakov lovil v fotoobjektiv na bregovih treh akumulacijskih jezer Nové Mlýny. Sobek bo pod okriljem organizatorja razstave, Emzina, zavoda za kreativno produkcijo, v sredo, 22. januarja, imel predavanje v Cankarjevem domu.
Foto Evžen Sobek

